

לוח יומי

דיני ומנהגי בין המצרים

– חלק ג –

דיני תשעה באב

ז' מנחם-אב – ט"ו מנחם-אב תשפ"א

מאת המרא-דאתרא וחבר הבד"צ הרב יוסף ישעי' ברוין שליט"א

בשיחת ר"ח מנ"א תשמ"ח (מסרט הקלטה): "וכאן אויך המקום להזכיר אז בנוגע צו לימוד התורה איז דאך אויך דא דער ענין שהזמן גרמא, וואס בכלל איז דאך דאס די הלכות אין שולחן ערוך, וויסען די הלכות וועגן אט די טעג. וואס לפלא הכי גדול וואס מ'האט וועגן דערויף ניט געמאכט קיין טומעל, איז געבליבן דער טומעל וועגן הלכות בית הבחירה, און קיינער דערמאנט ניט, אז לכל לראש, הלכות שהזמן גרמא איז דאס **מערער ווי הלכות בית הבחירה** – די הלכות ווי זיי שטייען אין שולחן ערוך, הלכות פון די ט' ימים, און פאר דערויף – די הלכות פון די ג' שבועות, כמובן וגם פשוט".*

בשיחת ש"פ דברים תנש"א: ס'איז נהוג צו מקדים ומוסיף זיין. "טאמער משיח וועט זיך ח"ו פארהאלטן", ווארום "אחכה לו" שיבוא ביום זה ממש. . במילא באווארנט מען אז די החלטות טובות (פארבונדן מיט דער עבודה בזמן הגלות) איז "טאמער משיח וועט זיך ח"ו פארהאלטן". ובאמת, איז אויך נאך ביאת המשיח, וועט בלייבן און עס וועט זיין א המשך פון תורה ועבודה (והחלטות טובות) בזמן הגלות.

בשיחת ש"פ מטו"מ תשמ"ח (ספר השיחות): נוסף ללימוד ההלכות ד"בין המצרים", הן פרטי ההלכות השייכות לכל שלשת השבועות והן פרטי ההלכות השייכות לתשעת הימים, כדי לידע את המעשה אשר יעשו (כל זמן שמושיח צדקנו עדיין לא בא), וכללות האבילות על החורבן והגלות כמארז"ל "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה" – צריכה להיות הוספה מיוחדת גם בחלקי התורה שעוסקים בעניני הגאולה ובנין ביהמ"ק השלישי, כמדובר כמ"פ בארוכה. ונקודת הענין – שביטול החורבן והגלות הוא (לא כ"כ ע"י התבוננות בחומר ירידת הגלות) אלא בעיקר ע"י התבוננות במעלת הגאולה. . לעורר הכוסף והתשוקה והגעגועים, ובמילא, הבקשה והדרישה כו', להגאולה העתידה, שעי"ז ממחרים ומזרזים את הגאולה בפועל ממש, ולא עוד אלא שמגלים את הפנימיות והטוב שבענין החורבן והגלות גופא, אתהפכת חשוכא לנהורא.

הערה כללית: הזמנים שנכתבו כאן הם לשכונת קראון הייטס. כיון שאי אפשר לצמצם, וישנם כמה גורמים היכולים להשפיע על הדיוק בזה, לפיכך ראוי להקדים [או לאחר, לפי הענין] את הזמן במידת-מה – ולא לחכות לרגע האחרון¹.

יום ועש"ק פרשת דברים, ז' מנחם-אב

בר"ד משיחת ז' מנחם אב תשמ"ט נתבאר, שאודות שבעה מנחם אב איתא בגמרא ש"בשבעה נכנסו נכרים להיכל כו", ומובן בפשוט שאין כוונת הגמרא לגרום ח"ו צער ועגמת נפש ליהודי, אפילו בענין פרטי, ועאכו"כ בענין שנוגע לכלל ישראל, ובזה גופא באופן שנמשך כבר יותר מאלף ותשע מאות שנה מהפעם הראשונה שנכנסו נכרים להיכל, אשר הימים האלה נזכרים ונעשים גו' בכל שנה ושנה. וכוונת הגמרא היא לעורר ע"ד השתדלות נוספת במעשינו ועבודתינו למהר הגאולה ובנין ביהמ"ק, נוסף על ההשתדלות המיוחדת במשך כל ג' השבועות דבין המצרים, ובפרט החל מר"ח מנחם אב, מוסיף והולך מיום ליום, ככל שמתקרבים יותר לתשעה באב, ועאכו"כ החל משבעה באב שבו נכנסו נכרים להיכל. וע"ד

ע"פ בקשת רבים, מגישים אנו קיצור עיקרי הלכות ומנהגי ימי בין המצרים השכיחים ונוגעים למעשה, במתכונת של לוח יום-יומי. כל הלכה הוזכרה בהזדמנות הראשונה המתאימה, אם כי כמה פעמים רלוונטיות גם לימים הבאים, כפשוטו.

מחמת קוצר היריעה והזמן לא באו כי אם עיקרי הלכות והמנהגים ללא מ"מ וציונים. מקורות להמובא פנים ניתן למצוא בשולחן ערוך ונו"כ. ספר המנהגים חב"ד. לוח כולל חב"ד. שיחות מאמרים ואגרות קודש. **ועוד ועוד.**

בכל מקום (בהערות) שצויין ל"ש"ת באתרא דרב, הכוונה לאתר AskTheRav.com העומד תחת פיקוחו של הרב ברוין שליט"א. בכדי למצוא את התשובה המצויינת יש להזין באזור החיפוש שבדף הבית של האתר את מספר השו"ת במספרים (לדוגמא לס' א'תקטעט יש לכתוב 1979), ואז בעזרה"א תמצא את מבוקשך.

נסדר ונערך ע"י הרב"ח הרב **מנחם מענדל שי' ראטנברג**. ותהא משכורתו שלימה מן השמיים.

(*) וראה בשיחת ש"פ מסעי תשד"מ (חלקה הועתק להלן): ישנם דינים מיוחדים בנוגע להנהגה דבין המצרים, אבל דינים אלו כתובים כבר בשולחן ערוך, ספר שבדאי ישנו אצל כל יהודי, ועכ"פ יכול להשיגו בקל, ויש להעמיד כל יהודי בחזקת כשרות שבדאי לומד בשו"ע את פרטי הדינים השייכים לכל זמן וזמן, הלכות החג בזה, וכי"ב בנוגע ללימוד הדינים המיוחדים לבין המצרים.

(1) נתבאר בארוכה בכינוס תורה בבית חיינו "770", חוה"מ פסח תשע"ח.

המבואר במדרש, בנוגע לכללות ענין החורבן "עלה אר' כו' והחריב אריאל על מנת שיבוא אר' כו' ויבנה אריאל", כן הוא גם בנוגע להזכרת ענין החורבן, החל משבעה באב שנכנסו גוים להיכל, בכל שנה ושנה: כשהימים האלה נזכרים ונעשים, ורואים שעברה עוד שנה, ועובר עוד יום ועוד יום, ועדיין לא זכינו כו', ולא רק שעובר יום סתם, אלא שמגיע יום שניתוסף בו ענין מיוחד בלתי רצוי, כבנדוד"ד, שבעה באב, שנכנסו נכרים להיכל – הרי זה **על מנת** (כלשון המדרש) ליתן לכאור"א מישראל תוספת כח וחיוזק בתביעה הנפשית מקרב ולב עמוק, שתקיים כבר בפועל ממש ההבטחה ד"בוא אר' כו' ויבנה אריאל", בנין ביהמ"ק, בגאולה האמיתית והשלימה ע"י דוד מלכא משיחא.

העברת הסדרה שמו"ת – פ' דברים.

כמנהגנו בכל ערב שבת חזון, גם בשנה זו, מחליפים בגדי חול לבגדי שבת. ואפשר להחליף הבגדים אחר חצות, בשעה שמחליפים בכל ערב שבת (ואין צריך להמתין עד סמוך לשבת ממש). וכן יש לפרוס מפה נקיה על השולחן לכבוד שבת.

מותר ליתול צפרניים היום².

באם יש צורך, מותר לטעום את מאכלי שבת הבשריים תוך כדי הכנתם, ובלבד שיפלוט ולא יבלע.

מותר להאכיל בשר לקטנים, אפילו בני שש ומעלה, כל שלא הורגלו לחכות בימי הקיץ הארוכים עד אחר מעריב, ודרכם לאכול סעודת שבת כשעה או ששים קודם קבלת שבת³.

(2) ואפי' להאוסרים מר"ח – הותר לכבוד שבת. וראה בארוכה שו"ת באתרא דרב ס' תשפ"א וס' ה'לה. וש"נ.
(3) כ"ה בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סכ"א סק"ד. וכת"ש, שאין טעם להתיר לפנ"ז אחר חצות. אלא, שמצוינו כן בהגמ"ג טירגא סנ"ט ובלקט יושר ע' 110 להתיר לקטנים לאכול בע"ש אחר חצות כשחל (ערב – כ"ה בהגמ"ג נ"ש) ח"ב בשבת. וראה בא"ר סתקנ"א סק"ד שהוא משום קדושת שבת. והב"ד בבגדי ישע סק"א ובהגהות אמרי ברוך למג"א סק"א ובכה"ח ס"ק קנה. ועוד. ומשמע בא"ר להתיר גם כשהגיעו לחינוך. ובהגהות אמרי ברוך שהטעם להתיר כיון שנתבשל בהיתר. והוא מחודש. ולמעשה, קשה להתיר שהרי במג"א שם פ' באו"א בעובדא הג"ל. וראה משה"ק עליו בא"ד. ובפמ"ג בא"א סק"ב הביא נוסחא

מתרחצים לכבוד שבת כרגיל (בחמין ועם סבון).⁴

הולכים למקוה לכבוד שבת.

הדלקת נרות שבת קודש בשעה: 8:06 (18 דקות לפני השקיעה).

שבת קודש פרשת דברים, שבת חזון, ח' מנחם-אב ערב תשעה-באב

באור התורה (בסוף הרשימות על מגילת איכה⁵), ונזכר בכמה שיחות קודש: "ומחזון ותחזינה עינינו". ובהערת כ"א אד"ש שם: "כנראה הכונה אשר משבת חזון יהי' ותחזינה עינינו כו". והיינו, לא ראיית המקדש מרחוק (כדלקמן), כי אם, ראי' חושיית בקירוב מקום ממש דבית-מקדש כפשוטו בעוה"ז הגשמי.

בביאור הפנימי של השם "שבת חזון" (שבשפוטות הוא ע"ש ההפטרות), ידוע מה שהביא הרה"ח הנודר"ר הלל מפאריש "בשם הרב מבאריש"ובנג"ם", ד"שבת חזון" הוא מלשון מחזה, "שמראין לכא"א מישראל המקדש דלעתיד מרחוק" ומביא שם משל לבאר זה וזו: "משל. מאב שיש לו בן יקר ועשה לו מלבוש יקר להתלבש בו ומצד שלא נזהר הבן באותו בגד ועשה מעשים אשר לא יעשו קרע אותו לכמה קרעים. ועשה לו פעם שני לבוש יקר וקרע אותו ג"כ. מה עשה האב עשה לו לבוש שלישי ולא נתן לו ללבוש אותו רק גזוז ולפרקים ידועים הוא מראה לו הלבוש ואומר לו ראה שאם תתנהג בדרך הישר ינתן לך לבוש זה ללבוש אותו [ומצד זה מרגילו לילך בדרך הישר עד שיודע בו שנעשה אצלו כמו טבע אז יתן לו הלבוש להלביש אותו כי אז אינו ירא ממנו פן יחזור לסורו מאחר שנעשה כמו טבעית כו'] והוה ענין שבת חזון ל' מחזה שמראין לכא"א מישראל המקדש דלעתיד מרחוק כו' וד"ל". ונתבאר בריבוי שיחות קודש.

בר"ד משיחת ש"פ דברים שבת חזון תש"מ: דעם "מקדש דלעתיד" וואס מ'באווייזט שבת חזון, באווייזט מען ניט נאר צו ישיע' הנביא, אדער צו שאר הנביאים, נאר אויך לכא"א מישראל. אמת טאקע אז פריער האט מען דאס באוויזן צו א נביא, בכדי עס זאל זיין דער פתח את הדרך, אבער דערנאך דורך דעם נביא באווייזט מען דאס לכא"א. און דאס באווייזט מען לכא"א ניט דעם ביהמ"ק וואס משיח וועט בויען לע"ל, יבנה ביהמ"ק במקומו, לשון עתיד [אדער (בלשון הרמב"ם) "ובנה מקדש במקומו", וואס אויך "ובנה" איז לשון עתיד]. נאר דעם בית המקדש פון דעם אויבערשטן וואס איז "בנוי ומשוכל" דער "מקדש אד' כונונ ידך". וואס דער ביהמ"ק וואס משיח וועט בויען איז אויך א דרגא נעלית ביותר, כמובן דערפון וואס בכלל וועט משיח זיין דער נבחר מכל מין האנושי, און ער איז בחי' יחידה, און דערנאך וועלן אין אים צוקומען די אלע עליות פון "הוה" בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו, און "יכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה", און "לחם מלחמות ה' וינצח", אתכפיא און אתהפכא, ולאחרי כל זה וועט זיין "בנה מקדש במקומו", איז דאך פארשטאנדיק דער גודל העילוי וואס וועט זיין אין דעם ביהמ"ק שיבנה משיח. אבער אעפ"כ באווייזט מען לכא"א שבת חזון ניט דעם ביהמ"ק וואס משיח וועט בויען, נאר דעם ביהמ"ק בנוי פון דעם אויבערשטן, "מקדש אד' כונונ ידך", וואס דער ביהמ"ק איז באין ערוך העכער פאר דעם ביהמ"ק שיבנה משיח. און דאס באווייזט מען לכא"א דא למטה מיט דער כוונה, אז דאס זאל אים מעורר זיין אז ער זאל טאן דעם "קב שלו" אין אויפבויען דעם ביהמ"ק.

בר"ד משיחת ש"פ דברים שבת חזון תשל"ד (כקביעות שנה זו): די קביעות איז דאך אז תשעה באב פאלט אויס זונטאג, און שבת חזון איז ערב תשעה באב. וואס די מעלה בזה איז: בכל שנה, הגם ס'איז דא דער ענין וואס מ'באווייזט דעם ביהמ"ק השלישי (און אע"ג דאיהו לא חזי, איז אבער מזליהו חזי, ואעפ"כ איז

דקאי בע"פ שחל בשבת. וגם בלקט יושר כתב שהניח לקטנים ולא מיחה בידם, ומשמע דלאו שריותא לכתוביה. ובסו"ד, שאמר בשם ה"ר אשכנזי שמיחה בידם. ואם קאי ארישא (ולא אטעימת נשים מהקדירה שלאחריו), נמצא דתליא בפלוגתא.

4) וכבר האריכו בטעמא דמילתא שלא נהגו להחמיר שלא לרוחץ בחמין, אף שבעבר נהגו להחמיר בזה (וראה ליקוטי סיפורים פערלאוו מהדורות תשס"ב – ע' קפד), שבימינו דומה לחפיפת הראש למי שרגיל בכך, שרגילים כולם לרוחץ בחמין כל ע"ש, ואין כל עני מישראל שאינו רוחץ בחמין בע"ש. וכבר כתבו כמה פוסקים כבר בזמנם שחומרא יתירה היא, ושאיין המנהג יאות כ"כ לבטל הרחיצה בע"ש אלא שכבר נתפשט המנהג (ראה שו"ת מהרש"ל ס"ב. ב"ח סתקנ"א ד"ה ואם – הובאו בט"ז שם סקט"ז). ובפרט, לדין שלובש בגדי שבת בשבת חזון, מטעמא שלצורך מצוה לא גזרו (ראה שו"ת תש"ה נ"ח ס"ה קט). והמנהג להקל הובא כבר במשמרת שלום ס"ס ס"א (שרחיצה מצוה היא מחו"ל ואין למנוע ממנה כיון שלא נזכר בפ' בגמרא ופוסקים לאיסור, ובפרט כי ע"פ הסוד אין לעשות שום שינוי). וראה גם מש"כ הגר"א העניקין (בהסכמה לס' נחמת יוסף. והיא לו נדפס"ה בתשובות איכרא ס"י ובגבורות אליהו או"ח סל"ז סק"ד) שבמדינה זו הכל בגדר איסטניסים בזה, ודיינו להחמיר בשאר ימים ולא בע"ש חזון, ושכן ראה נוהגים חסידים ברייסק. ובכ"כ להקל בשערים מצויינים בהלכה לאאזמו"ר ס' קבב סק"ג, עיי"ש טעמו. וכן בשם הגר"ם – בשו"ת רבבות אפרים ח"ג סע"ז ובשמענתא דמשה שמועות סתקנ"א סק"ו. וראה מסורת משה ח"ג שסט"ז שכ"ד הגר"א. ושם סע"ז, שכן נהג בעצמו. וכן המנהג בכ"מ, ולא רק אצל עדת החסידים – ראה גם קובץ הלכות קמניצקי ביהמ"צ פ"ד ס"ה. שושנת ישראל פ"י ס"ב. ועוד. וגם בערוה"ש סתקנ"א סל"ו נראה שנהגו להקל במקומו בזה (אין דלא יניא ל' בהכי). וראה שו"ת שלמת חיים סע"ג. והאריך בזה בקובץ בית אהרן וישראל תשע"ז. וראה רשימת הרמ"ז ע"ה גרינגלאס בתשורה רבינוביץ סיון תשס"ד ע' 17.

5) אוה"ת נ"ך ח"ב ע' אצו.

6) הובא בהערה באוה"ת שם.

דא אין דעם כמה חלוקי דרגות, ד.ה. אז מ'ווייזט אים וואס איז דער פנימיות הענין פון תשעה באב), איז אבער פון די מחזה שבשבת, ביז עס קומט תשעה באב, איז דא א הפסק זמן. און הגם אז תשעה באב קומט טאקע אין די וואך פון שבת חזון, אבער מ"מ איז דא א הפסק בינתיים, און ווי מ'זעט דאס ביז אין א הלכה לפועל, אז ערב תשעה באב זאגט מען ניט קיין צדקתך-צדק, ווארום הגם אז ס'איז נאך ביום השבת, איז פונדסטוועגן שוין דא דער ענין פון תשעה באב (ובפרט אז ס'איז דער זמן פון רעוא דרעוין). איז בשעת די קביעות פון שבת חזון איז ערב תשעה באב, און ס'איז ניטא קיין הפסק צווישן די מחזה (של ביהמ"ק השלישי) מיט תשעה באב, איז גלייך ווי ער גייט אריין אין תשעה באב, דערזעט מען גלייך אז דער ענין פון תשעה באב איז דער והפכתי אבלם לששון. ד.ה. אז דער גאנצער גלות איז בלויז כדי באקומען דעם ביהמ"ק השלישי. . אזא קביעות האט א מעלה אפילו לגבי א יאר ווען שבת חזון איז בתשעה באב גופא. הגם אז דעמאלט איז דאך דאס – לכאורה א העכערער ענין, וואס דער תשעה באב ווערט נדחה, איז אבער באמת די קביעות פון שנה זה האט א העכערע מעלה. ווארום בשעת אז תשעה באב איז א נדחה איז דאס א ענין וואס קומט מלמעלה, אבער לפי קביעות ש.ז. טוט מען אויף דעם ענין פון והפכתי ערב תשעה באב ע"י עבודה בכח עצמו. און ס'איז דא נאך א ענין אין דעם: אויב תשעה באב איז א נדחה ליינעט מען ניט די הפטרה פון חזון ביז בייטאג; משא"כ לפי קביעות ש.ז. טוט זיך אויף דער ענין פון חזון נאך פאר תשעה באב, אין א אופן פון לא אשים עליך מלכתחילה.

כמה אופנים ופרטים במשל הנ"ל נתבארו בשיחות קודש במשך השנים, ולהלן ליקוט חלקי מהמבואר בזה:

המקור: לא הובא בדרושי רבותינו נשיאנו, אבל נמצא בהשגחה פרטית בביכל דרושי ר' הלל מפאריש (תשל"ט); נתגלה ע"י הרב מברדיטשוב שהיתה לו שייכות מיוחדת עם אדה"ז וחסידות חב"ד (לקו"ש ח"ט); א"צ "סמיכה" כו', אבל דבריו הובאו בכמה דרושי חסידות החל מלקוטי תורה, וכן בהשיחות, ובפרט של כ"ק מו"ח אדמו"ר בנוגע לגודל מעלתו באהבת ישראל (תשל"ט); ה"י בקירוב עם אדה"ז (עמד לצדו בעת המחלוקת), ואמר שתורתו היא המשך תורת הבעש"ט והה"מ (חזון תשכ"ט); ידוע ומפורסם גודל מעלתו בעיני דאהבת ישראל ולימוד זכות על בני ישראל (תשד"מ); ראה הטוב שבבני' ולימד עליהם זכות והכין אותם אל הגאולה, כבפתגם הנ"ל (תשכ"ט); מליץ יושר וממשיך רחמים על בני', ועד שאוה"ע קראו לו "דערבארעמדיקער" (תש"מ); ענינו ועבודתו – לפעול גאולתן של ישראל (תשמ"ט); שמו מורה על העלם הגלות (יצחק – גבורות), אך מזה דוקא (ע"י המתקת הגבורות) מגיע הגילוי דלעתיד (לוי – ילוה אישי אלי) (שם); הגיע אלינו ע"י ר' הלל מפאריש, מגדולי חסידות חב"ד (ח"ט), ושליח (כמותר ממשי) ושייך כל כולו לאדמו"ר הצ"צ (תשמ"ט); הרי"ה מוסר ונתון לרבותינו נשיאנו, ועד לביטול במציאות לגמרי (תשל"ט); צריך ביאור מה שלא הובא ענין זה בדרושי רבותינו נשיאנו, אבל אעפ"כ כך היא אמיתית הענין (תשל"ט); מצוה לפרסם דבר זה, ובשם אומרו (תשמ"ח).

הרואים: ישנם יחיד סגולה שרואים בפועל (תשמ"ז); אלו שרואים בפועל ממש אינם זקוקים להסברת וביאור הענין בעת ההתוועדות (תשמ"ב); אף שמראין לכא"א, צריכים לחפש אחד (או אחדים) שראו המקדש בפועל בשבת חזון (תשל"ט); "לכא"א" – נאמר בר"ת, שמתפרש גם "לכל אחד ואחת" (תשל"ט); מראין לכא"א, גם ובעיקר לאלו שהם מלאים מצוות כרמון, שהרי הטעם הוא שייטיב הנגהו (ח"ט); גם כאלו שלא יודעים ע"י, ופועל על גופם ונה"ב ללכת בדרך הישר (שם); מחזה הוא ראי' בלשון תרגום, שחודר למטה למטה, גם בדרגא שלמשה מלשון הקודש (תשמ"מ); מוסבר ע"י משל, שחודר ונמשך גם למי שאינו יכול לתפוס הנמשל (שם); נתגלה ונתפרסם לכל, ובדפוס – לדורי דורות, ובפרט לדור זה שבזמנו נתגלה ונדפס (שם); נתגלה לכל בני' דוקא בדורות האחרונים, בזמן חושך החזק דעקבתא דמשיחא מחמת ההתקרבות לגאולה, ובדורות האחרונים – ה"ז בגילוי יותר ובפנימיות יותר מבדורות הקודמים, באופן שיוכלו להתבונן ולהעמיק בזה, כיון שאז נמצא בית השלישי (למעלה) יותר בגילוי, שעומד מיד ממש להתגלות למטה (תשמ"ט).

אופנה: מראין המקדש כפי שעומד בנוי ומוכן למעלה (תשל"ג), ובתכלית השלימות והיופי (עשירי באב תנש"א); לא רק ראה שכלית, אלא ראה מוחשית (תשמ"ב); ראיית ביהמ"ק היא גם מצד העולם, שלכן חזון" הוא בלשון תרגום, ענין העולם כפי שהוא בתורה (תשל"א); ראייתו של כא"א מישראל שייכת וקשורה עם ראיית ישיע' הנביא, גדול שבנביאים (תשל"ט); "מראין" – מלמעלה, פעולת הקב"ה, נעלה שלא בערך ממה שנברא יכול לראות ולהשיג (חל"ט); מה שאינו רואה בעיני בשר – לפי שמראין רק "מרחוק" (תשל"ט); כמה חילוקי מדרגות בענין הראי' להנשמה – יחידה שבנפש, חי', נשמה, רוח, נפש, אבל לא נפש שבגוף, בעיני בשר (שם); מה שאינו רואה בעיני בשר לפי שעין הגשמי אינו ראוי לראות ביהמ"ק, כיון שלא הגיע לשלימות עבודתו, וכשיגמור עבודתו אכן יראה (תשל"ג); אף שמוען שאינו רואה, המלך שלו רואה (תשמ"מ); אף שאינו רואה בעיניו הגשמיים עליו לדעת שנשמתו רואה, ואין זה אלא שעפעפי מסתירות על העינים מלראות (תשמ"א); אף שידע אינש בנפשי' שאינו רואה בעיני בשר – ה"ז כסיפור הידוע, שבגלל שהסוס הוא סוס האם המלאכים אינן מלאכים, וכן כאן – בגלל שנה"ב

השבת הוא בבחינת רעוא דרעיון.
הנוהגים לטבול במקוה בכל שבת מותרים לטבול גם בשבת זו.
סימן לקריאת הפרשיות – "צומו וצולו", שתשעה באב לעולם קודם פרשת ואתחנן. והטעם הוא כדי שיקראו פרשת דברים שמתחלת בתוכחותיו של משה קודם ט' באב, כדי להפטיר בה בחזון שהוא תוכחות ישעיה על חורבן. בספר המנהגים חב"ד: "בפרשת דברים – הקריאה לכהן מפסיקין פסוק אחד לפני שני, בכדי שלא להתחיל פרשה שני' בפסוק איכה". אבל זה כמה שנים שאין נוהגים כן בבית חיינו.⁸

בר"ד משיחת ש"פ ויק"פ תשמ"ג, שלעת"ל יתהפך "איכה אשא לבדי טרחם גו" למעלותא, שמשנה רבינו, "גואל ראשון הוא גואל אחרון", אכן ישא לבדו, לא בתור טענה ושאלה כי אם בניחותא, כללות עם ישראל, שיהיו אז בריבוי גדול ביותר, לאחר תחיית המתים.

הרב או החשוב שבקהל מפטיר חזון ישעיהו.

ההפטורה קוראים בניגון הרגיל של כל השנה.⁹

בכמה שיחות קודש הובא פירוש רלו"צ מבאדריטשוב בפסוקי ההפטרה למעלותא, וזכור שר' לוי"צ מבאדריטשוב "האט זיך געקענט איינקערן" עם הפסוקים שבהתחלת ספר ישעיה, ולדוגמא, בפסוק "עם כבד עון", שישאל הוא עם שכל ענין של "עון" הוא כבד לו (ס'איז אים שווער טאן אן עון), כי אין לו כחות וכלים לזה. והיינו, שתמורת "עם כבד עון" כפשוטו ח"ו, נעשה ה"עם" במעמד ומצב שענין ה"עון" (אפילו המחשבה על זה, ועאכו"כ העשי' בפועל ח"ו) הוא "כבד" אצלו, היינו, שקשה (כבד) לו להבין איך יתכן מציאות של עון בעולם. אומרים אב הרחמים¹⁰.

עושים סיום גם ביום השבת¹¹. ויש לקשר הסיום בש"ק עם סעודה¹².

לענין לימוד התורה לאחר חצות בערב ת"ב בקביעות כזו, נחלקו הדעות. ונכון שאחר חצות [1:01 בקראון הייטס], לימוד רק דברים המותרים [פרטי הדינים, להלן בדיני תשעה באב] בתשעה באב¹³. וכמובן, כ"ז רק כשאפשר בכך¹⁴.

בנוגע לשיעורים הקבועים – נוהגים לכתחילה להשלים שיעורי חת"ת, רמב"ם וכדומה לפני חצות היום. באם לא השלים יכול ללמודם כל היום עד שקיעת החמה¹⁵. כן מתירים להשלים אמירת שנים מקרא ואחד תרגום¹⁶ או התוועדות ושיעור קבוע ברבים¹⁷.

(8) ראה מזה בשו"ת באתרא דרב ס' י"כה. ויש"נ.
(9) ראה שיער המפקד הל' ת"ב בנהר פקוד וסוק"ד. נהר מצרים הל' ת"ב ס"ג. כתב ש"ט (גאגין) ע' 72.
זה השולחן ח"א סתקנא"ס ס"א. שם ח"ב סתקנא"ס ס"א. וכן נהגו בכמה ק"ק הספרדים ותימנים ועוד. וראה לפי ספרי ערך שבת (חח). ושם, דאסורא קעבדו. שו"ת בית ישראל (הורוויץ) ס"א (והבין כן בכונת מורה באצבע ס"ח סול"ד (ובפשטות לא מיייר בהכ"י). ולהעיר מלודו אמת ס"ח ס"א.
(10) ואפי' כשחל ת"ב עצמו בשבת – ראה א"ר סתקנא"ד ס"ח. פ"מ"ג סתקנא"ד ב"מ"ז ס"א. ש"ע"א ש"ע ס"ט. קצור שו"ע ס"ק ס"ה ס"ג. לוח כולל חב"ד. וראה יומן הריל"ג ע"ה מ"א תשכ"ד (בתשורה לוי"ן-קלמסון אד"ר תשס"ח).
(11) סה"ש תנש"א ח"ב ע' 708 – בנוגע לשבת ת"ב.
(12) שיחת שבת חזון, ת"ב נדחה תנש"א – שם ע' 733.
(13) ראה מ"א סתקנא"ג ס"ק"ז. וראה שיחת ש"פ דברים תנש"א שמהיות טוב וכו'.
(14) להעיר ממש"כ במאמר "סתקנא"ג ס"ק"ב (הוערך בחלקו ובשינויים קלים במש"כ בבה"ל שם ד"ה ולכן, והובא בלק"ש ח"ט ע' 43 הע' 53): הוראה זו תמוהה היא בעיני הרבה, וכבר מצאתי לקצת מן האחרונים דבוחו עליה. אמנם הרב מגן אברהם קיים דברי הרמ"א ז"ל וכו'. ואיך שיהיה נלע"ד דאין לחוש לזה לפי שאין לנו טעם נכון לאסור הלימוד בשבת כלל. ומש"כ הרב מגן אברהם להחמיר מטעם דליכול ללמוד דברים המותרים וכו'. ואומר אני שאין לעצמו משיחין בשווקים ומשיחין שיחת חולין ואפילו והיודעים ספר וקצת ת"ח מתרשלים בלימוד המותר ביום ט"ב, משום דצער הוא להם ללמוד כמה שאינם רגילים, וגם אני בעו"ה כאחד מהם. ולכן איני חושש לסבא זו ודעתי נוטה להתיר אפילו [בערב תשעה באב שחל] בחול עד סמוך לבין השמשות. ואי לא חוששפינא מחברותא הוה אמינא דאפילו ביום ט"ב עצמו היה לנו להתיר, דבעו"ה נתקלקלו הדורות ובימים ט"ב עצמו מטיילין בשווקים ומשיחין שיחת חולין ואפילו והיודעים ספר וקצת הלומדים מקלין בזה. ופשטא דבאופן זה טפי הוי עדיף להו ללמוד. וכיוצא בדבר מצוין בירושלמי וכו' א"ר אבא בר ממל אלו היה מי שיתמנה עמי הייתי תומך מלאכה בחוה"מ כלום אסרו אלא כדי שיהיו אוכלין ושותין ושחחין ויעסקין בתורה כדון אינון אוכלין ושותין ופוחזין ע"כ. אף אנו נאמר כלום אסרו [הלימוד] אלא כדי שיהיו עובדין בעניני צער ואבילות ומתוך כך זוכרין ודואגין כך חורבן הבית, והנה מטיילין ומשיחין שיחת חולין ומשיחין דעתן מן האבילות ומתוך כך באים לידי שחוק והיתול. אלא דמאחר שאיסור ברור הוא בש"ס ופוסקים פשיטא דאין לנו כח להקל ושומו נפשו ורחיק עצמו משחוק והיתול וטיוול כדלקמן ס' תקנא"ד ס"כ"א, והשם וכפר בעד השוגגים. אמנם בעט"ב יש להקל כיון שלא הוזכר בש"ס ופוסקים, וכן אני נוהג אף בחול, ומכאן באה על דש"ל ז"ל, ומ"מ מי שמושיג בעצמו שיוכל לדחוק וללמוד דברים המותרים ולא ימנע מפני זה בלימודו, קדוש יאמר לו. ואחר כונת הלב הן הדברים עכ"ל.
וראה גם עד"ז ג' ערובה"ש שם ס"ד, שיש לסמוך על המקילים בשביל ביטול תורה, ומה שיכול ללמוד דברים המותרים אין זו טענה שאנו רואים בחוש דיוקן דמפסיק מלימודו הרגיל אינו לומד עוד.
(15) כן נמשטה ההוראה אצל רבני א"ש, ועי' ההוראה במורה שיעורו לרמב"ם וראה לקו"ש ח"ט ע' 43 הע' 53. (ושם, אחרי שהביא דעת הרמ"א: "אבל ראה וכו' דמנהג זה צ"ע ותמוה. ובברכ"י שם דשרי ללמוד כו'. ובפרט למנהגנו להזכר מכל עניני חשש אבילות בפרהסיא בשבת"). וראה שיחת ש"פ דברים תשכ"ה ותשמ"א.
(16) מ"ג"א סתקנא"ג ס"ק"ז בפ' הרמ"א שם. קצור שו"ע ס"ק"ה ס"א. וראה כח"ח סתקנא"ג ס"ק"ה. ועוד.
(17) כ"ה בהתוועדות ש"פ דברים, ת"ב נדחה, תשכ"ה. וראה גם שיחת ש"פ דברים תשמ"א בתחילתו בסביבת ההתוועדות. וראה גם בשיחת ת"ב נדחה תשמ"ח במעלת הלימוד בפרהסיא בכי"ב. וראה בימן

ועיני בשר אינן רואים מה שמראים לו, היחידה לא רואה! (תשל"ט, ותש"מ); מה שאינו מרגיש אינו נוגע באמיתית הענין, כיון שיודע שהנשמה שלמעלה רואה זאת (תשל"ט); האם בגלל שלא זיכך גופו, ה"ז אומר שהמציאות לא קיימת! (תשל"ג); תמוה ביותר, שאף שמקדש העתיד "אינו מפורש ומבואר" רואים בזמן הגלות כל פרטי הדברים, אבל "אזי אזוי איז די מעשה", זוהי המציאות לאמיתתה (תשד"מ); רואים מיד כל הפרטים דמקדש העתיד, אבל אין מבחינים כ"כ בפרטי הדברים בהבנה והשגה עד לעת"ל (שם); אף שטוען שאינו רואה מאומה, ואדרבה – רואה חורבן וגלות, ה"ז רק דבר חיצוני (משל) ולבוש (בגד) והעיקר – המלוש בו (הנמשל), וכשרואה רק הלבוש (מאיה סיה שתה"י) יודע שהעיקר – המכוון הפנימי דהחורבן והגלות, ביהמ"ק העתיד (שם); בכל שנה מיתוסף גילוי חדש, שהרי הראיה דשנה הקודמת לא הביאה המקדש למטה בגאולה האמיתית והשלמה, ולכן צ"ל בשנה הבאה גילוי נעלה יותר (תשמ"ז).

זמנה: ראיית המקדש היתה לפני תקנת אמירת הפטורה ד"חזון ישעיה", וההפטורה היא רק ראי' והוכחה (תשמ"ז); דוקא בזמן הירידה הגדולה ביותר בג' השבועות, ושבת שלפני תשעה באב, כי פנימיות הירידה והגלות היא העליה (תשמ"ט); מחזה בלשון ארמי, ענין הרמאות, שמראין לו המקדש גם בגלות, ובפרט בשבת שלפני ת"ב, דרגא הכי תחתונה של רמאות דעוה"ז, כיון שאמיתית מציאות הגלות היא גאולה (תש"מ); כבר ברגע הראשון של שבת חזון מראים (שם); בדרות האחרונים בגילוי יותר ובפנימיות יותר מבדרות הקודמים (תשמ"ט).

סיבתה: מצד עצם ענינו של יום השבת שלפני תשעה באב (תשמ"ז), שאז מתגלה התוכן הפנימי דהחורבן – ה**עילוי** דבית המקדש השלישי, לפי שבשבת מודגש ביטול החיצוניות לגבי הפנימיות, שהחורבן הו"ע חיצוני שבטל לגבי הפנימיות, הכוונה והתכלית – התחלת בנין חדש (תש"ג); מורה ומדגיש זכותן מעלתן וחובתן של ישראל (תשד"מ).

פעולתה: פועל יותר מבית ראשון ושני (תשמ"ז); אף שהגילוי רק "מרחוק" פועל על כל יהודי בפנימיות להיטיב הנהגתו (ח"ט); והתוצאה – שהנהגה זו נעשית אצלו "כמו טבע" (בכ"מ), ובפרטיות – שההתקשרות שלו להקב"ה היא לא רק שייכות כללית, התמסרות בכללות לעבוד ה', אלא גם שייכות פרטית, שחודרת בכל כחותיו הפרטיים, שכל מדותיו נהפכו לדקדושה, באופן שכל כח ומדה פרטית קשור לגמרי לה', ולכן נעשה "כמו טבע", שאינו שייך הרגש ח"ו שאינו לה' (חכ"ט); חזון – בלשון ארמי, שפעולתה לא רק בעבודה בתומ"צ ובתפלה (עניני לה"ק), אלא גם בעניני העולם, אכו"ש ושאר עניניו (לשון ארמי); מכיון שמאמין שהיחידה שלו רואה – ה"ז פועל התאמתות בדיעה שלו כאילו רואה בעיני בשר (תש"מ); כשהיודי זוכה לראות המקדש דלעתיד אין לך שמחה גדולה מזו (תשמ"ז); ואף שבימי החול נהג ע"פ שו"ע כפי שיש לנהוג בתשעת הימים, מיד בהגיע שבת חזון הנהגתו היא בשמחה, כיון שרואה ביהמ"ק השלישי בנין (תשל"ה); פועל על האדם לחזק עבודתו לעשות מעצמו ד' אמות שלו "מקדש" לה', הכנה ומעין מקדש דלעתי, ועד – המקדש עצמו, כביכול, ש"אינו זו לעולם" (שם); הראי' דעצם הנשמה פועלת גם על כוחות הגלויים, שירגיש התעוררות של תשוקה וגעגועים לגאולה (תשל"ה); מעורר להוסיף בלימוד התורה וקיום המצות בהידור, ובפרט בצדקה, מתוך ידיעה שעני"ז יבנה הקב"ה ביהמ"ק בגאולה האמיתית והשלמה (תשמ"ט); עי"ז שהראי' היא רק "מרחוק", ולא בעיני בשר, שהוא ענין של ירידה, נפעלת עלי', כיתרון האור מן החושך, כמעלת בעלי תשובה לגבי צדיקים גמורים (תשל"ט); מגדילה ומגבירה הכוסף והתשוקה כו' שהמקדש דלעתיד ירד ויתגלה בביהמ"ק שלמטה (תשמ"ז).

העבודה: לא להסתפק בזה שנשיא דורנו רואה את המקדש דלעתיד, אלא על כאו"ל להשתדל לראות בעצמו (תשמ"ב); המזל שלו רואה, ועבודתו לקשר עצמו עם שורש שורש ולתל נשמתו (תשד"מ); במקום שסוחשבתו של אדם שם הוא נמצא, ובכחו גלות המקדש דלעתיד בעוה"ז הגשמי בפועל ממש (שם); להתבונן בשכלו בגודל העילוי דמקדש דלעתיד, וזוה מה שמראים לו בשבת חזון, וההתבוננות תביא בדרך ממילא שיראה בעיניו (שכלו ועד לעיניו) בשר התוצאות (תשמ"ז); לא די שעצם הנשמה למעלה רואה, אלא צריך שיבוא בהבנה והשגה כדרישת תורת חסידות חב"ד, ע"י התבוננות בפרטי הענינים דמעלת ביהמ"ק השלישי (בית ראשון – בחי' בן, בית שני – עבד נאמן (דרגת משה), וביהמ"ק השלישי – עבדי דוד (משיח)), עד שנעשה זיכרון המוח, ופועל במדות שבלב, ועד לעבודה בפועל ממש (תשל"ה); התבוננות בזה ש"מראין . . מרחוק, שהוא עצמו רחוק מזה (ורק מראין מלמעלה) גורמת לו תנועה של ביטול, שעושהו כלי להגילוי מלמעלה, גילוי שלא בערך ממה שנברא יכול לראות ולהשיג (חל"ט).

המשל: נמשך לאדם באופן גלוי, ע"ד לבוש שקרוב יותר להאדם (תנש"א); שחודר בכל כוחותיו הפרטיים, בדוגמת לבוש המותאם למידת המלוש (חכ"ט); בלבוש (משא"כ בבית) רואים מיד כל פרטי המלוש, אורכו ורחבו, כיון שהוא לפי מדת המלוש (תשד"מ), כמו שבביהמ"ק דלעתיד יראו בגילוי פרטי מדרגות "המלוש" במקדש שלמטה, בכל חלקי המקדש, ואפי' בעולם – כח הפועל בנפעל, דרגת האלקות הפרטית המלושבת בכל פרט ופרט בעולם (חכ"ט).

מצוין בכמה ספרים, ששבת חזון יותר גדול במעלה מכל שבתות השנה⁷, ושכל

(7) וראה בר"ד משיחת שבת חזון תשד"מ, ששבת חזון הוא באופן נעלה יותר מסתם שבת בשבתו (מצד העילוי דראיית המקדש בשבת חזון). ובר"ד משיחת שבת חזון תשל"ה, שנעלה יותר מכל הימים טובים (מטעם הנ"ל).

הלוקחים כדורים להקל על הצום³³, יש מקום להקל להם לקחתם בשבת³⁴. ומ"מ, כדאי לערבם מערב שבת במאכל³⁵.

י"א שאסור לומר בפירוש שאוכל בכדי שיהי' לו כח לצום בערב³⁶.

בשנה זו, א"צ להתנות בגמר הסעודה (כבשאר סעודה המפסקת) שיוכל להמשיך לאכול עד שקיעת החמה³⁷.

אסור ללעוס שורש מתוק שקורין לאקרי"ץ (וכל כיו"ב) בערב ט"ב לפי שיטת המתיקות בפיו וכשכולע הרוק בולע המתיקות³⁸.

צריך להפסיק לאכול ולשתות לפני שקיעת החמה³⁹ [כאן בשכונה בשעה 8:24], כי מיד בשקיעת החמה אסור באכילה שתי', רחיצה וסיכה⁴⁰. ונכון להודיע זה לרבים, שלא יטעו כבשאר שבתות השנה⁴¹.

חליצת מנעלים, החלפת בגדי שבת⁴² וישיבה על הארץ אינן נוהגות עד צאת השבת [כאן בשכונה, בשעה 9:13]⁴³. אסור להכין הקינות או נעלי תשעה באב לפני יציאת השבת.

אם שכח מלבדך ברכת המזון עד שחשיכה, לא יאמר נחם בברכת המזון⁴⁴.

מוצאי שבת קודש בשעה 9:13.

מוצאי ש"ק, ט' מנחם-אב, תשעה-באב

"אין שמחה בא אלא בתשעה באב"⁴⁵

תשעה באב חמשה דברים אירעו בו: נגזר על ישראל במדבר שלא יכנסו לארץ. וחורב הבית בראשונה ובשניה. ונלכדה עיר גדולה וביתר שמה והיו בה אלפים ורבבות מישראל והיה להם מלך גדול ודימו כל ישראל וגדולי החכמים שהוא מלך המשיח ונפל ביד הרומיים ונהרגו כולם והיתה צרה גדולה כמו חורבן בית המקדש. ובו ביום המוכן לפורענות חרש טורנוסרופוס הרשע את ההיכל ואת סביביו לקיים מה שנאמר ציון שדה תחרש.

בכמה מקומות⁴⁶ שלעתידי לבוא יהי' תשעה באב יום טוב הכי גדול, יותר משאר הימים טובים, ויותר משאר הצומות שיהפכו לימים טובים.

באגרות קודש⁴⁷: איך האף אז איר וועט מיך נישט חושד זיין, אז איך בין געווארן א מוסר'ניק און זאג מוסר, נאר מיין כוונה מיט דאס אויבען געשריבענע איז, צו ארויסרופען מער און צוגאב אין מעשה און צו פארגרעסערען דעם בטחון און שמחה בא נאך א אידען, און עס איז באוואוסט דער חסידישער ווארט, ענדו את ד' בשמחה, אז אפילו תשעה באב – יהפך במהרה לששון ולשמחה –

דאנ"ש לימי הקץ – נהגו בהתוועדויות בזמן ס"ג.

(33) להעיר מאג"ק ח"ח ע' תע.

(34) ול"ג מנפיל למשכב או חלה כל גופו, שהתירו לו לאכול מאכלים הניכרים שהם לרפואה. וה"ע על העתיד – בחושש שיפול למשכב במוצ"ש.

ועוד, שלמחה דעות, א"ז בגדר רפואה, הן מצד פעולתו, שא"ז פעולת רפואה [וע"ד כדורי שינה וכיו"ב]. ועוד שבלא"ה מדין מקום לומר ולהקל ברפואה מונעת, וע"ד לשמור על המכה, וה"ה בעניינו. והן מצד מהותו (ועדיף מויטמינים), שה"ה תחליף למזון והוא בגדר מאכל בריאים.

וגם י"א שבברייתא בכלל ל"ש איסור רפואה אא"כ בחלש ולחזק מזגו – ראה שו"ת אג"מ או"ח ח"ג סנ"ד וסנ"ה והרי נתפשטה ההוראה (ומפי השמועה) – גם ע"פ הוראה ואכ"מ) להקל גם במשככי כאבים.

הנהגה א"ז מדין הכנה, מסבירא אין מקום לחלק על זה לאוכל בשבת בס"ג לחזק גופו למחר. וגם אינו ניכר במעשיו שמכין לחלו, ובא"ה, שפעולתו ניכרת כבר היום.

(35) ויש המחמירים לקחתם דוקא במוצאי שבת בלי מים.

(36) וצ"ע בשיטת אדה"ז בענין זה – ראה ס"ח סרס"ו. מוג'א סר"צ. שש"ז סק"א. א"ו ותו'ש שם. אדה"ז סר"צ ס"ו. סש"ז ס"א.

(37) משנ"ב סתקנ"ג בשעה צ"א.

(38) אבל משום בליעת הרוק לבדו אין איסור.

(39) רמ"א סתקנ"ב ס"י.

(40) קיצור שו"ע סק"ה ס"א.

(41) משנ"ב שם סק"ה.

(42) ומנהגו – ראה להלן דיני מוצאי ש"ק.

(43) ראה שד"ח פאה"ש מערכת בין המצרים ס"ב אות יח. שש"כ פס"ב הע' פה.

(44) ש"ע סתקנ"ב סק"ג (וחולק על הלק"ט ח"ב סק"ג, הביאו בנו בלקט הקמח הל' ת"ב נג, סע"ד).

והב"ב בשו"ג סתקנ"ז סק"ז ובש"ז סתקנ"ב סק"ט). וכוות' דהשע"ת – כ"פ בכה"ח סתקנ"ב סק"א. ולדידך, ודאי דינא הכי, דאין קייל'ן אפי' באוכל בע"ש וקידש עליו היום ולא אכל משחשיכה שאינו מזכיר של שבת. וכש"כ בנד"ד (שהרי אפי' בת"ב גופא נסתפקו בזה, והבו דלא לויס'ף עלה. ואף למ"ד לאומרו בת"ב – א"ז מדין 'מעין המאורע', שהרי בת"ב אין קרבן מוסף וא"ב חובת הזכרת מעין המאורע).

(45) פס"ד פ' על נהרות בבל בסופו. ושם: לפי שקבעו אבל בזמן הזה ועתיד לפני הקדוש ברוך הוא לעשותו יום טוב שנאמר והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמתים מיגונם.

ולהעיר מפי' הידוע (קדושת לוי ועוד) במאח"ל "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה", שזוכה הוא מלשון הזדככות שמזדכך ורואה עתה בשמחה, קצת משמחת ירושלים איך יהי' לעת"ל, שעי"י שמצטער ומתאבל על חורבן ירושלים מעורר הגאולה, ולכן זוכה מיד לראות בעוה"ז הנחמות של עתיד, שמראים לו תיכף הנחמות העתידים. וראה פרי צדיק דברים טז.

(46) ראה לקו"ש ח"ח ע' 313. סה"ש תשמ"ט ח"ב ע' 611. ר"ד משיחת ש"פ דברים תשי"ג. ובכ"מ.

(47) ח"ב ע' רצז.

ברמ"א הובא שהמנהג – גם בערב תשעה באב שחל בחול – לאכול סעודה קבועה קודם מנחה ונוהגין להרבות קצת בסעודה ראשונה¹⁸. ובמגן אברהם כתב הטעם (נוסף לטעם שברמ"א שלא זיק להם התענית): מפני שבזמן בית שני ה' יום טוב והיו מרבין בסעודה¹⁹, ואף עכשיו לא זזו ממנה להיות לזכרון שיהפך במהרה בימינו לששון ולשמחה²⁰.

בנוגע לאמירת משיניות לאבלים בשבת זו אחר חצות, הנה בלקוטי שיחות²¹ נדפס מכתב לאחד הרבנים: "ת"ח על ההוראה לסיים גם בש"ק זה טהורה כו' יגדיל תורה ויאדיר"²².

פעם אירע ערב ט' באב בש"ק. ואמר [כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע] מאמר דא"ח אחר חצות היום. אלא, שאז אמר עוד הפעם מאמר, שכבר אמרו, שכנראה לא הבינו אותו השומעים כל צרכו, בפעם הא'²³.

יש אומרים שלכל הדעות (בנוגע ללימוד התורה בשבת), אסור לטייל בשבת²⁴.

נוהגים להקדים זמן תפלת מנחה בכדי שיוכלו לאכול סעודה המפסקת. [כאן בשכונה מנחה גדולה החל מהשעה 1:39].

במנחה אין אומרים צדקתך²⁵.

בנוגע לפרקי אבות, הנה בשיחת ש"פ דברים תשמ"א²⁶ נאמר שאינו רוצה להכריע בזה, ולכן לא יאמר ברבים. יעו"ש באורך. וכמדומה שנתפשט המנהג אצל אנ"ש שלא לאומרו²⁷. בכל אופן, גם אלה שיאמרוהו בשבת זו, חוזרים ואומרים פ"ג בשבת הבאה²⁸.

בשבת זו, אוכל בשר ושותה יין בסעודה המפסקת – ולא אוכלים ביצה באפר ואין יושבים ע"ג קרקע – ושותה כל צרכו ומעלה על שולחנו אפי' כסעודת שלמה בעת מלכותו²⁹. ויש להוסיף יותר מבשאר שבתות השנה³⁰. ומברך³¹ בזימון³².

הרריל"ג ע"ה דשנה הנ"ל.

(18) ולהעיר מעורר ברכת סתקנ"ב סק"ט, במה שא"צ לזהר בדיני סעודה המפסקת – בעת"ב שחל בחול – בשאר סעודות היום: כי כל הדברים הללו הנוגעים לזכרון א"צ להיות כמ"פ, רק אחת מזכות עון. ומה גם שמעשה האדם כן הוא מעורר למעלה ולא נכון להרבות הצער. ומה גם כי ענין האכילה האדם אוכל וכו' נעשה בערך קרבן וכו' מפני כי המאכל הוא גורם כל השבח והיחוד הזכר אין ראוי למנוע עצמו מענין זה רק בסעודה המפסקת.

(19) ובנו"ב (עט"ז על אתר ועוד) הביאו ד' המדרש שהיו אוכלין ושותין ומשתכרין בסעודת תשעה באב. ובמג"א ס"א סק"א (ובשו"ע אדה"ז שם ס"א) שבזמן המקדש ה' יו"ט גדול והיו מקריבין תודה.

וידוע, שדעת הרמב"ם בפי"ה מ"ה פ"א מ"ג שהיו מתענים בזמן בית שני. אבל פשטות הפסוקים זכר' ז, א (ראה פירש"י וד"ק שם), וכן במג"ר"ה יח, ב שלא התענו. ואדרבה, בכ"מ שהיו עושים אותו יו"ט. וי"א שט"ס נפלה בדברי הרמב"ם – ראה שו"ת תשב"ץ ח"ב סרע"א. אלא שבידינו היום גוף כח"ה הרמב"ם ומוצא כנ"ל.

והאריכו בזה האחרונים – ראה שו"ת חת"ס או"ח ס' קנז. שו"מ מהד"ק ח"ג סקע"ט. וראה הנסמך בשו"ת יב"א ח"א או"ח סל"ג ואילו וז"ח או"ח סכ"ח. וראה לקו"ש ח"ד ע' 185. חט"ו ע' 416 ובהע"ז 43. ואכ"מ.

(20) ומציין שם לב"י סוסי' תקנז. וראה במחמ"ש שפ"י הכוונה, דשמעינן דיש לעשות זכר לגאול במהרה

בימינו היכא דליכא איסורא ולכן עושים זכר בערב ט' באב ע"י ריבוי סעודה.

(21) ח"ד ע' 185.

(22) והיינו כשחל ת"ב בשבת. וכש"כ בקביעות שנה זו. ולהעיר מרשימת הרמב"א ע"ה חדקוק, נדפסה בקובץ עטרת זקנים ע' 58-9. וצ"ע ממעשה רב בשנת תשמ"ח. שוב נתפרסם (בימון של הרריל"ג ע"ה) שהי' בעקבות מענה הרבנים בשעתו לשאלה שנשאלה לפניהם. [ומפי השמועה, שכן ה' גם במנחת עשירי באב (צום ת"ב נדחה). ואת"ל שהדברים נכונים, אולי – בכדי שלא לנהוג בש"ק באבילות יותר מת"ב אחר חצות היום].

(23) סה"ש תר"ע ע' 134. ועד"ז בנוגע לת"ב נדחה, בספר המנהגים ח"ב ד' ע' 46: בתשעה באב שחל בשבת ונדחה אמר כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) מאמר דא"ח בזמן הרגיל (בליל שבת). נכנסו אליו ל"חזור" המאמר

אחר סעודה המפסקת ומשמך החזרה בלילה. ועיי"ש בהערות בסה"ג, שהמאורע ה' בשבת תרע"ד והמאמר – ד"ה ציון במשפט – הוא מההמשך דזמן ההוא [המשך תער"ב ח"א ע' תקסד], ואינו מדבר בעניני ת"ב וכיו"ב. וראה סה"מ מלוקט ח"ה ע' של. ושם נח' [ולהעיר, שכ"ק אד"ש אמר מאמר הנ"ל גם בערב ת"ב שחל בשבת בשנת תשמ"א].

(24) ברס"י סתקנ"ג סק"ה. הובא בשע"ת שם. ועוד. ואין לטייל מחצות. וי"א כל היום.

(25) רמ"א סתקנ"ב ס"י. לוח כולל חב"ד.

(26) שם – בנוגע לשבת ערב ת"ב.

(27) וכה"ל בלוח כולל חב"ד (שהושמטה אמירת פרקי אבות בשבת זו). ולהעיר גם משיחת ש"פ ואתחנן

תשנ"ה (לענין ת"ב שחל בשבת) שנתפשט המנהג כן. וראה שיחת ש"פ ואתחנן תשמ"ח. ש"פ ראה תנש"א. ש"פ עקב תשל"ח. ובלקו"ש ח"ח הנ"ל שכן המנהג בכ"מ – אף שנוטה להקל (אפי' בת"ב שחל בשבת. וכה"ה להקל, בנוגע לעת"ב שחל בשבת, בשיחת ש"פ עקב תשל"ז. ושם, שבחסיד'ישע לחוות נדפס שאומרים. וגם בשיחת ש"פ ואתחנן נראה שנטק כשיטה זו). ולהעיר גם מלקו"ש ח"ד ע' 60 בשוה"ל להע"ז 16.

(28) שיחת ש"פ ואתחנן תשמ"א. וראה סה"ש תנש"א ח"ב ע' 748. ובכ"מ.

(29) שו"ע סתקנ"ב ס"י.

(30) סה"ש תנש"א ח"ב ע' 684. שם ע' 723 – בנוגע לת"ב. ושם ע' 726 – ע"ד עיו"כ כפי שיעור ב' ימים. משנ"ב סתקנ"ב סק"ה. לוח כולל חב"ד.

(31) וראה מג"א סק"ד (הובא בלוח כולל חב"ד) שמ"מ ישב בדאבון נפש ולא ישב בסעודת חברים, והיינו

– פרט לב"ב (משנ"ב שם סק"ה).

אבל יש מקילים. ובפרט ברגיל כן בכל שבת, שאז אסור לו להמנע (בכור שור תענית כט, ב. הובא ביד אפרים, שע"ת סק"א ובמשנ"ב שם. ועוד). וראה שערים מצוינים בהלכה לאאזמו"ד זצ"ל סק"ה סק"א.

ואף שבין אנ"ש לא רגילים כ"כ בס"ג – בכל"מ נהגו בזה בימי הקיץ הארוכים. וכן בשישבות ובמושב

בבכל עצב יהי' מותר און גלייבט בקיום יעודי הגאולה, איז פון דעם זינגט ער, דער ניגון איז להתענג על הוי'.

דברים האסורים בתשעה-באב

בביתיות שנה זו שחל תשעה באב במוצאי שבת, **בשקיעת החמה** אסור באכילה ושתיה, רחיצה וסיכה והרחקות לבני זוג, **ובצאת השבת** אסור בנעילת הסנדל ויושבים על הארץ. ואסור בכל אלו הדברים (חוץ משייבה על הארץ, כדלקמן) כל היום ואפילו בין השמשות עד צאת הכוכבים במוצאי תשעה באב.⁵³

אכילה ושתייה

אכילה ושתיה אסור אפילו במשהו, אבל ליגע באוכלין מותר.

אין שוטפים את הפה ביום התענית.⁵⁴

שכח ואכל מחוייב להשלים התענית. ואינו צריך להתענות יום אחר, אם לא שכוונתו לשם כפרה. ויכול לומר עננו בנוסח: עננו ביום צום התענית זה. ואם אכל פחות משיעור כותבת בכדי אכילת פרס או שזה פחות מרביעיית לא נעקר התענית ממנו ויאמר עננו כרגיל.

עובדות ומיניקות מתענות בט' באב, ומשלימות כדרך שמתענות ומשלימות ביום כפור. אולם אם הריונה בסיכון או הריונה קשה או שמרגשת חולשה יותר מן הרגיל או שיש חשש שייפסק החלב והתינוק לא ירצה לקבל תחליף, תאכל ותשתה כצרכה.⁵⁵

יולדות כל שלשים יום אינן מתענות.

חולה שהוא חלוש וחש בגופו וצריך לאכול אע"פ שאין בו סכנה מאכילין אותו.

קטנים פטורים מלהתענות.

בעל ברית משלים תעניתו ונותנין הכוס לתינוק לשתות והסעודה עושין בלילה.
הנוסע ממקום למקום צריך להמתין ולהתענות עד צאת הכוכבים במקום
שנמצא באותו זמן.⁵⁶

גם מי שפטור מלהתענות, לא יאכל מעדנים רק יאכל מה שצריך לקיום נפשו.

מי שאינו מתענה – וכן האוכל לשיעורים (מאיזה סיבה שתהי') – צריך להבדיל⁵⁷ לפני אכילתו⁵⁸. אבל מי ששותה רק מים לא יבדיל. אחרי ההבדלה, יתן היין לקטן שהגיע לחינוך ולשתות⁵⁹. [אבל בנשים, כיון ש"א שאשה אינה חייבת בהבדלה, וא"כ יתכן שהקטן אינו יוצא יד"ח הבדלה ממנה⁶⁰, ולכן

(53) ואין מועיל לזה מה שיתפלל מעריב מקודם.

(54) מי שיש לו צורך מיוחד, כגון שסובל מאד מריח פה וכדומה, יש לו לעשות שאלת חכם.

(55) ראה הליכות שלמה פט"ז, א-ב ובהערות שם.

56) באם מרגיש חולשה יתירה וקשה עליו התענית, יש מקום להקל לגמור את הצום לאחר שכבר לילה במקום שיצא משם.

57. שו"ת בעי חיי אורח ח"ב סעי'א. דגמ"ה סתקנ"ט ס"ח. שו"ת סתקנ"ו סק"א. קצור שו"ע סקכ"ה ס"ח. ובנוגע לקטנים – נחלקו הפוסקים, ודעביד כמר עביד [נו"ע] גמ"ה רס"י תקנו ושוי"ע אדה"ז תתרי"ז [סוס"י], ועכ"פ ודאי שמותרים הם לאכול לפני הבדלה [שו"ת אדה"ז סרס"ט ס"ז – בננוע לקידוש. וזה – להבדלה, א"ע פת"ה אשת"ה פסחים קנ – ב].

58) כה"ח סתקנ"ו סק"ט. והכי נהוג. אבל בשו"ת בעי חיי הנ"ל שמבדיל מיד בלילה. וראה שו"ת מנח"י ח"י סל"א סק"ט.

(59) כבכל מוצאי שבת בתשעת הימים.

ובאמת, כ"ה גם בת"ב מדין אנינות, ראה שו"ת תשב"ץ ח"ב סער"א. וכ"מ בפס"ר פל"א, הובא בהגמ"י תעניות פ"ה הי"ד (ובמהדורת פרנקל).

ואולי מקום לחלק שאחר חצות מותר, בין, ע"פ או"ז הל' ת"ב סתת"ו וב"י רס"י תקנז בשם הריטב"א, שה"ה באחד סתימת הגולל. ויש לחלק.

[והנה, גם בתשעת הימים, יש שנהגו סלסול בעצמם לשתות בעצמם ולא ליתן לקטן. וכפה"ג סמכו עמש"כ בשו"ע אדה"ז סרצ"ה ס"ד. ולדבריהם, י"ב גם משום מעשה רב.

ומועתק בזה מש"כ במענה לשואל בענין זה:

1. כן נתקבל בכל תפוצות א"ש.
2. וכן הוא בלוח כולל חב"ד.
3. "וכן הורה כ"ק אד"ש כמ"פ – הוראה ברבים ו)ממילא – (לרבים (וחילוקים – שברבים שאני – א"מ כלל).
4. וכן המנהג הקבוע בבית חיינו.
5. וכן פסק הרמ"א – ובנ"י ויוצאים ביד רמ"א – להלכה למעשה, ורובם ככולם הדפוסקים.
6. וכן דעת אדה"צ בשו"ע בנ"מ.

ומה שהגו כמה באופן אחר, כנראה נשתרבב מנהגם: א. ממציבים כשלא ה' ילד לשתות ומהו סמכו
סביעות לניעותן או בכל פעם. ב. מה שזן נהג הרבי, אף שכינ'ל' און הדון דומה לכל. ג. מפס'ד אדה'ל' שביע'
סביעותן. ד. אבל: 1. אה'ל' ומוסגר. 2. וסר ל'ל' ד'ל' כ'ל'מ'. 3. און לפס'ד ד'ל' הפוסקים. 4. נראה הורא
דמיידי בקטן שלא הגיע לחינוך. (והוא גם מה שהשתבש במ"מ וצינונים ההלכה הוימית - ציוין בהע' בבורח
60) ראה מש"כ ששי"כ מ"ח ה"ע כפ. אבל בליוון ההלכה הוימית לש"ק בהר"ב תשע"ח (ואות רצט) הארכנו
שאף שיכולה להשקוץ לקטן, שלפי הסברא שחייבת, יוצא גם היא ממנה - מ"מ, משום חינוך, אין לקטן
לש"ק ד'ח' ממונה. ע"ה באור.

בביאת משיח צדקנו, דארף דער תענית און זאגען קינות, בשעת מעשה זיין און בשמחה-געפיל⁴⁸, וואס מען האט דעם גרויסען בליק און מעגליכקייט צו מקיים זיין דעם ציווי מלך המלכים ה"ה, און לויט ווי עס [אין] אפגע'פסק'נט געווארן אין רמב"ם סוף הלכות חולב, און דער וואס פארמיינט און פארשט, שמחה, גראו להפרע ממנו וכ' און דער וואס טוט אדער עבודה גדולה היא כ' ייני שם.

איתא בירושלמי שביים שחרב הבית (ת"ב) "לילד מלכא משיחא". ובפרט ע"פ הידוע שביים הולדתו של אדם מזלו גובר, דלפי זה נמצא, שביים ת"ב מתגבר מזלו של משיח צדקו, והוא יום מסוגל לענין של ישועה וגאולה. וענין זה נוגע להלכה למעשה, וכמ"ש הרח"ו בשם האריז"ל שזהו המטעמים שאומרים "פסוקי נחמה" ביים ט"ב במנחה . . כי אז במנחת ט"ב נולד המשיח הנקרא מנחם, וי"ל שזהו הטעם הפנימי שנק' ט"ב בשם "מועד"⁴⁹.

בכמה ספרים נזכר שכ"א ימי בין המצרים מ"ז בתמוז עד ערב תשעה באב הם כנגד הימים מראש השנה עד הושענא רבה, ותשעה באב – כנגד שמיני עצרת (ושמחת תורה)⁵⁰. ועוד מצינו, שתשעת ימים הראשונים של חודש מנחם אב כנגד ימי חג הסוכות, ותשעה באב – כנגד שמחת תורה.

אף שאין להסיח דעת מהאבילות⁵¹, וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, כמ"ש שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה, אסור ליפול בעצבות ח"ו, שהרי כתיב עבדו את הוי' בשמחה⁵².

בספר השיחות תש"ג ע' 41 (שפעם באה קבוצה של יהודים מליטא לאדמו"ר הצמח צדק, ואמרו שיש להם קושיות וכו'): האבן זיי געזאגט, אז זיי האבן געזעהן א גרויסן חסיד האט ער שמח'ת געוויינט און תשעה באב געזונגען, און האבן מסיים געווען: מילתא דמתאמרא באפי מאר' לית בה משום לישנא בישא. האט הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק צמח צדק זיי געענטפערט, אז ביי א חסיד איז דער ניגון זיי קיין שמחה און ער ב'כ' איז נישט קיין עעצבות. דא ב'כ' איז מרירות . תשעה באב בעת החורבן אז ער זעהט ווי עס איז נתקיים געווארן דער חורבן, איז דאך

48) וְכֵן הָיָה בְּסֵף תּוֹרַת שְׁמֵעוֹן הַשֵּׁלֶם (תשע"א) ע' קלא בשם הר"ש מעירסלאוו, **עיי"ש**. וכן מסופר על הר"ד לייקעס תלמיד הבעש"ט (אדמורי"ט טשרנוביל ע' צה). וראה ייטב פנים אבני זכרון לר"ה א' , הובא בשיח השדה ס"פ דברים אות קצד.

ולהעיר מעבודת ישראל פ' מסעי (חלקו הועתק באו"ח, כנ"ל בדיני בין המצרים): אפילו בתשעה באב שהוא חושך למראה עין הגם שיש לבכות במר נפש על כל אשר מצאתנו ביום ההוא מכל מקום יש לשמח לב המלך בשמחה העתידה שבו יולד מנחם ויגאלנו במהרה וישמח ה' במעשיו.

ובס' מנח אברהם (מטריקס) ס' פ' מסעי, שאנ"כ שהם ימים המנוכחים בשנה, עכ"ל בת"ב נולד משיח שאז הלידה והתגלות אורו של משיח, ולכן אדרבה היא שעת הכושר שע"י שיתאמץ ויסיר מאתו החשכות יזכה לאור גדול להרגיש האור של מלך המשיח.

(49) לקו"ש חל"ט ע' 8 (משיחות ש"פ דברים תשמ"ז-מ"ח).

ות"ב – כנגד שמע"צ. כן מצינו בספרים, שעשירי באב כנגד שמחת תורה.

51) וגדר היסח הדעת – שקובע עצמו לדבר אחד (ולכן מותר במלאכה שא"י שיהיו). אבל בשעת הקניות, לא יפסיק לבו מהאבל בכלל. (כן מוכרח מזה, שבשעת הקניות אסור אפי' לספר דבר ולצאת חוץ, משא"כ בשאר היום).

[והנה, מה שאיסור מלאכה משום היסח"ד הוא רק ממנהגא, וכן נהגו שלא לשחוט ולהכין צרכי סעודה עד חצות מתמת היסח"ד, ואינו מדינא - ו"ל ש"ש להטיל איסור מלאכה והכנת גופא סעודה אחר המוכרחים ומה"ט גם ממנהגא הותרו אחר חצות. אבל, באמת משמע שהיסח"ד גופא אינו אסור מדינא, ורק דבר בשנתו, בדרכות מזה שאיסור ת"ת הוא רק משום שמעמי כלו או האנק דום כמפורש בראשונים, ולא משום היסח"ד. וכ"כ להוכיח בשו"ת הר הכרמל סי"ט. וכת"ש לשלול דעת האוסרים שישנון פישון היסח"ד. אבל מהרה"ע א' תענית ל, א כתב בעטעם איסור ת"ת שלא ישבח מאכלו, וכ"כ קצת במאמ"א סקנ"א סק"ב. וכן באכתמת שלמה תסקנ"ד א. אבל אין כל דעת כל הראשונים). והרי לת"ק מותר בדבר שאינו ליקרו ולשנות. וגם מותר לדבר בעסקיו שלא בשעת הקנייתו (ומהרה"ע אן חידש שם שבשאר עסקים נמי אסור). וכן טיול נאסר רק שלא יבוא לידי שחוק והיתול ולא משום היסח"ד. וגם במלאכה גופא שנאסר ממנהגא משום היסח"ד, צמינו טעמים אחרים בראשונים (מתורת אכלות גופא - מאי"פ פסחא ד.נ. ט. ס' הבהני ערית תענית ש"ז. ואינו מרגיש בתענית בשעת המלאכה - א"ר"ה ת"ט ט"ב ס'א"פ. כלבו ס"ב. שו"ת תרו"ה סי' קנג).

אמנם, באבל מציינו שאסור במלאכה ובמו"מ מדיאן, וי"א משום היסח"ד – ב"ח יו"ד שפ"א ס"ד דה ואפילו דבר. לבוש שש"י א"י. חכמ"א כלל קדס ס"ד. (וצ"ע שפ"א בע"ת שפ"א תפארת ס"ד) ס"ק"א של"א נמצא בהנדיא שבעה האסור במלאכה אבל משום היסח"ד. ואולי וכוונתו שלא נמצא בארשינו. אבל כ"ל היסח"ד ברש"י כתב"י (רש"י על הרי"ף) ובנמוק"י מו"ק יא, ב ד"ה דברים: כדי שלא ישכח אבילותו. וכ"מ בתוה"א לרמב"ן ענין האבילות: כדי שיתאבל על מותו. וכ"מ ברי"ף, בהנדיא ה"א י"ד ע"ש, לביב י"ג (הראשונים). וכן אסור לו לצאת מבת אביו – ישכח אבולו – כ"ל תרוה"א ס"ד. וכ"ל ברדב"א א"ל פ"ה הט"ו, שמואל לא כלקרא בדברים הרעים שע"י קריאה זו או ישכח אבול ולא יחי שמו. (ואולי היינו ר"ה, ומשום שמחה נענו ה"ה ורואה ערוה"ש יו"ד שפ"א ס"ט שאסור ללמוד שאר דחקות או כתבי עתים משום היסח"ד. וכבר כ"ל בר"ן מו"ק יא, ב שאסור לעיין בספרי תפארות דחכמה היא. אבל בת"ב שמונת מעיקר הדיון (לולא בהנמנה) במלאכה, ומותר לבאר פמת בתי – אין למו להכריח שאסור לו להסיח עתו מחבילותו. וש"מ. שש"כ בחזו"ע בין המצרע' ע' שטו. ורואה בשו"ת פאר עץ חיים סכ"ד, שהאר"י מאד ביסוד החילוק בין ת"ב אבילות נכחה אנפי, וליריד"י שבעיהם אינא אסוריה דהיסח"ד, אבל גרם שונה עיי"ש. ואף שא"ל לבסס יסודו, לא נחת לכל הנ"ל. ורואה זה פלא, בשיעורי הרב ת"ב סכ"ז הל' א', שאין אסוריה דהיסח"ד, באבליה, שהרי מותר לו לשנות י"ד שישכח רישו, ור' באוניות אסור בהיסח"ד. ולפי"א, ת"ל שאחז חצות הוא ממי שנקבר ממו (ואכ"מ) אין לנוע היסח"ד. וא"ש גם מה שאחז חצות לא הנו באיסור מלאכה. וכ"ל באגרות וכתבים להגה"מ ר' יצחק ששם החזו"ר שאין אסוריה דהיסח"ד, לאבליה, ור"ל מזה שאיסור תינוק בחיקו הוא רק שמא יבוא לעי' שש"י. וליד"י, דמריב שאינו מסיח דעתו ע"ז.

52) ראה אצלנו בשו"ת אמתא דרב ס' ה'קפג. וש"ו ולהעיר מהסיפור על הר"ש שמונקעס, הובא בלקוטי ספורים (פעראוואו, תשכ"ו) ע' נג, ובשינוי נוסח – בשמועות וסיפורים ע' 38. וראה בכיו"ב אצלנו בשו"ת באתרא דרב ס' ב'תשצט.

עד שכתבו שמי שמעשן בט"ב ראוי לנדונו). ובזמננו שנתפרסם גודל הסכנה בעישון, יש להימנע מהעישון גם במשך כל השנה.

רחיצה

רחיצה אסור בין בחמין בין בצונן; אפילו להושיט אצבעו במים⁶⁸.

בבוקר נוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו⁶⁹. ולאחר שנגב ידיו ועדין לחות קצת, מעבירים על עיניו. ואם היה לפלוג על גבי עיניו ודרכו לרחצם במים, רוחץ ומעבירו.

מותר לשרות מפה במים בערב תשעה באב ומוציאה מן המים והיא מתנגבת – עד שאין בה טופח ע"מ להטפח⁷⁰ (ובלאו הכי אסור) – ומקנח בה פניו ידיו ורגליו⁷¹.

גם הנוהגים לטבול במקוה בכל יום אסורים לטבול בתשעה באב.

נגע במקומות מכוסים נוטל עד קשרי אצבעותיו. היוצא מבית הכסא יגע במקומות המכוסים ויטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו⁷². באם עומד לפני תפלה – נוטל ידיו גם בלי לגעת במקומות מכוסים.

אם נגע בנעליו, ואפילו בנעלי בד (באם אינם חדשים⁷³), נוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו⁷⁴.

נחלכלך בטיט או צואה רוחץ מקום המלוכלך לבד.

חולה רוחץ כדרכו.

כלה אחר נשואיה כל שלשים יום מותרת לרחוץ פניה.

נשים המבשלות וצריכים לרוחץ הבשר מותר, אף שממילא רוחצת גם ידה.

הצריך לאכול לחם בט"ב יכול ידיו עד פרק הזרוע⁷⁵ וה"ה למים אחרונים.

סיכה

סיכה בשמן ובמשחות וכדומה לתענוג אסורה.

בכלל זה, בושם וכל אבקות וחומרי קוסמטיקה שונות.

להעביר זוהמא מותר⁷⁶. ולכן מותר להשתמש בדאודורנט.

כלה אחר נשואיה כל שלשים יום מותרת בסיכה⁷⁷.

מותר להתניז על גופו דבר נוזלי נגד יתושים⁷⁸. והוא הדין קרם הגנה מהשמש.

סיכה לרפואה מותר.

נעילת הסנדל

אסור לנעול נעלי עור ואפילו מחופים בעור. [ובספר המנהגים חב"ד: "הולכים בקאלאשי" או סנדל שאינו של עור. ודלא כהמחמירים].

יולדת כל ל' יום וחולה שהצינה קשה לו ומי שיש לו מכה ברגליו מותרים בנעילת הסנדל. וטוב שיחליפו מנעל של שמאל בימין וכו' (באם אפשר). ובזמנינו שמנעלים שאינם של עור מצויים, כתבו הפוסקים שאין להקל. והוא הדין לקטנים אפילו לא הגיעו לחינוך כיון שמנעלים שאינם של עור מצויים, ראוי לחנכם באיסור נעילת הסנדל.

אם ירדו גשמים ורוצה לילך לביתו מביהכ"ג או להיפך והוא איסטניס⁸⁰ (דהיינו איש מצונן וה"ה אם הוא איש חלש ויכול להזיק לבריאותו כשיילך

(68) לצורך הפסק טהרה צריך לשנות קצת שלא תרחוץ רק באותו מקום ובין ירכותיה בין בחמין בין בצונן.

(69) אף שהטוהמה מתפשטת עד מקום חיבור היד לקנה הזרוע י"ל אשר בת"ב מפני החלישות שבקדושה אינה מתאווה כ"כ לשרות, וע"ז מש"כ בשו"ע רבנו מהדו"ב בסופו, ומתפשטת רק עד קשרי אצבעותיו. וטעמו דמסתבר הוא "אג"ק ח"ג ע' קמח).

(70) מירושלמי, כשמניחין דבר אחר עליו אותו דבר הוא טופח ויכול להטפח אחרים.

(71) מטעם זה מותר להשתמש בממחטות לחות כל זמן שאין טופח ע"מ להטפח.

(72) והנהוגים בכל השנה ליטול ידיו ג"פ, יכול ליטול גם היום ג"פ אבל רק עד קשרי אצבעותיו.

אבל אם נכנס לבית הכסא קבוע ולא עשה צרכיו שם יוצא לא יטול ידיו אם נשאר נקיים כבתחלה, רק יש לו לנקות בצרור או בכותל וכו' אפילו אם מחמיר בכל השנה ליטול ידיו בכה"ג.

(73) כה"ח סתקנ"ג סקע"ג.

(74) מחה"ש סתקנ"ג סק"ו. כה"ח סק"ג. ודלא כמשנ"ב סק"ו. ורק באין לו מים יטול בכל מיד דמנקי.

(75) כה"ח סתקנ"ג סקנ"ג.

(76) ביה"ל תקנ"ד, ד"ה סיכה. ולא כיוה"פ שאסור. ראה שו"ע סי' תרי"ד, ס"א.

(77) ואפילו להמחמירים ביוה"כ, ראה שערים מצויינים בהלכה לאאזמור"ז צ"ל סימן קל"ג ס"ק ב, דשאני הכא שרואה אותה. ויש להביא קצת ראי' מזה שבסתר"ג סק"ו (לגבי יוה"כ) כתב המשנ"ב שבזה"ז שאינו רואה אותה כל היום לא שמעתי שנוהגין בזה היתר, ומשמטו בסתקנ"ג סק"ט (לגבי ת"ב).

(78) שאינו לתענוג ואדרבה אין בו ריח נעים – שו"ת שבט הקהתי ח"ב, סי' קצא, ד.

(79) באג"ק ח"ד ע' ת, שאף שהאיסור דנעילת הסנדל ביו"כ ובת"ב הוא מטעמים הפכים (וראה אג"ק ח"ג ע' קמח). מ"מ גם בת"ב הענין דחליצת סנדל שהוא למעלה מסנדל. ולהעיר שכע"ז הוא בזכר דוד מ"פ פנ"ג, עיי"ש.

(80) ובערוה"ש סתקנ"ג סט"ז דאע"ז דגבי יוה"כ אין היתר רק לאסטניס, מ"מ בת"ב דרבנן מותר לכל.

תתן לקטנה]. ובאם אין קטן, יבדיל על חמר מדינה⁶¹ וישתה בעצמו⁶². וה"ה באשה⁶³.

אשה שאינה מתענה, באם אינה רוצה להבדיל בעצמה, יכולה לבקש מבעלה להבדיל עבורה גם אם הוא מתענה, וגם הוא יוצא יד"ח בהבדלה זו⁶⁴ ובתנאי שישקה מהיין לבר חיובא שנתכוון לצאת יד"ח בהבדלה זו, ואפ"ל קטן שהגיע לחינוך, אבל לא לאשה⁶⁵. ובנוסף ההבדלה אומר כרגיל, הנה א"ל ישועתי וכו'⁶⁶, חוץ מברכת בשמים. ברכת מאורי האש אומר רק באם מבדיל במוצאי שבת (ולא אמרו לפני זה במוצאי שבת).

מי שאינו מתענה, יאמר נחם בברכת המזון לפני ובנה ירושלים, ויחתום "מנחם ציון ובונה ירושלים"⁶⁷. שכח ולא אמר נחם, יצא ואינו חוזר.

אף שמן הדין לעשן בתענית ציבור למי שרגיל בזה, בתשעה באב ראוי להחמיר בדבר. ועכ"פ גם מי שדחוק לו מאד כיון שמורגל בו ביותר, יעשן רק בצינעא בתוך ביתו. ויש שכתבו גם בזה להתיר רק אחר חצות. ונקיי הדעת אינם מעשנים כלל בתשעה באב. אבל אם אינו צריך בכך, אין להקל (שיש שכתבו ששומר נפשו ירחק מזה אפילו בד' צומות, וכ"ש בט"ב, והחמירו מאד

(61) והחוששים מהבדיל על חמר מדינה, או כשאין חמר מדינה – מבדילים על היין (כדעת שו"ת דברי מלכאל ח"ו ס"ט. ויעדף – על מיין ענבים (ע"פ משנ"ב סתקנ"ג סק"ז), וישתה רק כשיעור. (ונראה שמותר לשתות רביעית ולא רק מלא לוגמין, שלא להכנס לספק ברכה אחרונה. וצ"ע בשו"ת דברי מלכאל שם).

אמנם, בהבדלה אחרי ברית מילה, ולאחרי מנחה, לכנ"ע מבדילים על יין, וישתה א' מבעלי הברית שאינו מתענה (לפי שו"ת שלחם הוא (שו"ע סתקנ"ט ס"ט) והותר בבשר ויין (ערוה"ש שם ס"ט. אבל ראה שו"ת שו"מ מהדורא ה' ס"ט), ובמכ"ש מכוס ברכת המילה שנותנים ליולדת לשתות גם בת"ב שאינו נדחה (שו"ע שם ס"ט). ובפסטות הכונה ליין ולא לחמר מדינה, והרי י"א שאא"פ לברכה על חמר מדינה, אא"כ נאמר שהכוונה ליין מגתו). וכנראה שבמקום מצות מילה הקלו).

ואם מחמירים להתענות, או בהבדלה שלפני הברית, נותנים לקטן שהגיע לחינוך (אבל לא ליולדת שספק אם חייבת בהבדלה).

(62) ראה כה"ח סתקנ"ו סק"ט.

(63) ופשוט שאף נשים המקפידות שלא לשתות מיין הבדלה, אין להן להקפיד בכה"ג (ראה משנ"ב סרצ"ו סק"ל"ה).

ולהעיר, דל"ש כ"ז בחמר מדינה כ"א ביין (לפי הטעם שבשל"ה, הובא במג"א סרצ"ו סק"ד. ובשו"ע אדה"ז השמיטיו. ושם (שם בס"ו): א"צ להטעים מכוס של הבדלה להשומעים. ויל"ע בשכר העשוי מחטים, ע"פ ברכות מ, א). ועיי' עו"ש בהלכה היומית שבה"ל לעיל בענין מנהג הנ"ל.

(64) ע"פ שו"ת שם – בחולה המבדיל. וראה שו"ת צ"א ח"ד סמ"ד. שש"כ פס"ב סמ"ח.

(65) כ"ה ע"פ שו"ע אדה"ז סרצ"ה ס"ד בסוגריים. אבל ראה סק"צ ס"ד. סרס"ט ס"ג. סתקנ"ד ס"ב. וראה תה"ד סרצ"ה. קצוה"ש סצ"ז בבדה"ש סק"ו. וראה בה"ל היומית הנ"ל.

(66) וכמנהגנו במוצאי יו"ט – ע"פ לבוש ופמ"ג סתצ"א במ"ז סק"א. וגם אבל אומרים – משנת יעקב ח"ג קצב"ב, בהגהות ע"ס משמרת שלום. ודלא כפת"ש יו"ד ששע"ו סק"ב ששצ"א סק"א.

י"א שכשמבדיל ללא בגדי שבת (כגון שמבדיל בבוקר יום א') לא יאמר פסוקים אלו. אבל כמדומה ברור שאין המנהג כן.

ובפרטיות: הדנה, י"א ששייך רק למוצ"ש, אבל למנהגנו אומרים גם במוצאי"ט (כנ"ל בפנים).

וגם י"א שאכל אינו אומרן משום שמחה (שהוא לסימן טוב), או משום איסור ת"ת – הנה, למנהגנו כל דבר שהוא סדר היום אומרים בשופי כולל חת"ת וכו'. וצ"ע לומר שפסוקי הנה גרע טפי מהנ"ל. וכמדומה שכן המנהג הפשוט גם בימי אבילות.

אלא, שבלוח כולל חב"ד כ' במוצאי ת"ב שמתחיל מבפ"ג. ובבית חיינו נהגו בפשיטות לאומרים במוצאי ת"ב (ראה להלן בזה). ועדיין י"ל שבת"ב גופא, בזמן אבילות, לא יאמרוהו. אבל כנ"ל לא נהירא.

(67) כבתפילה – רמ"א סתקנ"ז ס"א ובמג"א ס"ק א. וראה בבירור הלכה ח"ד סתקנ"ז שהביא מכ"כ מקורות שכן נקטו לדנא.

וראה גם פסקי הסיידור (להגרא"ח נאה) אות קפה (לענין יו"כ), שהשיג על שעה"כ פל"ד ס"ט, ודבריו הובאו בקיצור בהגהות לסידור רבינו הזקן ע' ע. והרי גם למאי דחש לדעת החולקים בשו"ע אדה"ז סק"פ ח ס"א – היינו רק לגבי ברכת אשר נתן, משום ברכה לבטלה, אבל אין חשש בהזכרה באמצע הברכה. ובת"ב – קיל טפי מיו"כ, שהרי הוא ממש מתוכן וענין הברכה גם בשאר הימים, וכנוסח הרמב"ם בברכה שלישית דברה"מ שאומר "נחנוה"א א"ר ירושלים עירך, וחותם מנחם עמו בבנין ירושלים". וכ"כ בטושו"ע (והדא"ז) סק"פ ח ס"ד: "מנחם ציון בבנין ירושלים". וידוע מתלמיד הארי"ל שאמר נחם בכ"י (ראה שיחת ש"פ בה"ב תשט"ז). ל"ג בעומר תשכ"ב ותשל"ה. ש"פ תצוה תשכ"ז. אחו"ק תשכ"ח. ש"פ אמור תשל"ז. פסח שני תשמ"ג. ובלק"ש ח"ג ע' 1003 מפורש שהכוונה לברה"מ. אבל ראה לק"ש חל"ז ע' 138 הע' 67. לקו"ש ח"ב ע' 330 ואילך. ואיך שיהי', ברה"מ אתיא בקו"מ מתפלה. וראה שו"ת אור"ח ח"ג ספ"ד שהאומר נחם ברה"מ בכל יום אין מחזירין אותו בדיוכד. ואף גם בט"ב סתרי"ח סק"י שחלק הן בנוגע ליו"כ והן בנוגע לת"ב, איכא למישמע מיני, דת"ב עדיף, ממש"כ בסו"ד "ואף לענין ת"ב נראה כן, ומשמע שאינו כביו"כ.

הן אמנם בשו"ת בעי חיי סע"א (הביאו בברכ"י סתקנ"ז סק"ב) כתב הכנה"ג לחלק בין יו"כ לת"ב, כיון שבת"ב אומרים נחם רק לכת המנחה. אבל כבר כתב במג"א סתקנ"ז סק"א, שמדינא אומרו בכל התפלות (וכ"ז רוה"פ, וכפי שהעיר בברכ"י שם על הכנה"ג), ורק ממנהגא אומרים רק במנחה, ובברה"מ שאין מנהג אומרו כל היום. ואף גם מש"כ בביהג"א סתקנ"ז סק"א, דשאני ת"ב שא"ב קרבן מוסף וממילא אין חובת הזכרת מעין המאורע – אה"ג, שאי"ז מדון מעין המאורע (ראה שפ"א שבת כד, א. ובס' החיים סתקנ"ז מדון ברכת האבלים בברה"מ. ושבו דחה וכתב שהוא מועד. וכבר ביארנו בכ"מ, שההזכרה בברה"מ הוא "מעין הברכה" ולא "מעין המאורע" – ראה ברכת מרדכי חנוכה סכ". נזר המלך גולדברג ס"ה. דביר הקדוש מועדים ע' קלט. אגרות הגר"ח ע' מג). וראה עוד בדמשק אליעזר לביהג"א שם. שדה אליהו שבת כד, א. ועוד.

ומש"כ בט"ז סק"פ ח סק"ג שלא לשנות חתימת הברכה בשבת, שהפתיחה והחתימה צ"ל שוות (והביאו עה"ז בשו"ע אדה"ז שם) – אינו שייך לנדו"ח, שבאמת רחמים ונחמה היינו הך, ורק מי שמקפיד לשנות החתימה בשבת, ואינו אומר "בונה ברחמי" וד"ל שאין לבקש רחמים בשבת, גילה דעתו דרחמים שאני מנחמה. אבל כשמנחה בת"ב בכדי להזכיר נחמת ציון לית לו בה. וכמו שחותמים בברכה שלישית בבית האבל (ראה שו"ת יו"ד ששע"ט סק"ד).

חסידות: בלקוטי שיחות⁸⁶: "מהנכון שהלימוד במעל"ע זה יהי' בעניני דיומא וכמחז"ל שואלין ודורשין בענינו של יום כו' - ברשימות כ"ק אדמו"ר הצ"צ למגילת איכה". ועיי"ש במעלת הלימוד בפנימיות התורה בת"ב⁸⁷.

בספר השיחות תר"צ⁸⁸: [כ"ק אדמו"ר מהר"י"צ] ראה את אדני"ע לומד דא"ח בט' באב, וכנראה למיגרס בעלמא⁸⁹.

בנתיב החיים⁹⁰: שמעתי מהרה"צ המפורסם בשמו ר' הלל פאריטשער שמותר ללמוד בחכמת הקבלה⁹¹ בט"ב שאין מוסרין רזי תורה אלא למי שלבו דואג בקרבו עכ"ל⁹².

בשנת תנש"א אמר כ"ק אד"ש שיחה ביום א', עשירי באב (לפני תפלת ערבית), ונדפסה בספר השיחות תנש"א⁹³. וראה שם בהערות המו"ל (בשו"ג): בשעה 8:35 בערב נכנס כ"ק אדמו"ר שליט"א לבית הכנסת ואמר שיחה וכו'.

אפילו בתשעה באב, שעד שנה שעברה היו בו הגבלות בנוגע ללימוד התורה, ש"אסור לקרות בתורה כו' משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב" - **חייבים ללמוד תורה בכל רגע ורגע**, אלא שהלימוד הוא בחלקי התורה המתאימים ליום זה⁹⁴. [ובר"ד משיחה הנ"ל (נחמו תש"ז): ולא כפי שהעלו כמה (מספרי האחרונים) "א מאדנער איינפאל פון א גדול ישראל", שבת"ב אין את החיוב של לימוד התורה, ומה שכתוב שישנם דברים שמותר ללמוד בתשעה באב, אין הכוונה שחייבים ללמוד בהם, אלא כשאחד כבר אמר את כל הקינות וכו' ואינו יכול להירדם, התירו לו ללמוד ענינים מסויימים בתורה... ומביאים ראי' לדבריהם - דאם לא כן היה צריך להיות כתוב בפירוש שהם דברים (ש)מוותרים, וממילא מחוייבים ללמוד בהם בתשעה באב... ובהנחה אחרת: שסברא זו לא כתובה לא בראשונים ולא באחרונים]⁹⁵.

(86) ח"ט ע' 250 (משנת תש"ל). וראה שם בפרטיות ע"ד משמרות ללימוד. וביומן הריל"ג ע"ה משנת תשל"ה - נדפס בהתקשרות גל' תיט - שנמסר לו ששייך גם השנה (תשל"ה)).

(87) וראה ס"מ מלוקט ח"ה ע' של הע' 14 במעלת הלימוד בפנימיות התורה, ובפרט בענין האור, בשבת ת"ב נדחה. (88) ע' 134.

(89) ובסה"ש תורת שלום ע' 202: יום א' תשעה באב (נדחה) בשעה 4 נכנסתי לכ"ק אדמו"ר הרה"ק שליט"א מצאתיו כותב דא"ח, וכפי שראיתי התעסק אז בתיוון הדרושים שהגיד, והיינו לא שכתב כדרכו בהתעסקות בהענין שעומד בו, כ"א בקונטרס ההגות, ואפשר דהוי דבר האבוד. ולהעיר שבתורת מנחם "מנחם ציון" ח"ב עמ' 370, שמה שאירע (בשנת עדר"ת) שנמשכה החזרה (במוצ"ש ת"ב נדחה) בלילה (כנ"ל) הוא "דבר פלא".

וראה המספור בלשעמ און (מהדורת תש"נ) ע' רטו: א"ז רמ"י נ"ע פלעגט דערצייל, אז ער איז איינמאל געקומען פון לויבאוויטש פון אדמו"ר צ"צ, ער איז נאך געווען א יונגער בחור, האט ביי אים הרה"צ ר' אייזיק האבילער ארומגעפרעגט דעם סדר הנסיגות וכו'... אז עס איז געקומען צו תשעה באב, פרעגט ער: וואו ביסטו געווען? זאגט ער אין קארמע. נו, און וואס האט מען געטאן? זאגט ער: גע'חזר'ט חסידות. זאגט ר' אייזיק: אזוי גרויס ביסטו ביי זיך, ת"ב ריידן חסידות?

(90) לדרה"ח סדר"ח. ובס' המנהגים ע' 77 (ומציין לשם): אבל בימי האבלות, ר"ל, לומד פנימיות התורה. ולהעיר משעמ"א פ' יוחי: וענין עסק התורה בימי האבלות ע"ד הסוד ה' מגמגם בהם לפי שהם משמחי לב וע"י ההפצרה שהיינו מפצירין בו ה' מתחיל להתעסק בהם וה' פוסק באמצע הדרוש. אבל בטעמי המצות שם כתב "ענין עסק התורה **בדיני** האבלות". וכ"ה בנזכרת"ק מהר"ו. ואינו סותר, דאכן מיירי בימי האבלות שהותרו אז ללמוד בדיני האבלות, ועכ"ל ה' מגמגם בענין עסק בהם ע"ד הסוד, כנ"ל. (91) ראה המספור ביומן הריל"ג ע"ה משנת תשל"ה (נדפס בהתקשרות גל' תיט), ופרטיות נוספים בס' לשמן תן כבוד ע' 55, בנוגע לחזור מליקוטי הש"ס להאר"י"ל עמ"ס ברכות, בהסיום עמ"ס מו"ק בת"ב, בכולל המעביר.

(92) וראה המספור בתשורה שמולבין טבת תש"נ ע' 22.

(93) ח"ב ע' 721.

(94) סה"ש תש"נ ע' 574 ואילך.

(95) וכן נקטו רוב ככל האחרונים. ודעת החולקים, דחוי' קרינן לה.

[והרי מברכים ברכה"ת גם בת"ב. וגרע מנשים, גם להסבירים שיש להם גדר רשות, ושיכולות לומר "וצונת" כיון שעכ"פ אנשים חייבים בתורה, משא"כ בת"ב. ואפי' איתל' ודבוחם שאפשר לברך על ההיתר ללמוד, אף כשאין חובה - יצטרך לברך בכל פעם שמסיח דעתו מלימוד (ראה לקו"ש ח"ד ע' 154 לגבי נשים)].

ויש מהאחרונים שצידדו בראיות קלושות שהוא רק רשות. וכבר נדחו דבריהם בקל. ומה שיש שה"ר מהריטב"א מו"ק טו, ב' והרמב"ן בתוה"א ענין אבלות, שהקשו דאבל אסור בת"ל ול"ב שמותר בדברים המותרים - מיירי לאבל ולא בת"ב, ובא ליישב גם להשיטות שאבל אסור גם בדברים הרעים, אבל לדינא שאבל מותר בדברים הרעים דאי חובה גמורה היא (ערוה"ש יו"ד סשפ"א ס"א). והרי י"א שגבאל דין כפ"ע דהאנן דום, ולא רק משום צער החורבן כבת"ב, שכלן אסור לגמרי גם בדברים הרעים (ראה מאיירי מו"ק טו, א. ומכתב מו"ק כא, א). אהות הרמ"ד לרמב"ם אבל פ"ה ה"א. ועוד). והריטב"א ע"ה עצמו נסתפק בדבר (ריטב"א מו"ק כא, א) אם ההיתר שבת"ב ללמוד דברים הרעים קאי גם באבל. וכ"מ בדעתו ממש"ק (שם טו, א), בטעם האיסור לאבל בת"ב, אף שאינו דין לפרוק ממנו עומ"ש. וכן גם ברמב"ן שם הביא שנחלקו בדבר ולא הכריע. ובשמות יחידה (שמחות פ"ו) כתב שדעת הרמב"ן נוטה יותר שאבל אסור בדברים הרעים. ויחידה מזו, שברייטב"א (שם כא, א) כתב שההיתר דלמוד הלכות אבלות לאבל הוא רק "כדי שידע מה לעשות" (ובהערות המהדיר לשם הביא מפ' אחד הקדמונים: "כדי לקיים אבלותו כדניו"), ולא כהדעות שהותרו לגמרי. ועוד שגם להמתירים ר"ל שאבל שאני מת"ב בגדר ההיתר. וכבר כתבו לדייק בל' הכלב, שבאבל כתב "יכול לעסוק", ואילו בת"ב "קורא הוא", שהיא חובת קריאה ומצות ת"ת. וש"מ שדרך ע"ד בשו"ת דברי יציב או"ח ס"מ ח"ב חלק בין ת"ב לאבל, אבל לא נחית לכל הנ"ל.

ובאמת, גם באבל אא"פ להוכיח מד' הריטב"א, שיל"פ בכוונתו שפטור מת"ב בנוגע לשאר חלקי התורה. ובסגנון אחר, שחייב בתורה אבל לא בגדר "משמחי לב" שבת"ב (וא"ש גם לת"ב בתנא, שבק"ש הותר אף אם "משמחי לב"). ועיול' דמיירי במי שאין לו אפשרות ללמוד דברים הרעים (קובץ תשובות ח"ג סקס"ח). ועכ"פ, גם אם מצינו סברא כזו (וכ"מ דעת האוונים שבבה"ל ה"ל שמחות סכ"ה, שא"א ברכה"ת בת"ב

במקום הגשמים בלא מנעלים) מותר לנעול מנעליו של עור (אם אין לו מנעלים שאינם של עור) - עד שמגיע למקומו.

לבני זוג

לבני זוג - צריך לנהוג כל ההרחקות בין בלילה בין ביום⁸¹.

לימוד התורה

אסור לקרות בתורה נביאים וכתובים ולשנות במשנה ובמדרש ובתלמוד בהלכות ובאגדות משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב ותינוקות של בית רבן בטלים בו אבל קורא הוא באיוב ובדברים הרעים שבירמיה ואם יש ביניהם פסוקי נחמה צריך לדלגם ומותר ללמוד מדרש איכה ופרק אלו מגלחין וכן ללמוד פירוש איכה ופירוש איוב. והוא הדין אגדת החורבן בפרק הניזקין ובפרק חלק ולקרות בחורבן הנזכר ביוסיפון מותר.

אפילו תינוקות של בית רבן בטלים בו ותינוק שמבין מה שהוא אומר מותר ללמוד עמו דברים הרעים.

יש מי שאוסר ללמוד על ידי הרהור. וכן הלכה⁸².

אפילו במקום שמותר ללמוד היינו שילמוד בפשוטן של דברים, אבל לא דרך פלפול. וכן אסור ללמוד איזה דרוש או בדרך קושיא או תירוצן אפילו בדברים הרעים מפני ששמחה היא לו.

מותר לקרות כל סדר היום, דהיינו ק"ש וברכותיה וכל מה ששייך לברכת התפלה, ופרשת הקרבנות, ומשנת איזהו מקומן, ומדרש רבי ישמעאל. ובעל קורא מותר לחזור על הפרשה שיקרא בתשעה באב ואפילו במנחה.

גם בתשעה באב יש לערוך סיומים באופן המותר ע"פ שו"ע, בענינים המותרים ללמוד בתשעה באב, כגון מסכת מועד קטן או מסכת שמחות⁸³. [ולהעיר, שבר"ד משיחת ער"ח מנ"א תשל"ה, שגם אחרי ביאת משיח יצטרכו לעשות סיום בתשעה באב. וכ"ה בר"ד משיחת ש"פ מטו"מ תשמ"ג, שהסיום יערך בנוכחותו של משיח צדקנו, ובאופן של שמחה גדולה ביחד עם בשר ויין, כסעודת שלמה בשעתו ועוד יותר מזה. ובספר השיחות תש"נ⁸⁴: כיון שמשיח צדקנו בודאי יבוא לפני תשעה באב, ותשעה באב יהי' יו"ט הכי גדול, יערכו בתשעה באב "סיום" באופן של משתה גדול ושמחה גדולה. ובהערה: ויש לומר - "סיום" על כללות לימוד התורה בזמן הזה, שהוא הבל ("זכר") בלבד לגבי תורתו של משיח].

כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ה' לומד בכל שנה ושנה בתשעה באב איכה רבה וסוגיית רבי יוחנן דפרק הניזקין⁸⁵.

(81) כ"מ בשו"ע יו"ד ספ"ד ק"א ס"ב.

ואם חל ל"ט בליל ת"ב תטבול במוצאי ת"ב, ולכתחלה תרחוץ ותחוף מעט בעש"ק ולמוצאי ט"ב חופפת עוד הפעם וצריכה ליהרר מחציצה ושלל תלך יחף לגמרי שידבק בה טיט ורפש. ואם לא רחצה וחפפה בעש"ק יש לה לרחוץ ולחוף במוצאי ת"ב ותשעה אחת בעסק החפיפה. ראה שו"ע תקנ"ג, סעיף ח. מ"א ס"ק י. שעת"ס ס"ק י. כה"ח סקמ"ג.

מותר להפסיק בטורה בת"ב אבל הרחיצה צריך לשנות קצת שלא תרחוץ רק באותו מקום ובין ידוכתיה. (82) אף דהרהור לאו כדבור דמי שאני הכא דעיקר טעמא משום שמחה - משנ"ב תקנ"ג, ס"ק ה. ונת' בארוכה בר"ד משיחת ש"פ מטו"מ תש"מ הטעמים בדבר - שהמוכח לאכול מחמת בריאות, (לכ"ה ישימע סיום. ועוד, שעצם הענין דעשיית פועל שמחה, וממילא בת"ב שהוא נ"ט שבו נמצא בגלוי הענין ד"מפני חטאיו וכו' רוצים לפעול שיהי' כמה שפחות עצבות ומרירות, ולכן דבר נכון לעשות סיום בדברים המותרים ללימוד, שיע"פ תורה נפעלת בזה ענין השמחה עד כמה ששייך בת"ב (ועי"ד אמירת נחם בת"ב אחר חצות בכדי לנחם בנ"ל מאבלותם). ועוד זאת, שעי"ז שיעשו סיום יתוסף שילמוד עוד ענין בתורה.

ובר"ד שיחת ש"פ דברים תש"מ נתבאר, שאין להקשות איך אפשר לערוך סיום בתשעה באב והרי יש בזה משום שמחה - לפי שאינו דומה להאיסור בת"ב ללמוד בתורה "במשנה בתלמוד ובמדרש ובהלכות ובאגדות" שהם עצמם בגדר "פקודי ה' ישרים משמחי לב", ובת"ב אסור בשמחה, משא"כ כשלומד בדברים המותרים ומסכתא בת"ב, אין כוונתו לשמח שובלמוד זה, שהרי אין לו שמחה מיוחדת מממנא פרטית זו הנלמדת בסיום, וכוונתו היא רק להסיום כשלעצמו, והשמחה שיש בזה אינה אלא תוצאה הבאה לאחר מעשה אחריו הסיום, ולכן הסיום עצמו אינו נחשב לענין של שמחה. ועיי"ש דוגמא לדבר בהלכה (לחלק בין התוצאה הנגרמת מהדבר לעצם הענין). מהמובא בס' החקירה להצ"צ (סד, א) בענין עדות שתחילתה בדיני ממונות, ובדיני ממונות העדים אינם צריכים דרישה וחקירה, אבל יש לה תוצאה בדיני נפשות, ובדיני נפשות צריכים דרישה וחקירה, שכיון שתחילתה של העדות בדיני ממונות אין העדים צריכים דרישה וחקירה, וא"י משום שיכול להביא לד"נ אין להחמיר בו כ"כ, דהיינו רק גורם לדבר דד"נ ואינו כהדבר עצמו, דכל גרמא אין בו חומר כמו עצמות הדבר. וראה המספור ביומן הריל"ג ע"ה משנת תשל"ה (נדפס בהתקשרות גל' תיט), ופרטיות נוספים בס' לשמן תן כבוד ע' 55, בקשר להסיום בכולל המעביר בת"ב.

וראה יתירה מזו במאמר סלאנים ח"ב ע' רו (ונדפס בס' שני המאורות (קאמינקא) מהד"ח ע' 61) בשם הרה"צ מרוזין (אבל כ"מ נדפס בנו"א). ואולי ילה"ע מדוגמתו בשו"ת מהר"ם מברונא סי"ד, שמשמע מדבריו שאפשר לקדש הלכנה גם בליל ת"ב גופי' (אף שאין מקדשין הלכנה אלא מתוך שמחה. - כמה מהמלקטים העתיקו מדבריו בזה"ל "שנוכל לקדש הלכנה בת"ב גופי", אבל ל"כ כן בפנים, עיי"ש. ועכ"ז, כ"מ בלשונן). וראה לקו"ש חל"ט ע' 232. ואף שלכא' יש לקבוע סיום בשעת הכושר, וזמן שמחה, ל"ג משאר תשעת הימים שמודרש שמותר לעשות בהם סיום מסכתא, ואפי' בעת"ב.

(84) ח"ב ע' 579 ובהע' 190.

(85) מסכת גיטין דף נה ע"ב - נח ע"א.

בעל הגבהה וכן סנדק יושבים על כסא רגיל.

בספר אמרי פינחס בשם הר"פ מקארץ: בתשעה באב כשיושבים על הארץ יכולים לפעול אצל השי"ת מה צריכים כיון שהשי"ת שורה ג"כ בבחינה זו.

עשיית מלאכה

אין עושין מלאכה עד חצות (1:02). מי שהוא ירא שמים יש לו להחמיר כל היום.

נהגו להחמיר בכל מלאכה שיש בה שיהוי קצת, אפילו מעשה הדיוט, אבל מלאכה שאין בה שיהוי, כגון הדלקת נרות או קשירה וכדומה, מותרת.

כתיבה מותרת בתשעה באב¹⁰⁰.

מלאכת דבר האבד מותר אבל לא יעשה בפרהסיא.

אפילו קודם חצות מותר לעשות מלאכות של צרכי ביתו¹⁰¹ על ידי גוי.

כל העושה מלאכה בתשעה באב, ואפילו לאחר חצות, אינו רואה סימן ברכה מאותן מעות שמרויח מאותה מלאכה. ודוקא כשקובע עצמו למלאכה ומסיח דעתו מהאבילות.

סדר ליל תשעה באב

נהגו שמאחרים תפלת ערבית יותר מהרגיל¹⁰². לאחר צאת הכוכבים אומרים ברוך המבדיל בין קודש לחול, ומחליפים המנעלים לנעלי תשעה באב, ולוקחים הקינות לבית הכנסת¹⁰³.

כשחולץ מנעליו יזהר שלא יגע בהם בידיו¹⁰⁴. ואם נגע בהם (או בנעלי בד שלובש עתה באם אינם חדשים¹⁰⁵) נוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו¹⁰⁶.

מנהגו שלא להחליף בגדי שבת עד לאחר קינות¹⁰⁷. כמובן, שבתשעה באב ביום, אחר שפשט בגדי שבת, אסור ללבוש בגדי שבת¹⁰⁸, במכל שכן משאר תשעת הימים.

צריך להזהיר הנשים שאינן מתפללות שלא יעשו שום מלאכה עד שיאמרו ברוך המבדיל¹⁰⁹.

מסירין הפרוכת מלפני הארון הקודש¹¹⁰.

אין מדליקים האורות בבית הכנסת רק מה צריכים כדי לומר קינות ואיכה.

כתב הרמ"א: מתפללים בנחת ודרך בכי כאבלים וכן עושים בקריאת איכה.

אומרים אתה חוננתנו בתפלת מעריב¹¹¹. טעה ולא הזכיר אתה חוננתנו אינו צריך לחזור ולהתפלל¹¹². וכפשוטו, שצריך ליזהר שלא לעשות שום מלאכה עד שיאמר ברוך המבדיל¹¹³. אמנם, אם טעה ולא אמר אתה חוננתנו, וגם שכח ואכל, צריך לחזור ולהתפלל¹¹⁴.

100 אבל המעתיק ספרים בשכר נחלקו הפוסקים, ובמג"א מסיק שאסור.

101 אכן לבנות בין דאושא מילתא, אסור.

102 כך נהגו לפועל ב"770, כפי שהתפרסם ברישומים שונים: בשנת תשנ"א (שנכנס לתפילה רק ב"9:30, למרות שהכריזו שמעריב ב"9:10 – הוא הזמן שה' יושם בלוחות כמזכיר"ק). וגם לפני"ז, בשנים: תשמ"ח (שהכריזו לכתחילה על זמן מאוחר כבעשר דקות – ראה ביומן הנ"ל שהתפרסם לאחרונה [אלא שצריך ביורר עד כמה הרישום מדויק (ובנוגע לכמה פרטים). ויתכן שרק נשלל המנהג, שהובא בס' ת"ב שחל בשבת, להחליף בגדי ש"ק]); תשמ"א (שנכנס לתפילה מספר דקות לאחר צאת השבת); תשל"ח (משך זמן לאחר צאת השבת) ותשל"ז (נכנס למעריב ב"9:30). על תשל"ד נמצא דרוש שנכנס למעריב ב"9:10.

103 ברמ"א סתקנ"ג ס"ב שחולצים אחר ברכו מלבד ש"צ. אבל המנהג כנ"ל. וראה דעת קדושים יו"ד ס' ת. שש"כ פכ"ח ה' קעט. ומש"כ בשו"ע אדה"ז סרצ"ט ס"ט (בסוגריים) – אינו שייך לחליצת מנעלים. וראה בקצוה"ש ס"ז בדה"ש סק"ו שאין המנהג כן גם לגבי מלאכה, לפי שמאריכין הרבה לתוך הלילה.

104 מה"א סתקנ"ג סק"ו. ולהעיר משו"ע אדה"ז סק"ב סכ"ז.

105 כה"ח סתקנ"ד סקע"ג.

106 מה"ש סתקנ"ג סק"ו. כה"ח סק"ג. ודלא כמשנ"ב סק"ו. ורק באין לו מים יטול בכל מידי דמנקי.

107 ראה א"א מבוטשאטש מהדו"ת סתקנ"א. וכן מעשה רב. ולהעיר משד"ח פאה"ש מערכת בין המצרים ס"ב אות יח. וראה אורח דוד ע' קב. וכבר העירו מס' הפרנס סרע"ד, והב"ד במנהגי מהרי"ל, הביאו במג"א סתקנ"ט סק"ו (ובמהרי"ל הוא בשינוי – ראה ביאורי רמ"ב לס' הפרנס. שו"ת רבבות אפרים ח"א סעש"ט). וראה ציוני הלכה אבלות (הגריש"א) ע' תט דל"ד למילה שפושטין בגדי שבת אח"כ.

108 ובמכ"ש מתשעת הימים בכלל. וראה סידור הארז"ל להר"י קאפלי כוונות ת"ב (רח, א ואליך – הובא באג"ק ח"ג ע' קמח) שמבאר ע"ד הסוד מה שאסור ללבוש בת"ב בגדי שבת ובגדים נאים רק בגדי חול ובגדי שחרות וליך בלי נעל וסנדל.

109 שו"ע מס' תענית. א"ר סתקנ"ו סק"א. קצור שו"ע סק"ב ס"ו. וראה שו"ע אדה"ז סרצ"ט ס"ח שיש לדרוש ברבים שילמדו בנותיהם לומר ברוך המבדיל מיד במוצ"ש.

110 רמ"א תקנ"ב, ב. ויש שנהגו גם להוריד המפה. ונהרא נהרא ופשיט". וכמדומני שהמנהג בפועל אצלנו להשאיר המפה של בימת קרה". בנוגע ל"770 – בווידיאו מתשעה באב שחרית תשנ"ו רואים שהשאירו המפה. אבל בסטנדרט הורידו המפה. וכן מעשה רב בעצמו (יומן משנת תשנ"ז).

111 רמ"א סתקנ"ט ס"א.

112 שו"ע סרצ"ד ס"ד. אדה"ז שם ס"ו.

אבל אם גם עשה מלאכה קודם שאמר ברוך המבדיל, לכאן צריך לחזור ולהתפלל תפלת נדבה (ראה קצוה"ש ס"ז בדה"ש סק"ח), דדינו כטעם (להרשב"א ברכות לג, א. וכן"ה בסוגריים בשו"ע אדה"ז ס"ג ע"פ תהל"ד סק"ב)).

113 אדה"ז שם ס"ג.

114 כ"מ בשו"ע אדה"ז שם.

בר"ד משיחת יום ב' דחה"ס תשנ"ב: ההגבלות – מפני חטאינו – שבתשעה באב שאינם אלא בנוגע ללימוד ענינים מסוימים בתורה, אבל מעצמו מובן שאותם הענינים שישנו היתר גמור ללמודם, הרי לימודם נעשה חיוב גמור, וזכות גמורה. ואדרבה, דוקא בתשעה באב מחפשים עצות כיצד להפטר מכל עניני תשעה באב, ועד להפכתו "לששון ושמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו" כפי שה' בתשעה באב האחרון.

בר"ד משיחת ש"פ דברים תשל"ד⁹⁶: לכאורה יש להקשות איך ממלאים מה שנחסר ע"י העדר לימוד התורה בתשעה באב? ואין לומר וליישב הענין, שמותר ללמוד דברים המותרים בתשעה באב, שהרי א. ישנן הגבלות בהלימוד המגבילים את הלימוד רק לדברים המסוימים, וממילא חסר ב"לעולם ילמד אדם במקום שלבו חפץ". ב. גם בדברים המותרים גופא יש לעסוק ללא פלפול וכו', וממילא ישנה הגבלה באיכות הלימוד. (וההגבלה בכמות ואיכות – ג"כ בגדר "ביטול תורה"). והביאור בזה על דרך המבואר בענין האיסור דנטילת ידים בתשעה באב ויום כיפור, שגם בזה מצונו הגבלות "ע"ד קשרי אצבעותיו", ולכאורה מכיון שהנטילה ענינה הסרת הטומאה, איך אפשר לומר שבתשעה באב ויום כיפור חסר בזה. ונתבאר במק"א, שיש בזה ב' אופנים: א. שבי"כ מאירה הקדושה ביותר, ומצד קדושת היום אין צורך בנטילת ידים. ב. ולהיפך, בתשעה באב – הקדושה דבני ישראל היא בחלישות, וממילא אין ה'לעומת זה' מתאמץ להשיג ניקה. (ומה שצריך לטויל ידיו "עד קשרי אצבעותיו" עכ"פ – מפני שבענינים מסוימים דרושה נטילת ידים דוקא). וישנו אופן שלישי: שכיון שהקליפות הם מעשיו של הקב"ה, והרי "רחמינו על כל מעשיו", לכן נתנו להם ניקה, שמזה יש להם קיום. וזהו הטעם לכן שמצינו שניתנו להם כמה ענינים. ולדוגמא: שחמץ מותר במשך כל השנה, וגם בפסח – ישנן הגבלות מסוימות בפרטי דיני בדיקה וביעור ושריפת חמץ, והטעם – בכדי שתהי' ניקה לחיצונים לצורך קיומם. ועד"ז, מה שבית הכסא פטור ממוזה (שאינו לומר שענין המזוזה נפעל שם מצ"ע ח"ו, ע"ד הביאור בנוגע לתקיעת שופר בר"ה שחל בשבת, שהענין דתק"ש שבר"ה נפעל בשבת ע"י השבת, אלא הביאור בזה הוא), שכיון שענין המזוזה לבטל ניקת החיצונים ולעו"ז, לכן בביה"כ ששם מקומם – לצורך ניקתם וחיותם – א"צ במזוזה, ואדרבה. ועד"ז בנוגע ללימוד התורה בבית"כ. (ומה שמותר לפעמים ללמוד תורה בבית"כ, לאפרושי מאיסורא או לאונסו – שכיון שרואה שישנו ענין שצריך לפעול ע"י לימוד התורה, מוכרח שבמצב זה חייב לעשות כן. ועיי"ש, שזהו הטעם מה שהזכיר כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע ענין המזוזה, בדרך שלילה, בבית האסורים, שאז ה' צורך בכך – "לאפרושי מאיסורא"). ועד"ז, הוא בנוגע להגבלות בת"ב בלימוד התורה, שההגבלות הן – לצורך ניקת וחיות הקליפות, והחובה ללמוד תורה – שבענינים אלו, כיון שרואה אפשרות ללמוד תורה, מוכרח שבפרטים אלו חייב בכך.

שאילת שלום

אסור ליתן שלום בתשעה באב. ואלו שאינם יודעים ונותנים שלום, משיבין אותם בשפה רפה ומודיעים להם שהיום אסור ליתן שלום.

גם לומר צפרא טבא, שבוע טוב וכדומה אסור בט"ב.

מותר לברך לחברו בשאר מיני ברכות כגון אריכות ימים ורפואה והדומה, ואפי' ברכת מז"ט לא מצינו שיהא אסור, דהא רק בשאלות שלום אסור.

אסור לשלוח מתנה לחבירו בתשעה באב⁹⁷. אבל לעני ובפרט כשהוא תלמיד חכם, לא רק שאין איסור, אדרבה מצוה בדבר, וכל שכן אם שולח מעות להוצאת בני ביתו וכו' ובלאו הכי כבר נהגו בכל תפוצות ישראל לחלק צדקה לעניים ביום תשעה באב.

טיול

לא ילך ויטייל בשוק, כדי שלא יבוא לידי שחוק וקלות והיתול⁹⁸.

ישיבה על הארץ

ליל תשעה באב ויומו יושבים לארץ עד חצות (1:02).

ע"פ הקבלה אין לישיב על הקרקע ממש, רק יפסיק בדבר שאינו לבוש בו בינו להקרקע.

מותר להניח תחתיו שק או כר קטן. וגם יכול לישיב על ספסל נמוך דהיינו פחות מג' טפחים.

מי שהוא חלוש בבריאותו וכן מעוברת ומינקת בשעת הנקה מותרים לישיב על כסא רגיל⁹⁹.

מי שנוסע ברכב מותר לו לישיב כדרכו.

ובאבל, אלא שדחה דבריהם) – אי"ז **הלכה למעשה**, דאנן קייל'ן להתיר דברים הרעים לאבל, ושחייב בברכה"ת. ומינה, שגם באבל וגם בת"ב חובה גמורה ללמוד תורה. ושו"ר שהאר"ץ בכע"ז בקובץ העו"ב גל' א"מ, עיי"ש.

96 התיכון דלקמן – ע"פ המובן מההנחה בלתי מוגה שנכתבה בקיצור נמרץ.

97 שזהו בכלל שאלת שלום.

98 שו"ע תקנ"ד, כא. וראה כה"ח שם ס"ק צה.

99 ראה ערוה"ש יו"ד ששפ"ז ס"ג.

המתפלל ביחידות אומר איכה וקניות.
בקביעות שנה זו, כשחל ת"ב במוצאי שבת מוסיפים הקניות "איך מפי בן ובת וכו".

בהנוגע ללימודי יארצייט [משניות שלאחר התפלה] בתשעה באב (וכן לאבל תוך י"ב חודש), הנה עד חצות היום הרי לימוד משניות דאחרי התפלה הוא בפרקי דתענית ומועד קטן הידועים, ולאחר חצות היום הרי נוהגים בזה כמו בשאר השיעורים היינו שהעוסק בזה בכל ימות השנה שומר עליהם גם בת"ב¹³³.

ילכו לביתם כאבלים וכמנודין לשמים במרירות לב ואנחה וכובד ראש¹³⁴.

שאלת שלום אסורה בתשעה באב, ולכן גם אין לאחל שבוע טוב.

אין אומרים ויתן לך¹³⁵.

באם אפשר, אין להדיח כלי השבת עד למחר אחר חצות¹³⁶.

אומרים כל סדר קריאת שמע של המטה כרגיל, מלבד הוידוי (מדלגים מאו"א תבא לפניך וכו' עד אנא בכח ולא עד בכלל).

ימעט אדם מכבודו ומהנאתו בתשעה באב בכל מה שאפשר. אבל אין נוהגין לישן על הארץ או לשום אבן תחת מראשותיו.

יום ראשון, תשעה-באב

אי"ה בביאת משיח צדקנו בב"א יהפך יום תשעה-באב ליו"ט ולששון ולשמחה.

בנטילת ידיים נוטל ידיו רק עד קשרי אצבעותיו ומברך "על נטילת ידיים".

אין מברכים "שעשה לי כל צרכי" עד למחרת.

מי שאינו לובש טלית, אינו מברך על טלית קטן בבוקר. וכדי שלא יכנס עצמו לספק חיוב ברכה¹³⁷ לא יחליף את הטלית קטן עד לפני מנחה ואז יברך עליו.

בשחרית משכימין קצת לבית הכנסת¹³⁸. ואם יש חשש שע"ז יגמור לומר קניות ויצאו זמן הרבה קודם חצות מבית הכנסת טוב שלא ישימו כל כך.

אין אומרים תחנון משום דמיקרי מועד¹³⁹. ולכן מדלגים כל חלקי התפלה שאין אומרים בימים שאין אומרים תחנון.

הטעם שנקרא מועד¹⁴⁰ לסימן כי אנו מובטחים מה' יתברך שעוד יתהפכו הימים האלה למועדים ושמחה וימים טובים. ועוד, שכיון שהחושך גורם ליתרון האור, הרי ט' באב בעצמו גורם מועד גדול לעתיד. וגם, לפי שבו ביום נולד משיח¹⁴¹.

אין מדליקין נר תפלה בביהכ"נ בט"ב שחרית.

סדר תפילת שחרית

אין מתעטפים בטלית ואין מניחים תפילין. ולכן אין אוחזים הציצית ב'ברוך שאמר' ובק"ש.

סדר תפלת שחרית: שחרית לימי החול כרגיל ואומרים מזמור לתודה¹⁴². רק הש"ץ אומר עננו¹⁴³ בחזרת הש"ץ, בין ברכת גאל ישראל לברכת רפאנו. (שכח,

שתשתנה קריאתו לטובה דרך ישיעה ונחמה.

וראה פירוש בעלי התוספות (איכה א, כב): לכן נכתב ספר קניות [מגילת איכה] להודיע כשם שהוא כל הקללות שצנבו בידי נביאים הראשונים כן כל הטובות שאמר המקום ע"י הנביאים יבואו וכו' וזש"ה וכו' טוב ויחיל דומם לתשועת ה' לכן נכתב ספר זה באלף בית להיות רגיל בפיהם כשירה. בזמן בית שני, קראו מגילת איכה בשמחה לזכרון לפנייהם על בית ראשון - ראה פתיחתא דאיכ"ר ז'. איכ"ר ג, ה. ע"ז סתקנ"ב. פרי צדיק דברים אות ז'. ובפרי צדיק שם, שכמו כן לעתיד לא תתבטל מגילת איכה שהיא מכ"ד ספרים אך אז יה' להם פירוש אחר שיה' מורה על טובות ונחמות.

(133) אג"ק חי"א ע' שו.

(134) מהרי"ל מנהגים הל' ת"ב. סידור יעב"ץ. סדה"י סדר ט"ב. ועוד.

(135) רמ"א סתקנ"ט ס"ב. קצור שו"ע סק"ה ס"ה. ואין אומרים גם אחרי יום ראשון. וראה שו"ת בארתא דרב ס' התשי"ג.

(136) ראה יוסף אומץ (מנהגי פראנקפורט) סתתפ"ג. מקו"ח להח"י סוס"י תקנ"ג - גם ע"י שפחה. ומשה"ק בפת"ש (ואיסרלין) שם (על שו"ת שמלת בנימין ס"ב שאסר) מהדחת כוסות לאבל שבי"ד שש"פ סק"ב - הרי מפורש שם שמותר גם לאשה לאפות ולבשל בימי אבלה כל הצריך לה, משא"כ לענין ת"ב כבש"ע סתקנ"ט ס"י. ועוד דשם מיירי בצריך להכסות.

(137) ראה משנ"ב ס' תקנה ס"ק א.

(138) והוא אחד מחמשה ימים שמשכימים לתפלה: ר"ה יו"ט הושע"ר פורים ות"ב.

(139) וכן א"א צדוק הדין.

(140) וראה לקו"ש חכ"ט ע' 376 בהתייון עם מה שתיבת "מועד" קאי על ר"ח אב (תענית כט, א).

(141) מועד ע"ש העתיד - ראה סדה"י סדר ט"ב. של"ה פ' בלק תורה אור. מאמ"ר סתקנ"ז סק"ד. ערוה"ש סתקנ"ב ס"ד. שנת"ב גורם המועד - של"ה פ' ויצא תורה אור. שבו ביום נולד משיח - שו"ת יד אפרים ס"ט.

וכ"ה בלקו"ש חל"ט ע' 8. ועוד תעמים מצינו, ששפך חמתו על העצים ואבנים (וכ"מ בסה"ש תנש"א ח"א ע' 142 (77), וכן שהאבלות מראה שלא נשתכן מן הכלב ושיש תקוה.

(143) באם אין עשרה מתענים - אומר הש"ץ ענו בברכה בפני עצמה אם יש בבית הכנסת אף רק ג' מתענים. ועל כל פנים כשיש עוד שבעה שאכלו פחות מכשיעור. וראה בארובה בהערה הקודמת.

מברכים בורא מאורי האש כשרואים הנר במוצאי שבת¹¹⁵. ונוהגים לברכה בבית הכנסת לפני אמירת איכה¹¹⁶, "א"כ מברך בבית בכדי להוציא בני¹¹⁷ ביתו¹¹⁸. אין מברכים על הבשמים.

לא בירך ברכת הנר מברך כל הלילה, אבל אינו מברך אח"כ¹¹⁹.

חולה האוכל בת"ב [ומבדיל לפני אכילתו כדלקמן] מברך ברכת האש בשעת הבדלה, באם מבדיל במוצאי שבת¹²⁰. אבל אינו מברך על הבשמים¹²¹.

אחר שמו"ע אומרים קדיש תתקבל, ברכת הנר [כנ"ל], יושבים לארץ¹²² וקוראים איכה¹²³ (בלחש עם החזן) וקניות. אחר קריאת איכה וקניות אומרים ואתה קדוש¹²⁴, קדיש שלם בלא תתקבל, וא"א ויהי נועם¹²⁵.

בספר גירושין להרמ"ק¹²⁶: בליל תשעה באב להיות שאנו מראים אבלות ועצבות היה באפשר שיתעוררו הקליפות, ואבל הוא מקום סכנה ונתן רשות למזיקים, לכן אנו מבטלין אותם, וזהו טעם הזכרת הגאולה בסדר גאולה (וי"ג קדושה) זו [ואתה קדוש¹²⁷], מפני שאז בטול הקליפות באמיתות בה.

בקריאת איכה יפסיק בין כל פסוק מעט ובין כל פרק יותר מעט ופסוק האחרון שבכל איכה אומר בקול רם.

כשמגיע החזן לפסוק "השיבנו", אומרים אותו הקהל בקול רם, ואחר כך מסיים החזן. וחוזרים הקהל ואומרים "השיבנו", בקול רם, וכן החזן.

כתב הלבוש¹²⁸: וכל ימי תמהתי כיון שנוהגים לקרות איכה בצבור . . מדוע לא נהגו באיכה כמו במגילה לכתוב אותה על קלף וספר בפני עצמו כדון הספרים שצריכים לצאת בהם ידי חובתם בצבור . . ואפשר שנהגו כן מפני שהספרים לא נהגו לכותבם משום שאנו מחכים ומצפים בכל יום שיהפך לנו יום זה לששון ולשמחה ולמועד ואם היו כותבין מגילת איכה היה נראה כמייאשין מן הגאולה ח"ו משא"כ במגילת פורים כי ימי פורים לא יהיו בטלים ולפיכך ע"י הדחק נהגו לקרות איכה מתוך החומשין.

בכמה שיחות קודש הובא שברשימות כ"ק אדמו"ר הצמח צדק על מגילת איכה¹²⁹ נתפרשו כו"כ פסוקים במגילת איכה שבח ולמעליותא ("ע"ד שהקללות יהפכו לברכות וכו' י"ל ג"כ איכה לעליות"), שהם ברכות נעלות ביותר¹³⁰.

מובא בשם הרלו"צ מבארדיטשוב¹³¹ שלעתיד לבוא יברכו שהחיינו על מגילת איכה, ויקראו המגילה בנחת, למעליותא, בתענוג גדול, מה שאין הפה יכול לדבר¹³².

(115) שו"ע סתקנ"ו ס"א.

(116) ט"ז שם. לוח כולל חב"ד.

(117) להעיר ממנהיג' הל' ת"ב.

(118) ובפרט להנהיגם שאינה מברכת בעצמה ברכת הנר - ראה משנ"ב בבה"ל סרצ"ו ס"ח ד"ה לא. וראה קצוה"ש סצ"ו בבדה"ש סק"ב.

[יכול להוציא יד"ח גם כשאני קבועים במקום אחד אלא זה בכה וזה בכה - ע"פ שו"ע אדה"ז סרי"ג ס"ה. ודלא כס' ת"ב שחל בשבת ע' רכז ע"פ בה"ל סרי"ג ד"ה על כל. אבל ראה קצוה"ש שם בבדה"ש סק"ח].

(119) שו"ע סרצ"ט ס"ט. אדה"ז שם ס"ט. ולענינו - ט"ז סתקנ"ו סק"א. קצור שו"ע סק"ה ס"ו.

(120) פשוט.

(121) שו"ע יו"ד סרס"ט ס"ד וש"ך שם סק"ב. הובא במג"א סתקנ"ו סק"א. ולגבי חולה - שו"ת לב חיים פלאגי ח"ב סקנ"ט.

(122) כ"ה בכל בו (סדר התפילה) ובהג"מ מנהיג' ט' באב. ובפתיחתא דאיכה רבתי (פתיחה ז'): "יושבין וקוראין קנין ונהי ואיכה".

(123) ואין מברכין עליו.

(124) טעם אמירתו, דכתיב בה "יושב תהלות ישראל", שבתשעה באב (וכן בפורים) לא נשתייר שריד ופליט משונאיהם של ישראל לולא הקב"ה יושב תהלתם - סדר טרוויש ע' 38. ובערוה"ש סתקנ"ג ס"א שכל ענינו ית' תהלות ישראל ולכן בעת שזר לנו ח"ו, עמנו הוא בצרה ובכל צרתנו לו צר. ובשו"ת הלק"ט ח"ב ס' קלט שהעולם מתקיים בזכות קדושה ודיסידא והיא במקום תורה שאסורה בת"ב. וראה עוד לקמן בהערה.

(125) שו"ע סתקנ"ט ס"ב. לוח כולל חב"ד.

(126) ספ"ט.

(127) ואולי קאי לשית הראשונים שאומרים גם פסוק ובה לציון גואל בליל ת"ב, ראה שבה"ל סרס"ז לבקש רחמים על הגאולה. וכ"ה בתניא רבתי הל' ט"ב. ועי"ז באבדורה דיני אשרי ולמנצח - משום נחמה. אבל בשו"ע סתקנ"ט ס"ה נפסק שמתחילים מואתה קדוש. ואולי כוונתו לסיום הענין שנזכר ונח' ונראה וכו' לשני ימיה"מ. וראה שלחן גבוה סתקנ"ט ס"ב שהביא בשם הר"י מולכו שכתב שאומרים ואתה קדוש רמז לגאולה שלא יתייאשו העם ובפרט לרמוז לידת משיח.

(128) סתקנ"ט ס"א.

(129) נדפס בפ"פ, ולאח"ז - באוה"ת ג"ך ח"ב ע' א"ל ואילך.

(130) ובסה"ש תשמ"ט ח"ב ע' 617 ה' 70: ראה בספרו [של הרלו"צ מבארדיטשוב] קדושת לוי שמפרש כו"כ פסוקי איכה למעליותא.

להעיר רחמים קול בוכים למהר"א גלאנטי (ספר שהובא כמ"פ באוה"ת. ובתורת שמואל הובא בשם קינת סתרים) מפרש ג"כ פסוקי איכה ע"ד הסוד ולמעליותא. ויתירה מזו, שנראה במוחש שרשימות הצ"צ הם הנהות לס' הנ"ל.

(131) כמצינו ספר נחמת ציון (להבא"ח - שיל"מ מכת"י בשנת תשד"מ) עד"ו.

(132) בתורת כ"ק אד"ש - ראה ד"ה איכה תשל"א (סה"מ מלוקט ח"א ע' קז ואילך). ד"ה ציון במשפט תשל"ד. ועוד.

(133) קדושת לוי השלם ח"ב לקוטים חדשים לת"ב ע' תקכו.

(134) וראה גם מדרש אליהו (מאימיר) על מגילת אסתר (בד"ה וגדולה - בהוצאת ווארשא תרל"ח: פ, א)

ראה בהערה¹⁴⁴). הש"ץ אינו אומר ברכת כהנים. לאחר חזרת הש"ץ – חצי קדיש. ואין אומרים תחנון ולא סליחות. מוציאים ס"ת¹⁴⁵ וקורין ג' גבר¹⁴⁶ בפרשת 'מי תוליד בנים'. חצי קדיש¹⁴⁷. מפטירים 'אסוף אסיפם'. יהללו ומחזירים הס"ת. קוראים כל הקינות¹⁴⁸ ומאריכין עד מעט קודם חצות. אשרי ובאל-ציון, ומדלגים את הפסוק "ואני זאת בריתי". קדיש שלם בלי התקבל. עלינו. קדיש יתום. משניות (המותרות בתשעה באב). קדיש דרבנן.

אין מלבישים הס"ת בתכשיטי כסף¹⁴⁹.

אין אומרים מי שברך לעולה לתורה בשחרית ולא לילולת, אבל לחולה עושים מי שברך.

נער שנעשה בר מצוה נכון שיעלה לתורה במנחה¹⁵⁰.

המגביה את הס"ת יושב על כסא רגיל.

מנהגו לקרות ההפטורה אסוף אסיפם בניגון הרגיל של כל השנה¹⁵¹.

יושבים על הקרקע¹⁵² כל זמן שאומרים קינות וקורא הקינות בבכי ויללה כמי שמתו מוטל לפניו. ולא כמקצת אנשים מריקים שמרימים קולם בשמחה בכל מיני זמר וכו' והס שלא להזכיר. ובעונותינו הרבים וכו' באים אנשים לבית הכנסת ולא די שאין אומרים קינות בבכי ובקול מר אלא עוסקים בשחוק וקלות ראש ומשחים ושוחקים בפה מלא כאילו הם עוסקים בשמחת תורה וכו'¹⁵³.

בשעת הקינות אסור לספר דבר ולצאת חוץ, כדי שלא יפסיק לבו מן האבל. וכל שכן שלא ישיח עם גוי. "וכ"ש שרע עלי המעשה במה שקצת נוהגין קלות וזורקין זה לזה בביהכ"נ. ועון גדול הוא דאפילו שלא בט"ב אסור להראות קלות בביהכ"נ וכ"ש בט"ב ובשעת קינות שעם ישראל מקוננים על בית ד' שנחרב ועל עמו שנפזרו בכל העולם"¹⁵⁴.

בספר תורת חיים¹⁵⁵: "שמעתי מאמא"ז ז"ל שהמחש"ק לא ה' כורך סדר הקינות שנדפס עם איכה, וקנה בכל שנה ושנה מחדש, ובת"ב אחר הקינות הניח הקינה בביהכ"נ הפקר, שאם יכרוך אותו ויקחהו לשמור על שנה הבאה נראה כמתייחס מן הגאולה¹⁵⁶. ויש שכתבו שלעתידי יאמרו כל הקינות בדרך שירה ויתנהגו כל הקינות לשמחה¹⁵⁷.

נוהגין לומר הפזמון "אלי ציון" חזן וקהל ובעמידה¹⁵⁸.

מי שלא הספיק לגמור קינות לפני חצות ימשיך לאחר חצות.

לאחר התפילה, נכון שכל אחד יקרא מגילת איכה.

אחר התפילה הולכים מבית הכנסת כבני אדם הנזופין למקום ואין נותנים

אם הש"ץ עצמו אינו מתענה – א"פ שלכתחילה אין לא להיות ש"ץ (אפילו אם הוא אבל ר"ל), בדיעבד אם עבר או אם אין ש"ץ אחר – אומר עננו בשומע תפילה ובנוסח "עננו ביום צום התענית הזה" (מג"א תקסו, סק"ז).

144) שכתב השליח ציבור להוסיף עננו, אם עדיין לא סיים ברוך אתה ה' של ברכת רפאנו – יחזור ויאמר עננו. ויתחיל שוב ברכת רפאנו. אבל אם סיים את הברכה – יאמרה בשמע קולנו כיחיד המתפלל, ויחתום "העונה בעת צרה ושומע תפילה". ואם חתם בשומע תפלה לבד יצא. שכתב בשמע קולנו – יאמרה כברכה בפני עצמה לאחר ברכת שים שלום.

145) א"א א"ל ארץ אפים (רק בימי שני וחמישי ובימים שאומרים תחנון).

146) ואין נוהגין לברך דין האמת.

147) כך הלכה רווחת בפוסקים. וכ"כ הרבה ראשונים להדיא. וכן המנהג הפשוט בכל תפוצות ישראל ומעשה רב. והוא דלא כמ"ש במג"א סי' תקנ"ט ועוד (לאומרו בניגון איכה). ולהעיר, שבסדר המצרים פ"ס ו"אכ"מ.

148) ספר המצוות ע"ד.

149) כן המנהג בבית חיינו. ולהעיר ממס' סופרים פ"ח ה"ז: ויש שמניחים את [תיק] העולה על הקרקע (באבלות) [בעטיפה] שחורה, והוא בטור סתקנ"ט.

150) ראה שו"ת באתר דרב סי' ישיד. וש"נ.

151) כן מעשה רב. והוא דלא כמ"ש במג"א סי' תקנ"ט ועוד (לאומרו בניגון איכה). ולהעיר, שבסדר טרויטש ע"ד 13 שאומרים בניגון דרשו ולא בניגון שבת חזון, ובדרשו ראתי מהוגנים שלא משנים נגינה משאר הפטורות רק מקצרים בה.

ובכ"מ כתבו לאומרו בניגון "מלמדי מקרא וברכות" (או "בניגון המקרא ולא בניגון אחר [שאר] ההפטורות"), ויש שכתבו לאומרו ללא ניגון הטעמים, ויש שכתבו בניגון בכי' (ואולי היינו ניגון הרגיל אבל בבכי).

152) בכ"מ, שדוקא בשיבה ולא בעמידה. [ומשכ"כ בט"ז סתקנ"ט ס"ד, דא"ה] אם רוצה לעמוד ודאי אין עליו חיוב לישב דוקא ולישב על הארץ – אי"ז שייך לנדר, ומיירי לענין אבל, וכוונתו להוכיח גוף החובה דיישיבה ע"ג קרקע, לפי שהוא ל"ת שבאבל ולא מ"ע שבאבל, עיי"ש. ואכן, יש שכתבו שבזמן אמירת קינות הוא כבשעה שבאים מנחמים שצ"ל בשיבה. ואכ"מ.

153) ראה לבוש סתקנ"ט ס"ד. נהג כצאן יוסף ס"ז. קב הישר ספצ"ד.

154) ראה קיצור של"ה ריש מס' תענית. מקו"ח רס"י תקנ"ט. יוסף אומץ (האן) סתתפ"ו. א"ר סתקנ"ט סק"ז. משנ"ב שם סק"ב. כה"ח שם סק"ג. שו"ת אהל אברהם יג, ב.

155) סופר סתקנ"ט ס"ב.

156) וכ"כ בספרי חסידים בשם הרה"צ מטשענבוב.

157) ראה מנהגי קודש רוזין ע"ד קח בשם הרה"צ מרוזין. ובכ"מ.

158) וכן מעשה רב.

שלום זל"ז¹⁵⁹.

אחרי חצות היום (1:02) ואחר סיום הקינות – יושבים על הכסא כרגיל.

"בענין הליכה לבית הקברות הרי אף שנזכרה בספרי הוראה לא ראיתי את כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע נוהג כן, אפשר אחד מהטעמים כיון שאי אפשר לטבול ביום זה מקודם לזה במקוה, ועד"ז מצאתי בנימוקי אור"ח תקנ"ט להרה"צ ממונקאטש. ומ"ש שיש הולכים מבחוץ, גם באופן זה לא ראיתי נוהג כ"ק מו"ח אדמו"ר, ויש לבאר גם זה ע"פ מ"ש בכ"מ שגם ע"י ההבטה וראי' בבית החיים נעשה איזה קישור ובמילא גם זה יש לקשר עם העדר הטבילה הנ"ל¹⁶⁰.

נוהגין שלא להכין צרכי סעודה עד אחר חצות. אבל אם אינו מתעסק בקינות וכיוצא, יותר טוב להתעסק בצרכי סעודה שלא יהי' מתעסק בדברי בטלים ויבוא לידי שחוק.

לא ילך ויטייל בשוק כדי שלא יבוא לידי שחוק וקלות והיתול¹⁶¹.

בלקוטי שיחות¹⁶²: להשתדל במשך ימים אלו, ובפרט ביום הת"ב (בהשעות שמותר להניח תפילין), לזכות יהודים במספר גדול הכי אפשרי במצות הנחת תפילין. בספר השיחות תשמ"ח¹⁶³: יש להציע . . . אז די וואס עשירי באב [בקביעות שנה הנ"ל – ת"ב נדחה] פארן . . . אין פארשידענע ערטער בכדי רעדן מיט אידן וועגן אידישקייט בכלל און תשעה באב בפרט – זאלן מיטנעמען א צדקה-פושקע וואס דערמאנט און רופט ארויס נתינת הצדקה, און אויך "מיטנעמען" דברי תורה (מענינא דיומא) וועלכע מ'קען יענעם זאגן בעל-פה, באותיות המתאימות לו בדרכי נועם ובדרכי שלום, "האמת והשלום אהבו"¹⁶⁴.

מנהג ישראל להרבות בצדקה ביום התענית. נוהגין לשער מה שהיה אוכל ביום התענית, ליתן לעניים בערב¹⁶⁵. אמרו רז"ל אגרא דתעניתא צדקתא.

סדר תפילת מנחה

תפלת מנחה בשעה מאוחרת. למעשה, ב"ז 770 נהגו להתפלל בשעה הרגילה. ועכ"פ יש להקדים תפלת מנחה שיהא קודם בין השמשות (היינו, לסיימה קודם שקיעת החמה). והיינו, שנוסף לזה שראוי להקדים להתפלל לפני השקיעה גם בשאר ימים, הנה, ביום תענית בפרט נכון להקדים מחמת כמה טעמים וחששות¹⁶⁶. ובתשעה באב בפרט, מחמת הנחת תפילין, כדלקמן.

אין להניח תפילין אחר תחילת השקיעה. ולכן יזהר לסיים תפילת מנחה ולהניח תפילין דר"ת לפני השקיעה. ואם היו עליו מקודם אין צריך לחלצן. ולאחר צאת הכוכבים צריך לחלצן אם הוא ברבים שמא יטעו לומר שמותר להניחן לכתחילה בלילה.

אין ליובאוויטש ביום התענית פלעגט מען דאוונען מנחה שפעט. דאס איז געווען א דיוק. איך מיינן ניט שפעט נאך דער זון אונטערגאנג. נאר אין די שפעטערע שעות, למשל, זייגער אכט אום שבעה עשר בתמוז, און זייגער זיבען אום תשעה באב¹⁶⁷.

159) וראה שער המלך (על מועדים – נדפס בשנת תקל"ד) שהזיהר על כך שיש שהולכים מביהכ"נ ומיד הוא להם כמו שהולכים לחירות מיגון לשמחה וממלאים שחוק פיהם, ולא כן הוא, שכל היום כשר למול ערלת לבבו וכל היום דוח לבנו על חורבן בית אלקינו וכו' ולכן יציאתו מביהכ"נ תהא ג"כ בכפיפת ראש ובכפיפת קומו.

160) אג"ק ח"א ע"ד שז.

161) כ"ה בכלבו ס"ב, והביאו בשו"ע סתקנ"ד ס"א. ובמהרי"ל ומזח"ו ועוד כתבו, שהרי תורה בטילה משום דכתיב בה פקודי ה' ישרים משמחי לב, ומי יקל ראשו אז לשמוח עצמו בטוילים. ובשלחן שלמה סתקנ"ד ס"ב, דפשיטא שאסור לטייל ולשמוח מה"ט, ובע"ה העולם אין נוהגין בזה ועושים ת"ב כשמחת תורה ולא פסיק חובא מפומייהו כולא יומא וכו' עיי"ש.

162) ח"ט ע"ד 251 (משיחת ש"פ דברים, ש"פ חזון, תש"ל. וביומן היר"ג ע"ה משנת תשל"ה – נדפס בהתקשרות גל' תיט – שנשמר לו שהצטעל הנ"ל ע"ד משמרות ללימוד, והוספה בתורה ובצדקה – שבו גם הוראה האמורה – שייך גם השנה (תשל"ה)).

163) ח"ב ע"ב 575.

164) ובר"ד משיחה הנ"ל (ש"פ דברים תשמ"ח): מהעצות לזה (בענין הצדקה, למשל) – להביא קופת צדקה: כשמביאים קופת צדקה – לא צריכים להאריך דיבורים ולעורר אודות נתינת הצדקה, שכן, תיכף ומיד כשרובאים קופת צדקה מבנינים שצריכים לתת צדקה בפועל, ליקח הכסף ולהכניס בתוך קופת הצדקה, ובמילא, עושים כן בפועל. משא"כ ע"ה הדיבור ע"ד נתינת צדקה – הרי (נוסף לכך שפלוגי עלול להפגע מהרושם שבאים לעורר אודות קיום מצות הצדקה) גם לאחר הדיבור, נשאר עדיין הכסף במקום אחד, הנותן במקום שני, קופת הצדקה (או גבאי צדקה) במקום שלישי, והמקבל במקום רביעי! ומובן, שהפעולה בכל זה צריכה להיות בדרכי נועם ודרכי שלום, באופן שיתקבל אפילו בהרצון דנפש הבהמית, ובפרט ב"יום צדון", שלכן, יש להשתדל שלא ליצור רושם שבאים לספר לו דבר שאינו יודע אודותיו, ועאכ"כ שבאים לעוררו לתקן הנהגתו וכיו"ב.

165) צדקה זו – לא ממעות מעשר.

166) בדיעבד, אם נתאחר בתפלתו, אפשר לקרוא בתורה ולהפטיר ולהתפלל מנחה גם בין השמשות. לענין אמירת הש"ץ א"א ברכנו אפשר לאומרה בין השמשות. (ראה שו"ע אדה"ז סתקנ"ג ס"ה, אפי' בנוגע לנ"כ, שצ"ל קודם צה"ה) ומשמע שביה"ש מותר. וכש"כ בנוגע אמירת א"א וכו', עיי"ש. [וצע"ק בסיום הסעיף: מבעוד יום. גם יל"ע אם בסיודו (שחזר בו בכמה דברים בענין בין השמשות) ס"ל נמי הכין].

167) לקוטי דבורים כרך א קח, ב.

בתשעה באב במנחה¹⁷⁰ אומרים בברכת בונה ירושלים "נחם ה' אלהינו את אבלי ציון וכו'", וחזרתם "מנחם ציון ובונה ירושלים"¹⁷¹. שכן ראה בהערה¹⁷².

בחזרת הש"ץ אומר הש"ץ "ענונו" בין "גואל" (ברכת "גואל ישראל") ל"רופא" (ברכת "רפאנו"), ונחם בבונה ירושלים כיחיד, וברכת כהנים ("אלקינו ואלקי אבותינו") לפני שים שלום.

סדר התפלה למנחה: וידבר, אשרי, חצי קדיש, ויהי בנסוע, קוראים ג' גברי בפרשת ויחל ומפטירין בדרשו ככל תענית ציבור, יהללו, חצי קדיש, שמונה עשרה ("ענונו" ו"נחם"), חזרת הש"ץ, קדיש תתקבל, עלינו, קדיש יתום.

המניחים תפלין דרבינו תם שימושא רבא וראב"ד בכל יום, גם בתשעה באב עושין כן. ואומרים ג' פרשיות שמע, קדש וה'ה כי יביאך כרגיל.

שיעורי חת"ת: באגרות קודש¹⁷³ שאין דוחים לכתחילה שיעורי חת"ת למוצאי תשעה באב.

שיעור רמב"ם: במורה שיעור לרמב"ם היוםי - "השיעור של תשעה באב ללמוד במוצאי תשעה באב".

בכמה פוסקים¹⁷⁴ הובא שמנהג העולם לומר פסוקי נחמה בערב, ו"אין למנוע אמירתה כדי לקבוע בלב ההמונ כי יגאלנו ה' ברחמיו ויקיים לנו כל נחמות נביאיו בקרוב".

בת"ב יש לומדים (אף שמעטים הם ביותר - ולא נתפרסם כלל וכלל) בתורה (בנביאים¹⁷⁵) פרשת היום ע"ד. . "צום החמישי" (ע"ז שבכל יום אומרים שירו של יום וכו'ב). ויתירה מזה - התורה היא נצחית גם לע"ל, כולל חלקים אלו בנביאים המדברים ע"ד הצומות; אלא **שבתות אמת** ותורה **אור** - מאיר בגלוי הטוב שבכל דבר (כמבואר במ"א בענין יעקב ועשו האמורים בפרשה¹⁷⁶), היינו הטוב שבצומות

העירו גרס בירושלמי בא"ר (ראה עלי תמר ירושלמי שם). וכמה מפרשים פ' ביר' שר"ל שלא הזכיר מלכות ב"ד, ולא ששינה ממטבע, והיינו שגרוסו כן בחתימת הברכה. ואין שיה' שאני התם שבאמת חזא מילתא היא, שנחמת ירושלים היינו בניה. ודומא קרובה לנר"ד שמושיע ישראל ובונה ירושלים הוא בגדר חתימה בשתים - ראה בברכות שם. ובאמת, ברא"ש בברכות פ"א סכ"ב כתב בשם ית מרציש, שמנחם עמו ובונה ירושלים היו חתימה בשתים, ורק מנחם עמו בבנין ירושלים חזא מילתא. ובשם רבינו יונה שג"ז חתימה בשתים ורק מנחם ציון בבנין ירושלים חזא. וראה בשו"ת שואל ונשאל ס"ה ס' קיד שיש שהקפידו דוקא מה"ט לחתום מנחם ציון בבנין ירושלים, ולא מנחם ציון ובונה ירושלים]. וכמה נתחבטו הפוסקים בחתם גאל ישראל במקום גואל ישראל, וכן להפך, או מקדש ישראל והמועדים במקום והזמנים, ובר"ה מקדש ישראל והזמנים ולא יום הזכרון, ובר"ח מקדש ישראל והזמנים או יום הזכרון, וכן גם בהזכרת חג"ס במקום שמע"צ, וכמה מהם החמירו טובא דלא יצא יד"ה, אף שבכולם ודאי חד ענינא הוא. (הול"ט לחתימת "שאותך לבד ביראה אנוכד", שג"ז מטבע שטבעו, ויסודו ביר' יומא פ"א ה"א, ונ' בכמה דוכתי. ובאמת בפאה"ש הל' א"י ס"ב פ"ז כתב גם בזה ששינה ממטבע שטבעו חכמים ולא יצא. וראה בית ישראל שם. וכן גם חתימת הפוסד סוכת שלום בשבת, שג"ז מטבע שטבעו, וג"ז מירושלמי, הביאו הראב"ה סל"ג וסוס"ל קצו, והטור אור"ח סרס"ז ועוד. וכל עיקרו תלוי במנהג, ולכן הטועה בזה יצא יד"ה).

ועוד זאת, הדכא גרע טפי, ולא יצא גם מטעם שאין ליחיד לקבוע ברכה לעצמו כמ"ש התוס' תענית יג, ב דה"א. ובאמת, ה"ט גופא שהיחיד אינו קובע ברכה לעצמו, לפי שמשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכת

ש"ת - ראה שו"ת בנימין אב"ח פ"א ס' קפה. ומקום לומר יתירה מזו, בגדר תפלת ענונו דהיחיד, שלא רק שאינו חותם בנוסח ברכה, אלא שמעיקרא נתקן רק בדרך בקשה, וכשאר בקשות שכוללן בש"ת, ולא שחל על היחיד חובת ברכה, וחתימת הברכה היא ש"ת. או כלל לדרך זה, שבאמת ברכת ש"ת כוללת ב' ברכות וחתימת ש"ת מהני אתרווייה, אבל חתימת העונה ה"א ברכה אחרת לגמרי). וגם למ"ד שהיחיד יכול לקבוע ברכה בפ"ע בין גואל לרופא, שדחוה הראשונים (ראה ר"י ו"ח ח"א), אבל אכתי מחוייב בחתימת העמידה ולומר ברכת ש"ת.

אמנם, מצינו בלקט יושר ע' 113 שהביא קס"ד לחתום רק בהעונה גם ליחיד. אבל גם הוא סיים אח"כ בנוסח דידן, ושכן עיקר. ועוד ועיקר, שאר"פ לסמוך ע"ז בהיפך מ"ד כל הפוסקים. ובכלל קשה לסמוך על לקט יושר להלכה למעשה, דלאו מר בר דאשי חתים עלה, ואין למדון הלכה מפי מעשה (ובמכ"ש כמה שהגדו בכ"מ למסמך לעמוד על מנהגי מהרי"ט, שנכתבו ע"י מי ששימשו וכו' - ראה הסכמת הגר"ח מוואלוזין למעשה רב. שו"ת חוט השני סל"א. ואכ"מ). וכן בשו"ת מהרש"ל סס"ד הביא שכ"ה בסידורים. אבל לא כתב לעשות כן. ואדרבה.

אם טעה וקבע ברכה לעצמו ואמר "ענונו" בין גואל לרופא כש"ץ, ודאי שאין לחזור ולאומרה בשומע תפלה, כי שובר יצא ידי חובתו. אלא שלכתחלה לא יעשה כן משום שלא קבעו ברכה רק לשליח ציבור. (170) טעה ואמר בשאר תפילות של ת"ב (וכן בשאר ימות השנה), אינו חוזר.

(171) טעה וחתם "בונה ירושלים" יצא ואינו חוזר.

(172) שכן היחיד לא אמר "נחם" ונזכר לאחר שאמר שם ה' בחתימת "בונה ירושלים", יאמרנו ללא חתימת המילה קודם ("תתנינה"). נזכר לאחר שאמר ה' בחתימת "המחזיר שכינתו לציון", יאמר אותו (ללא חתימה) לפני "ועל כולם". ואם שכן לאומרו שם שם, יש לאומרו (ללא חתימה) אחר אלהי נצור קודם יהיו לרצון השני. נזכר אחרי שאמר "יהיו לרצון" השני, אינו חוזר.

ואם אמרו קודם את צמח דוד וברכנו בפני עצמה, לא היו הפסק ולא חזרו לברכה לבטלה. (173) ח"י"ג ע"ז שלא, עיי"ש הטעם.

ולהעיר, שבשיעור תהלים "כיון שאומרה דרך בקשה שרי לאומרה במנחה", ובשיעור תנאי - להעיר מההיתר עדי"ל לאלב (ראה ס' המנהגים ע' 77, והארכנו מה לעיל), וגם בשיעור חומש - ה"ז בכלל "לחזור הפרשה" (רמ"א אור"ח סתק"ג ס"ד, וע"פ פ' ה"ט סק"ג. אבל שם מיייר ללא פירוש").

הארכנו בכללות הענין, בקובץ הארבעים.

(174) ראה ברכ"י אור"ח סתק"ג סק"ז שהביא מכמה פוסקים לכאן ולכאן. וכתב ששו"ד שכל"ה בס' הכוונות להאריך"ל (הועתק לעיל). והלשון שפנים - בספר מורה באמצע ס"ח סדר"ח.

(175) מלכים ב, כה, כד. רימיה לט, ח-י. זכריה ח, יח-יט.

(176) לקו"ש ח"ב ע' 341 ואיך לקו"ש ח"ל ע' 145. ועוד.)

נוהגים להחזיר הפרוכת לפני מנחה. וכן מדליקין הנרות כרגיל.

במנחה: לובשים טלית (מי שאינו לובש טלית, יחליף הט"ק ויברך עליו) ותפילין ומברכים עליהם. וקוראים את השמע (כל ג' פרשיות), שיר של יום, אין כאלקינו, וכל השיעורים השייכים לשחרית, ואח"כ סדר תפילת מנחה.

"השיעורים השייכים לשחרית" היינו אותם השיעורים קבועים שלומדים בהמשך לתפילת שחרית, ש"ברובא דרובא לכל אחד יש שיעורים"¹⁶⁸.

בתפילת העמידה אומרים כולם "ענונו" בברכת "שמע קולנו". שכן היחיד ולא אמר, ראה בהערה¹⁶⁹.

(168) ע"פ מענה מ' שבט תשמ"ח - נדפס בליקוט מענות קודש תשמ"ח ע' 53. וסימן קרמחיקה על התיבות "האם הכוונה גם לתת"?). וראה במענה י"ט אדר תשמ"ח (שם ע' 70) בהסבר הענין, שמשלימים לפני מנחה דוקא השיעורים "השייכים לשחרית", כלומר, "שייכים לתפלה" (הכוונה "שכל שהוא סדר היום אין בו משום ת"ת לאלב"). (וראה גם עדי"ל בא"ק ח"א ע' שו, בנוגע לשיעורי משניות שאחר התפלה, שאחר חצות דינו כשאר השיעורים שהעוסק בזה בכל ימות השנה שומר עליהם גם בת"ב. ואולי הכוונה גם שם לשיעורים קבועים ושללאחר התפלה).

ונהג, המדובר כאן רק בנוגע השלמתם לפני מנחה דוקא, שרק "השיעורים השייכים לשחרית" בכלל. אמנם, באשר לזמן השלמת שיעורי חת"ת במשך היום, ראה לקמן בפנים.

ופשוט, שעדי"ל הוא במי שרגיל ללמוד "הלכות בית הבחירה" בהמשך לתפילת שחרית דוקא. אמנם, כל שאין הדבר כן, אפשר ללומדם במוצאי היום. ולהעיר מה"ש תנש"א ח"ב ע' 691 הערה 87 (ע"ד הספק אם עדיק ללמוד ה"ה) ביהב"ב בעשירי באב, כש"ת חל בשבת ונדחה). שנוכר שם (בין הדיברים) בסוגריים: ב' אופנים בדבר: "אופן המותר, כמובן, לאחר חצות היום, או להשלים במוצאי היום". ואולי הכוונה גם שם כ"ל, שתלוי בהגיונות.

(169) שכן היחיד ולא אמר "ענונו" ונזכר לאחר שאמר שם ה' בחתימת "שומע תפלה", יאמרנו (ללא חתימת הברכה) אחר "אלקינו נצור", לפני "יהיו לרצון" השני. נזכר אחרי שאמר "יהיו לרצון" השני, אינו חוזר. טעה ואחר שאמר ענונו עד "בכל עת צרה וצוקה" המשיך ואמר "ברוך אתה ה'", ולא חזר לומר "כי אתה שומע תפלת וכו'". וחתום שומע תפלה ויצא (שג"ז בכלל מעין חתימה סמוך לחתימה, שהרי אמר "כי אתה ה' העונה לעמו" שהוא מעין חתימה. ואף שאינו אותו הענין, עכ"פ ה"ז מעין דומה לחתימה. ורא"י פשוטה, מברכת הבינו לג' רמב"ם ר"ף מחז"ו ועוד. וראה שו"ת אבני זכרון ח"ג ס"ז. וראה יתר על כן בשו"ת שו"מ מהדו"ק ח"ג ס' קע).

טעה וסיים "בא"י העונה לעמו ישראל" וכו' - אם נזכר תוך כדי דיבור אומר "שומע תפלה". נזכר לאחר כדי דיבור, חוזר ומתפלל ברכת שמע קולנו

(הו"ל, לפי ששינה ממטבע שטבעו חכמים, וכדמובח בל' הרמ"א סתק"ה ס"א. וקאי אנוסח חתימת הברכה (וכ"ל להדיא בלבוש ס"ב). וראה גם בביהג"ר שם שהוכיח שהוא שינוי מטבע. ודלא כא"ז סק"ג ועירוה"ש ס"ב שפי' בד' הרמ"א דקאי אנוף אמירת ענונו ביחיד המתענה). ובחיי"א כלל קלב ס"ד שהחתומים בהעונה וכו' טועים טעות גדול. וכ"פ בשו"ת מעט מים ס"ח, שאין העונה בעת צרה בכלל ש"ת, עיי"ש.

וכן נקטו גדולי ההוראה - ראה שו"ת משנה"ה ח"א ספ"ח. הליכות שלמה פ"ג ס"ח. שמענתא דמשה סתק"ה ס"א. ובשם הגריש"א - שערי שמחה יודי ס"א. ובשם הגר"ח - אשי ישראל פמ"ד ס"י. וראה גם מפי השמועה בחיבור למשכני יעקב פ"ג ס"א. שו"ת שבה"ל ח"ח ס' קלב. רבבות אפרים ח"א ס"ש"צ.

אבל בשו"ת עין אליעזר ספ"ט פסק שיצא, מתרי טעמי, חזא שסמך אמ"ד שגם המשנה ממטבע שטבעו יצא. ועוד שכתב דחזא מילתא היא, וה"ז ממש"כ המג"א ס' קיט סק"ז שש"צ ששכח לומר ענונו ואומרו בש"ת וחזותם בשניהם.

אלא, שאין רא' משם, דהתם טעמא מאי שש"ת כולל גם תפלת תענית (ע"פ פירש"י תענית יג, ב ד"ה בשומע), ויש בכלל מאתים מנה (וראה גם א"ח מבוטשטשטש אור"ח ס' תקסו. ולפלא על הביא ד' המג"א. ועיקר דבריו מובנים - ראה פנים מובנים ס"ג בטושו"ח). ומה"ט או חתם הש"צ בש"ת לחוד נמי יצא. איפכא לא שמעינו, שאין בכלל מנה מאתים. וכע"ז כתב בשו"ת מעט מים שם. (ולהעיר שכמה פוסקים חלקו על המג"א. אבל אדה"ז פסק כותי"ש שם ס"ה). והעיקר, שבדברי הרמ"א ברור מללו שהוא בגדר שינוי מטבע. ובאמת מצינו בס' רבינו שלמה הנדמ"ח בשם הגאונים שגם היחיד חותם בשתים. אבל בשו"ת מהר"ל החדשות ס"ה לגבי יחיד החותמים בשתים ד"רובא דעלמא טועים", ושם שהחתומים בשתים דס"ל דחד ענינא הוא. ואין שיהי', אין רא' משם כנ"ל.

ובשו"ת יב"ח ח"א ס"ג דרך אחר ד' שו"ת עין אליעזר בסברות כעין הנ"ל, והוסף להטעים שאי"ז שינוי לפי שם מטבע חתימת הברכה של"צ. וכסברתו כ"כ בשו"ת ר' עקיבא יוסף אור"ח ס' קעט (ומש"כ מהמדהיר שם בשם א"ח מבוטשטשטש הנ"ל - ראה פנים מובנים ס"ג, אינו, דהתם מיייר בחתם בשתים).

אבל לכא' אינו, שהש"צ חותם כן על ברכה אחרת, ברכת ענונו, וכאן איירינו מדין ברכת ש"ת, שלא מצינו מטבע כזה בש"ת. ובשגם, שגם הש"צ לא יצא את חתם ש"ת בנוסח "העונה וכו'". כמשמעות המג"א הנ"ל (והרי הוכיח המג"א כן במה שש"ת כולל גם מילי דתענית, ומינה איכא למישמע בהיפך לא יצא. אבל ש"ת, שעיקר דבריו לגבי ברכה ענונו ולא מחמת ברכת ש"ת. וראה הגהות לב"ש שם. ולהעיר גם שכן כתבו הפוסקים להשיג על המג"א, וכתבו שיתחום בש"ת לחוד לפי שגם למג"א יצא בדיעבד בכה"ג, ומשמע מדבריהם שבהעונה לחוד ודאי לא יצא. וכ"מ באפיקי מגינים ס' קיט סק"ב. ומש"כ בסידור יעב"ץ לפני ענונו שאם חתם באחת יצא, קמא על הש"צ - יל"ז שכוונתו בחתם רק בש"ת ולא איפכא).

ולכא' ח"ב, קמא ויעיל שיעוריו קרובים לז"ל (ראה בברכות מט, א ובראשונים, וראה מאירי שם לפלוגת הפר"ח וכו"ה"ג בטעה ביו"ט שחל בשבת והזכיר רק אחד מהן - שאמר מטבע הברכה ליום זה, אלא שלא הזכיר שבת, אבל הכא אי"ז מטבע ברכתו שמחוייב בכך.

וגם ש"צ, דמאי שיאט"ר דדיני חתימה בשתים לדין משנה ממטבע, שלא הרי זה כהרי זה, שבדיני חתימה בשתים, "דאדא מילתא" היינו שהשנינים קרובים לז"ל (ראה בברכות מט, א ובראשונים, וראה מאירי שם לגבי ברכת הנפרע לעמו וכו' אחרי המגילה), וע"ד דין מעין חתימה סמוך לחתימה שהוא רק מעין ודוגמת החתימה, אבל בדין שינוי מטבע, נדר חזא מילתא (ראה ט"ז אור"ח רס"י רצד) היינו שהוא אותו הענין ממש, ואפי' אם הוא מעין הענין לא די בכך.

ודומא לזכר: בחתימת מקדש השבת ביו"ט אף שיו"ט איקרי שבת. וכן גם בחתם מעין שלש על הגפן במקום על המח' דודאי לא מהני, אף שבחותם בשניהם אי"ז חתימה בשתים (אבל התם ה"ט דאדן היא דמפאק מזון ומיתות וכו'). ועכ"ז, פשוט שגם בחותם על האדן לחוד לא יצא). וה"ז לא סגי במקדש ישראל לחוד, עכ"פ בקידוש (ראה מג"א סתפ"ז סוסק"ב), אף שאי"ז חתימה בשתים דירשאל הוא דקדשינה למג"א. וכן גם למש"כ הלבוש ס' קיד"ב בטעם שמהני להזכיר מוריד הגשם אחר מח' המגלים, שמחתמה אריכתא דמאי ואי"ז חתימה בשתים דחזא מילתא היא - שבדואי לא מהני כשיחתום מוריד הגשם במקום מח' המגלים. ובאמת, גם בחתימת מנחם ירושלים בברכה שלישית דברה"ה, דחזא מילתא היא גם בין ירושלים, לא הביאו הפוסקים ד' הירושלמי ברכות פ"א ה"ו שיצא (וראה פני משה למחר"ם חביב ומוגיד תעלומה לשם), וברמב"ם כתב בשינוי, שאומרו "בונה ירושלים או מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים", וכבר

אלו, כפי שיהפכו לששון ולשמחה ולמועדים טובים לע"ל, ואדרבה – ע"י הלימוד בנוגע להיחידה לפי שעה, ה"ז מגדיל השמחה והיום טוב¹⁷⁷.

בספר המנהגים, מנהגי בין המצרים: דער צ"צ פלעגט רופן דעם רוזינער "דער הייליגער רוזינער", וסיפר: דער הייליגער רחניער האט מרחק געווען עצבות ואפילו מרירות, איז בא חסידים געווארען – שטיפעריי. תשעה באב האט מען זיך געשפילט אין בערעלאן¹⁷⁸. דערנאך איז געבליבען אז מען זאל עפענען דעם דאך פון בית המדרש אראפלאזען א פסטליע און ווער עס וועט אריינגיין זאל מען ארויפוארפען אף עס די פעטליע און אויפהייבען עס אפן דאך, וכן עשו. דערווייל איז אריין דער רוזינער. די וואס זיינען געווען אפן דאך האבען דאך ניט געזען גענוי האט מען עס אויך אנגעהייבען אויפהייבען אז מען האט עס דערקענט – האט מען עס אראפגעלאזען צוריק. האט דער רוזינער געזאגט: רבונו של עולם, אויב דיינע קינדער האלטען ניט דיין יום טוב, טא נעם עס צו פון זיי.

בר"ד משיחת ש"פ ויגש תשכ"ה: וזהו מה שבליבאוויטש היו שעות בת"ב אשר היו בשמחה, ולכאורה ווי איז דאס אויסגעהאלטן דהרי גם תורה שהוא למעלה מזמן ומקום מותר רק ללמוד איזה הלכות (מצד אבילות), ואיך שייך לומר שיה' שמחה? אלא הוא כנ"ל שאין העיקר הבכי', אלא צ"ל העבודה בפועל ממש, שדוקא עי"ז בונים את הביהמ"ק הפרטי, וכמ"ש באגה"ק שע"י הגאולה הפרטית באים לגאולה הכללית כו'.

כתב בברכי יוסף (להחיד"א)¹⁷⁹: כי במנחת ת"ב נולד משיח הנקרא מנחם כו' ומצאתי כתוב דמזה הטעם לא מיתו חכמים על רבות בנות דאחר חצות מתעסקות בכל כחן לכבד הבית ולתקן המטות וכיוצא מתקוני הבית וזה מנהג קדום בערי איטאליא לנשים. ויען שדעתן קצרה וחלושי אמונה אדרבא חיזקו ידיהם לקבוע אמונת הגאולה ולא יתיאשו ח"ו. וראה בספרו מורה באצבע¹⁸⁰ שכתב: כל מה שאסרו רז"ל בט"ב הוא עד הלילה ואין להקל אחר תצות בשום דבר רק שמקילים לנשים לסדר הבית קצת וזה לקבוע בלבם אמונת הגאולה.

בשער הכוונות ענין תשעה באב: מה שנהגו ביום ט' באב במנחה לומר פסוקים של נחמות וגם לקום ולשבת על הספסלים למעלה, ואדרבא נראה מן התלמוד בבלי כי לעת ערב הציתו אש בהיכל ביום ט' באב ונשרף בעת המנחה, וכפי זה היה ראוי להחמיר במנחה יותר מבשחר, אבל הענין יובן במה שדרשו בגמרא על פסוק¹⁸¹ מזמור לאסף אלקים באו גוים כו', והקשו מזמור קינה מבעי לי, ותיצרו כי בתחילה התחילו האויבים להרוג את בני', ואז חשבו ישראל שלא תהי' תקומה למפלתם ויכלו ח"ו בחרב האויבים, ובראותם שהציתו אש בהיכל לעת ערב שהוא זמן המנחה אז אמרו מזמור ושמוחו שמחה גדולה וקיבלו נחמה, כי אם ח"ו לא ה' משליך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים לא היתה תקומה לשונאי ישראל, וכמש"ל כלה את חמתו ויצת אש בציון כו', ונלע"ד ששמעתי ממורי ז"ל טעם אחר והוא כי אז במנחת ט"ב נולד המשיח הנקרא מנחם, כנזכר במדרש איכה רבת'.

בר"ד משיחת ט"ו מנחם-אב תשד"מ (מסרט הקלטה): שטייט אין ספר הכוונות א דבר נפלא, און ברענגט דאָרטן אויך אַרָאָפּ, אַז וואָס איז דער ענין וואָס מ'זאָגט תשעה באב לאחר חצות, בערב תשעה באב זאָגט מען "נחם", מיט נאָך כמה ענינים של נחמה, "יושבים על הספסלים" – ווי ער ברענגט דאָרטן אַרָאָפּ – לאחר חצות היום; לכאורה – ווי ער פרעגט דאָרט די שאלה – האָט דאָך געדאַרפט זיין איפאכא מסתברא, אַז וויבאַלד אַז לערב הציתו אש במקדש – האָט דאָך דעמאָלט געדאַרפט זיין דער חומר בענינים אלו, און דאָ זאָגט מען אַז דוקא דעמאָלט איז יושבין על הספסלים און מיזאָגט "נחם"? זאָגט ער, אַז דעמאָלט ווען הציתו אש במקדש איז געווען ביי אידן אַ שמחה גדולה! אַזוי איז דער לשון אין ספר הכוונות. ניט ער זאָגט אַז ס'איז געווען איבער-אידאָל אַדער בזמן הארצ"ל וכיוצא בזה; ער זאָגט "באות היום" איז געווען ביי אידן אַ שמחה

177 סה"ש תשמ"ח ח"ב ע' 547 הערה 63.

178 להעיר מר"ד משיחת כ' מנ"א תש"א, עיי"ש.

179 ובשו"ת דברי ישראל (וועלץ) ח"א סי' קנה, מבאי מה שהתריעו הפוסקים, ומסיים שמ"מ אין לבטל מה שנהגו התינוקות כי לא לחנם נהגו כן.

179 סתקנ"ט סק"ז.

ומצינו בדוגמתו כבר בכלבו הל' ת"ב סס"ב (וכ"ה בארחות חיים הל' ת"ב סי"א (בשנינויים קלים). והובא ביוסף אומל (האן) סתתצ"ג. (ועוד), שאחר שהביא איסור הרחיצה בת"ב כל היום, ושמי שמיקל לרחוץ מן המנחה ולמעלה עובר על דברי חכמים, כתב: "אלב מנהג קדום שהנשים רוחצות ראשן מהמנחה ולמעלה בתשעה באב והזקנים הראשונים הנהיגו זה לטובה נתכוונו ועשו סמך לדבר על מה שאמרו באגדה כי המשיח נולד ביום תשעה באב. וכמו שעשוינו זכר לחורבן ולאבילות כן צריך לעשות לגאול ולמנחם כדי שלא יתיאשו מן הגאולה. וזה האות לא הוצרך רק לנשים ולכיוצא בהן שהן חלושי כח אבל אנו כלנו מאמינים ובוטחים בנחמות הכתובות שניות ומשולשות בספרי הנביאים אך הנשים שאינן יודעות ספר צריכות חיזוק". ועד"ה הוא במכתם תענית ל, א. ועוד. ובמאירי תענית ל, א: על שאמרו במדרש שהמשיח נולד בו ביום וזמן נחמה וגאולה. ושם ל, ב: שלא מיתו בידם חכמים ולא עוד אלא שסועדים בידם וכו' ואין הדבר נאה. וראה הנסמן בהגהות המהדיר לכלבו שם.

וכבר כתב על זה הבית יוסף סוס' תקנז: ואני אומר כי המנהג ההוא נשתקע ולא נאמר וכל הבא להקל בדבר בין איש בין אשה כופין אותו שלא יעבור על דברי חכמים. וראה גם ד"מ שם.

180 ס"ח סר"ל.

181 ובר"ד ש"פ עקב, כ"ף מנ"א תשד"מ: ולהעיר ש"ש בגמרא ש"תשיעי סמוך לחשיכה הציתו בו את האור", קאי על חורבן בית שני. אמנם מכיון שבשער הכוונות מקשר ענין זה עם מ"ש בספר תהלים "מזמור לאסף גו" דקאי על בית ראשון, מובן, שגם בבית ראשון "תשיעי סמוך לחשיכה הציתו בו את האור".

גדולה. און איז ער מבאר אין וואָס ס'איז באַשטאנען די שמחה, אַז מצד דעם מצב הענינים דעמאָלט איז געווען רחמנא ליצול די אפשריות פון "כילה חמתו" אויף "שונאי ישראל"; בשעת זיי האָבן געזען בערב, וואָס בערב איז געווען דער חומר הדין, דער חומר העונש, איז וואָס איז געוואָרן? "הציתו אש בהיכל", "כילה חמתו על העצים ועל האבנים" – אַט דעמאָלט איז געווען "מזמור לאסף", ווי ער פרעגט אין מדרש תהלים: "בכ"י לאסף מיבעי לי"י? וואָס איז געווען דער "מזמור לאסף" – איז געווען וואָס "כילה חמתו על העצים ועל האבנים", זיינען אידן געווען בטוח אַז עס ישראל חי לעד ולעולמי עולמים! אפילו אין אַזא מעמד ומצב האָט זיך דאָס אויסגעלאָזט צו עצים ואבנים. און כאמור, דער חידוש אין ספר הכוונות איז, אַז ער שרייבט אַז דעמאָלט איז געווען אַ שמחה גדולה ביי אידן, אין דעם תשעה באב פון חורבן בית שני, לאחר חצות היום! און ס'איז ניט געווען אַ דבר לשעתו – דערנאָך איז דערפאַר געוואָרן מידי שנה בשנה, אַז לאחר חצות היום איז "יושבין על הספסלים ואומרים נחם", און דערפאַר איז אויך גלייך אַז ס'ווערט נאָכט, וואָס דעמאָלט אין זמן קידוש הלבנה – ליגט מען דאָס ניט אַפּ אויף שפעטער, נאָך מ'איז גלייך מקדש את הלבנה במוצאי תשעה באב.

בר"ד משיחת כ' אב תשד"מ: מבואר בזה בשער הכוונות דבר פלא, וביחד עם זה – דבר נפלא, ש"בראותם שהציתו אש בהיכל לעת ערב אז אמרו מזמור ושמוחו שמחה גדולה! ומתי אירע הדבר – לא בשנה שלאחרי זה, אלא בה בשעה שראו ש"הציתו בו את האור", היינו שכאשר ה' תוקף החורבן בתכלית – לא בתשעת הימים שמר"ח אב ואילך, ולא בכל ג' השבועות, ולא בעשירי בטבת שאז "ותבוא העיר במצור" (שכתוצאה מזה ה' חורבן ושריפת ביהמ"ק בתשעה באב) אלא "בראותם שהציתו אש בהיכל" – דוקא "אז אמרו מזמור ושמוחו שמחה גדולה!!". . לכאורה, יכולים לחשוב שמכיון שענין זה הובא בשער הכוונות, שייך הדבר לחלק הנסתר והקבלה שבתורה, משא"כ בנוגע לחלק הגלוי שבתורה. וכידוע שכל דבר שבעלי הקבלה והזהר חולקים עם הגמרא או הפוסקים הנמשכים אחר דברי הגמרא, הלך אחר הגמרא או הפוסקים הנמשכים אחר". אמנם מצינו בכו"כ מקומות שהמגן אברהם פוסק להלכה ע"פ מ"ש בשער הכוונות, שמה מובן, שלמרות שענינים אלו הובאו בשער הכוונות, מ"מ כן הוא הפס"ד להלכה בפועל. וכמו כן בנדו"ד, שמנהג ישראל לומר נחם בתשעה באב בעת המנחה, היינו שאין זה ענין השייך ליחדי סגולה בלבד, כי אם מנהג השייך לכאנ"א מישאל עד לקטן שבקטנים ופשוט שבפשוטים. ומכיון שכן, הרי גם ההסבר שבדבר צריך להיות מובן בפשטות לכאנ"א מישאל, ואכן מובא הדבר בשער הכוונות ואופן המובן בפשטות גם לקטן שבקטנים. . כלומר, ב"שריפת בית אלקינו" נתגלה גודל חיבתן של ישראל אצל הקב"ה, שאפילו כאשר נמצאים בתכלית הירידה למטה מטה ביותר, עד למצב ש"מפני חטאינו" אין ברידה, כביכול, אלא לשרוף את ביהמ"ק, רחמנא ליצול, הנה גם אז לא פוגע הדבר במציאותם של בני', מפני גודל חיבתן של ישראל אצל הקב"ה. ולכן גם כאשר בית דין של מעלה פוסק שצריך להיות ענין של חימה כו', מתבטא הדבר בנוגע לעצים ואבנים בלבד, "כלה חמתו על העצים ועל האבנים", ואילו בנוגע לבני' עצמם "חצי כלים והם אינם כלים", היינו שמציאותם של בני' היא בקיום נצחי, לעד ולעולמי עולמים. וכאמור, ענין זה נתגלה בעת שהציתו את האור בביהמ"ק, "שריפת בית אלקינו", שכן עד אז לא היתה הירידה למטה מטה בתכלית, ובמילא לא היו יכולים לדעת כיצד יהי' המצב באם תהי' ח"ו ירידה גדולה יותר. אמנם, כאשר היתה הירידה למטה מטה בתכלית, שהי' צורך לכלות ולשרוף את ביהמ"ק רח"ל – או אז נתגלה האהבה העצמית דהקב"ה לכנס"י, שגם כאשר נמצאים בתכלית הירידה מ"מ מציאותם קיימת לעד ולעולמי עולמים, מפני גודל חיבתן אצל הקב"ה.

בכמה מאמרי דא"ח ושיחות קודש¹⁸² נזכר מה שאמרו בגמרא ובמדרש (יומא נד, ב. פתיחתא דאיכ"ר ט) על הפסוק (מ"א ז, לו) "כמעד איש ולויתו", ש"בשעה שנכנסו נכרים להיכל ראו כרובים¹⁸³ המעורין זה בזה", "כאיש המעורה בלווי' שלו". וידועה הקושיא¹⁸⁴, שהרי "כרובים מעורין זו בזו" מורה על גודל החיבה בין הקב"ה ובני', שהוא "בזמן שישאל עושין רצונו של מקום" (ב"ב צט, א), והלא זמן החורבן הוא ההיפך ממש מזה. ונתבאר, ע"פ המבואר בחסידות בכ"מ שכלל שגדול ההעלם, זה עצמו מורה על גודל הגילוי, והיינו הגם שבחיצוניות נראה כגלות וחורבן, בפנימיות הוא תכלית הגילוי ביותר, הגילוי דגאולה העתידה. (ולכן, כדאי החורבן והגלות לפי שעה בחיצוניות, בכדי שסו"ס יגיעו להגילוי דגאולה העתידה). וזהו הסיבה שכשנכנסו לקדש הקדשים ראו הכרובים כמעד איש ולויתו, "כאיש המעורה בלווי' שלו", שזה מורה על הקירוב והאחדות דהקב"ה וכנס"י בתכלית, עד למעמד ומצב ד"היו לבשר אחד", כי בקדש הקדשים נמצא

182 ראה בכ"ז: לקו"ש ח"ב ע' 360 ואילך. סה"מ מלוקט ח"ב ע' רסט. ח"ד ע' ש. ח"ה ע' רה. ר"ד משיחת ש"פ פינחס תשכ"א. ש"פ ראה תשכ"ג. ש"פ דברים תשמ"א. יום ב' דחה"ש תשמ"ד. ש"פ עקב תשמ"ד. ליל שמח"ת תשמ"ז. ובכ"מ.

וכבר הביאו שכע"ז מצינו בכ"מ בספרי חסידות הקדומים, ואף קודם לזה – ראה הנסמן היכל הבעש"ט גל' יט. ויש להוסיף לשם: ס' עבודת ישראל להר"י קמחי (קסא, א). ולהעיר מפלח הרמון להרמ"ע (שער ח מהות והנהגה פ"ט – כג, א).

183 במהות הכרובים שנו' כאן – האריכו בכ"מ. וראה בארוכה מש"כ הרה"ג הר"ש ש"י קראוס בקובץ לשמוע בקול דברו. וש"כ.

184 ראה רמב"ן ורוב"ב ב"ב שם בשם הר"י מיגאש, שנעשה להם נס שלא לטובה. ועוד ביאורים – במפרשים.

שמו, א"ל מנחם שמו. ונקודת הענין, שכבר ברגע שלאחרי החורבן¹⁹² מוכן וממתין המשיח לגאול את עם ישראל, ויתירה מזו, שמכיון שלידת משיח היתה ברגע שאחר החורבן, מובן שהתחלת העיבור שלו היתה תשעה חודשים לפני החורבן, וכמזל"ל שהקב"ה מקדים רפואה למכה. ומאז בכל דור ודור¹⁹³ ישנו המשיח שבדור שממתין ומצפה לגאול את עם ישראל. ובפנימיות הענין: ידועים דברי הילקוט שמועני "עלה אריה במזל אריה והחריב את אריאל". ע.ל. **מנת** שיבא אריה במזל אריה ויבנה אריאל, שמטרת החורבן אינה אלא הכנה **ועל מנת** לבנות ביהמ"ק השלישי (סותר על מנת לבנות), ולכן, לא רק שברגע שלאחרי החורבן מוכן משיח לגאול את ישראל, שביחד עם החורבן ישנה **הכנה, התחלה ואפשרות** הגאולה (וכמובן ההכרח לזה בפשטות¹⁹⁴: כיון שכשבנ"י עושין תשובה מיד הן נגאלין מוכרח שמישיח יהא מוכן מיד ברגע שלאחרי החורבן בכדי שתוכל להיות הגאולה¹⁹⁵), אלא יותר מזה, שהחורבן והגאולה אינם בהפסק זמן, בהפסק רגע ביניהם, שתיכף **ממש** לחורבן היתה למטה התחלת הגאולה, נולד מושיעין. כלומר: כלומר אצל בנ"י לא שייך ענין של חורבן בפני עצמו, כי התורה היא תורת חסד, וא"כ כאשר ישנו ענין של חורבן הרי יחד עם זה באה מיד גאולה וזוהי הכוונה הפנימית של החורבן והגלות – בכדי שעל ידו יוכלו לבוא לענין הגאולה. וזמן לידת משיח הוא דוקא בשעת תכלית הירידה, בשעה שהציתו הנכרים אש בהיכל, כי כשהחושך גדול ביותר ה"ז גופא ראי' לגדול הגילוי, ולכן דוקא בשעה זו נולד משיח הקרא מנחם, ונתגלה פנימיות האהבה והחיבה דהקב"ה לישראל, ועד ש"אז אמרו מזמור ושמוחו שמחה גדולה וקבלו נחמה".

וענין זה – לידת משיח – חזר מחדש בכל שנה (ובכל שנה באופן נעלה יותר) בתשעה באב, וכיון שביום הולדת של אדם מזל גובר¹⁹⁶, הרי שבתשעה באב גובר מזלו של משיח צדקנו, וזהו יום מסוגל לגאולה האמיתית והשלימה. וכל זה נוגע **להלכה למעשה**, כמבואר בכתבי האריז"ל של הסיבה לאמירת תפלת נחם במנחת תשעה באב – "כי אז במנחת ט"ב נולד המשיח הקרא מנחם", ומטעם ה"ל אומרים ברכת הלבנה (הקשורה במיוחד לגאולה) במוצאי ט"ב דוקא "כי בט"ב באב נולד משיח".

בר"ד מליב' דהה"ס תשנ"ב: בתשעה באב מחפשים עצות כיצד להפטר מכל עניני תשעה באב, ועד להפיכתו "לששון ושמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו" כפי שה' בתשעה באב האחרון [תשנ"א].

בשיחת יום א', עשירי באב (לפני תפלת ערבית) ה'תשנ"א, נדפסה בספר השיחות תשנ"א¹⁹⁷, בהערת המו"ל: בשעה 8:35 בערב נכנס כ"ק אדמו"ר שליט"א לבית הכנסת ואמר שיחה. ואח"כ נתן לכאו"א שטר של דולר ע"מ לתת אותו או (חילופו) לצדקה ובהוספה מדיל". ואח"כ התפללו תפלת ערבית. ולאחרי התפלה התחיל כ"ק אדמו"ר שליט"א לנגן ניגון הקפות דאביו ז"ל.

מיומן עשירי באב (ת"ב נדחה) תנש"א (כפי שונתב בשעתו): על תפילת ערבית הכריזו שתה"ל 8:50-8:37. בשעה 8:37 יצא כ"ק אדמו"ר שליט"א בפתאומיות מחדרו ויצא מג'ע התחתון וניגש **לבדו** למעילית. א' שנכח שם רץ מיד ופתח את דלת המעילית וכ"ק אדמו"ר שליט"א נכנס ובינתיים הצטרפו גם המזכירים, ונכנסו אחרי הרבי למעילית. למטה, בפרוודור הכניסה לזא"ל אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א להריל"ג בזה הלשון בערך: "איך וועל זאגן אפאר ווערטער דערפאר בין איך אראפ פריער". בינתיים קמה מהומה דקדושה, כל הת' מהזאל למעלה הגיעו במהירות למטה וכל הקהל הלך אחרי כ"ק אדמו"ר שליט"א לעבר בימת התפילה (כאשר לרוב הקהל שלא שמע שהרבי מתכוון לומר שיחה עדיין לא היה ברור מה קורה בדיוק, וכל זה הוסיף לרדיבות מה הולך להיות). "כ"ק אדמו"ר שליט"א הגיע למדרגות ובמקביל סידרו את הסטנדרט מעמד מוכן לתפילה, והעבירוהו למקום אמירת השיחה. כ"ק אדמו"ר שליט"א המתין מעט, עלה וניגש לסטנדר ופתח בשיחה. השיחה ארכה כ-17 דקות. ומיד בסיומה (8:56) – כפי שהזכיר בשיחה שיש ענינים ששייכים עוד **לפני מעריב** – ירד לחלק שטרות לצדקה. לאחר שהמבדיל נמר ברכה אחוזה, התחיל כ"ק אדמו"ר שליט"א במפתיע לנגן את הניגון דשמות תורה (המיוחס לאביו ר' לוי יצחק זצ"ל), וכל הקהל הצטרף בהתלהבות עצומה. כשקרב למדרגות עודד בידו בנתנועה של שמחה גדולה מאוד וכו', וכן עודד בדרכו. (לא קידשו את

ה"פנימיות" בתכלית הגילוי, ובפנימיות – זמן החורבן הוא עת רצון, שתוקף האהבה הוא בגילוי, ולעין כל, עד לאוה"ע ("בשעה שנכנסו נכרים")¹⁸⁵. וע"ד המבואר במה שבשעת שריפת ביהמ"ק "שמוחו שמחה גדולה", לפי שהקב"ה כילה חמתו על עצים ואבנים, שבזה מתבטאת אהבתו העצמית של הקב"ה לכנס", שגם כאשר נמצאים בתכלית הירידה, מציאותם קיימת לעד ולעולמי עולמים (אלא, שבזמן החורבן היתה הפנימיות בגילוי רק בקד"ה, ובעולם כולו ה' חורבן וגלות). ומכיון שבאותו זמן היתה תכלית אהבתו העצמית של הקב"ה לבנ"י בגילוי, לכן ה' אז זמן הכי מתאים ומוכשר ומסוגל לעשות תשובה.

ובעומק יותר, שהוא ע"ד מארז"ל חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שהוא יוצא לדרך, דמכיון שבזמן הגלות כנסת ישראל היא כאשה שהלך בעלה למדינת הים, לכן, לפני יציאתו של הבעל (הקב"ה) לדרך היתה הפקידה¹⁸⁶, ולכן היו אז הכרובים כמער איש ולויות (אלא שהפקידה שהיתה אז היתה בהעלם, ובגילוי ה' החורבן והגלות, והכוונה בזה היא, שע"י העבודה שזבמן הגלות, ובפרט ע"י עבודת התשובה, תה' הפקידה בגילוי בבנין ביהמ"ק השלישי). ויתרה מזו, שגם כשכבר יצא הבעל לדרך, ה"ז רק בחיצוניות, אבל בפנימיות הענין לא הלך הבעל למדינת הים, אלא נמצא ביחד עם אשתו. ויובן ע"פ תורת הבעש"ט שב"מקום שמחשבתו של אדם שם הוא נמצא", וממילא אפילו בשעה שבנ"י נמצאים בגלות, נמצאת מחשבתו ית' כביכול עם בנ"י, וכן גם אצל בנ"י שבפנימיותם "לבי ער" להקב"ה (ולכן "היתה כאלמנה" בכ"ף הדמיון, ולא אלמנה ממש ח"ו). ומכיון שכן הוא בפנימיות, ה"ז פועל על החיצוניות ג"כ (ולא שמבטלת את החיצוניות, כ"א שהפנימיות היא העיקר, והחיצוניות טפלה אליו), באופן שהחיצוניות נגזרת אחרי הפנימיות, שבגלות (חיצוניות) גופא נרגשת הפנימיות (גאולה). וההסברה בזה: ע"פ הידוע שהגלות נמשלה לעיבור והגאולה ללידה, וכמו שלמטה, לאחר הפקידה נעשה יצירת הולד, אלא שתכליתו הוא בעיבור בבטן אמו (בהעלם), ובמשך זמן העיבור הולך וגדל עד שמגיע זמן הלידה שאז יוצא לאור העולם (בגילוי) – ע"ד ה' הוא למעלה, שבשעת הפקידה שברגע שלפני התחלת הגלות נעשה מיד המשכת האור (יצירת הולד) גם למטה, אלא שההמשכה היא בהעלם, באופן גדולת (עיבור), ובמשך זמן הגלות הולך וגדל מיום ליום, עד שבקרב ממש תה' הלידה והגילוי בגאולה העתידה.

בכמה מקומות בשיחות קודש¹⁸⁷ הובא הסיפור שבידו שלמ' ומדרש¹⁸⁸ בקשר ללידת¹⁸⁹ משיח בתשעה באב מיד לאחר החורבן¹⁹⁰, שה' יהודי שחרש שדהו וגעתה פרתו¹⁹¹, ועבר לפניו ערבי שה' מבין שיחת בהמות, ואמר לו שמציעת הפרה יודע הוא שעתה חרב ביהמ"ק, וכאשר מיד לאח"כ נעתה פרתו פעם שני, אמר לו הערב שעתה חרב מושיעין של ישראל ("יליד מלכא משיחא" "דאיטייליד פריקהון דיהודא"), ואמר לו ומה

(185) להעיר משמט"ק ב"ב שם שרצה להראות לגויס חיבתו של ישראל. ובפרשת דרכים דרוש כג, שנעשה להם נס לטובה שרצה הקב"ה להורות לנו, דאכתי תביכית' גבן והשרה שכיתנו בינינו להורות שהוא מצטער בצרותינו. ואפשר שכדי שידעו הגויס שהקב"ה נתרצה לישראל הוצרך להראות להם שהשיכנה עמנו. וביעיות דבש ח"ב דרוש יג כתב, שלפי הירושלמי (תענית פ"ד ה"ה) החורבן ה' ב"ר חא, וחל בשבת, וא"כ היתה השיכנה שורה בנו.

(186) ומכיון שהפקידה היתה לפני יציאתו של הבעל (הקב"ה) לדרך, נעשה יצירת הולד לפני החורבן, וברגע שלאחרי החורבן נולד מושיעין של ישראל.

(187) ראה בלק"ש ח"ב ע"ב 14. סה"ש תשמ"ח ח"ב ע"ב 574 ואילך. תשמ"ט ח"ב ע"ב 611 ובהערה 27. תנש"א ח"ב ע"ב 721 ואילך. שם ע"ב 744 ובה"ל. ר"ד משיחת ש"פ צו תשי"ד. מטו"מ תשכ"א. אהש"פ תשמ"ב. ועוד.

(188) ירושלמי ברכות פ"ב ה"ד. איכ"ר פ"א, נ"א. וראה במדב"ר יג, ה' בכל מקום שנאמר ויהי צרה והיה שמחה ויחיו בליה. . והכתוב (ירמיה לח) והיה כאשר נלכדה ירושלים אמר להם אף היא אינה צרה אלא שמחה שבו ביום נולד מנחם".

(189) בנצח ישראל למה"ל כפ"ו: לידה זאת אינה לידה ממש גשמית כמו שהיה ענין כל לידה, כי אין החכמים מדברים מעניני הגשמי כלל, רק מופשט מן הגשמי. ורצונם לומר שגולת המשיח, הדיינו מצד עצם כח המשיח שהוא נמצא בעולם. וזה כי קודם שחרב הבית לא שייך משיח בעולם כלל. . וכאשר חרב הבית, אז יש בעולם כח מה שלא היה קודם. . סוף סוף נולד שם משיח, שלא היה דבר זה קודם, כי קודם אין ראוי שהיה המשיח כלל בעולם. וע"ד כתב האברבנאל בספרו ישועות משיחו ח"ב פ"א: שלא נולד משיח בפועל כשנחרב בהמ"ק אבל עלה במחשבת ית' להולידו ולהביאו בזמנו שהיתה לידתו בכח לא בפועל. והבואר בסה"ש תנש"א ח"ב ע"ב 744 בה"ל 93. וזה גם בספר בית אלקים להמב"ט שער היסודות פנ"ב.

אבל בכ"מ שגולת כפשוטו. וראה יפה מראה ליר' שם שצ"ל שגולת ממש (ודחה שם הפי' שגולת היינו במחשבה, או שר"ל שמן היום ההוא בכל דור ודור נולד אדם ראוי להיות משיח אם יהיו ראויים). וראה זכר דוד מ"ג פנ"ג שהעיר על האברבנאל והוכיח שהדברים כפשוטן.

ובלק"ש ח"ב ע"ב 62: ואף שאדמו"ר פריקהון דיהודא" (ואיך שייך שיה' מוכן תיכף לגאול את ישראל) – הרי מצינו דוגמתו קודם המבול בדיוס שגולת עזר לאמו וכו' עיי"ש. ועד"ז הוא בסה"ש שם בשו"ג. וראה גם יפ"מ לירושלמי שם. ובר"ד משיחת אהש"פ תשמ"ב: לכאורה אינו מובן – איך יכולה להיות הגאולה מיד לאחר החורבן, והרי מושיעין של ישראל היה אז תינוק בן יומא? לא הענין הוא, דמיון שעניינו של משיח הוא יחידה הכללית – למעלה ממדידה והגבלה לגמרי, הרי כאשר מדובר אודות משיח, אפילו אם הוא תינוק בן יומא – אי"ז סתירה לענין הגאולה כו' מאחר שזהו ענין שלמעלה לגמרי מכללות המדידה והגבלה דומן ומקום! אמנם, בסה"ש תנש"א שם: נולד מושיעין וגואלן של ישראל, ולא עוד אלא שגם לאחר שנעשה גדול, כולל ובמיוחד גדלות רוחנית. ובהערה שם: "ומסתבר יותר לומר שגם זה נכלל ב"נולד מושיעין של ישראל" – שאין הכוונה להציאה לאוויר העולם, שאז בפועל אינו "מושיעין של ישראל" אלא **להתגלות** (דוגמת לידה כפשוטה) ד"מושיעין של ישראל", שכבר ראוי ומוכן לגאול את ישראל בפועל ממש.

(190) בית שני – כ"ה ביפה ענף למדרש ויפה מראה לירושלמי. וכ"כ באור יקר לרמ"ק דלקמן.
(191) ונזמז ע"י צעקת שור דוקא, לרמז גם על משיח בן יוסף שנא' בו בכור שורו הדר לו, שמישיח בן יוסף יקדים לחרוש כל העולם (אגדת אליהו לירושלמי שם).

(192) וביפה ענף לאיכ"ר שם, מה שלא נולד לפני החורבן, דמינכרא מילתא שגולת לגאולה משא"כ אילו נולד מתחילה.

(193) וראה פרי צדיק (ר"ח אב): וכן כל דור נולד בחינת משיח ב"ב ותיכף ביום החורבן כשנכבשו בבוקר מיד עלה החורבן תשובה בלבם ואחר כך לעת ערב כשנפער ההיכל מזה נולד בחינת משיח.

(194) עוד טעמים שגולת מיד: כדי להודיע לו שהוא המשיח ועל ידו נגאלים ישראל, וצווק על צרתם של ישראל בגלותם והקב"ה רואה בצרתו ובעבורו מרחם על ישראל. ועוד, שכיון שקדם מלך המשיח לצאת לאור העולם ביום החורבן כבר ניתן מתנה גמורה לעם ישראל וצריך לגאול, דמשמאי מיהב יחבי משיח לא שיקל, וצריך לפדותם אף שהיה דור שכולו חיבי. ועוד, שיראו שרי אוה"ע שכבר הכין והזמין משיח לישראל לגאולם, ולכן מקילים השעבוד, באומרם למחר כשיפדו מידיו מה תהא עלינו, וזה לטובתם של ישראל – אגדת אליהו ליר' שם.

(195) וכ"כ באור יקר להרמ"ק פ"ל ד"ל ש"ב ס"ד (ע' קלט) שלא ה' ראוי שישלטו אוה"ע בישראל אלא יום אחד ולכן נולד גואלם מיד כדי ששם יזכו גואלם מיד. ועיי"ש בארוכה בפ' המדרש. ובס"י יעב"ץ ה'ל' ת"ב: שמיד ה' ראוי לחזור ולהבנות ביהמ"ק אם היו ראויים.

(196) כולל מזל מלשון "ונזלם", שממזלו של משיח (שישנו בכל דור ודור במצב שראוי לגאול את ישראל תיכף ומיד) נזול ונמשך לכל ישראל (ובפרט בניצוח משיח שבכאו"א מישאל). וזה צריך לעזור אצלו התגברות בעיניו להוסיף מצוה אחת שתכריע הכף "וגרם לו ולחם תשועה והצלח".
(197) ח"ב ע"ב 721.

ממכתב מוצאי ת"ב תשד"מ: מנהג ישראל תורה היא לקדש את הלבנה **דוקא** במוצאי תשעה באב, ומפורש הטעם בכ"מ, כי בשו"ט היא כי ישראל והשכינה עתידין להתחדש כמותה, וגם כי במנחת ט"ב נולד המשיח.

ובספר השיחות תש"פ²⁰⁶: ולהעיר ממנהג ישראל לקדש הלבנה במוצאי תשעה באב, ד"ל שלאחרי שנתברר בט"ו באב שבטלה הגזירה בתשעה באב, יש מקום לקדש הלבה תיכף במוצאי תשעה באב, שקידוש לבנה מורה על קידוש ועל בלבנה, ובשאר הדומין ומונין ללבנה. ולהעיר מהמובא בספרים שקידוש לבנה הוא סגולה לאריכות ימים ולנשיות כו' (וי"ל הטעם ע"פ מ"ש בפנים בנוגע להוספה באריכות ימים הבאה ע"י הוספה בלימוד התורה מט"ו באב ואילך).

שכח ואכל בלא הבדלה יבדיל אח"כ, [ויכול להשלים עד סוף יום שלישי] וא"צ לחזור ולהתפלל ערבית עם אתה חוננתנו²⁰⁷. אם נזכר שלא הבדיל לאחר שנטל דיו, לפני ברכת המוציא, יבדיל מיד²⁰⁸. נזכר לאחר שבידל המוציא [או בורא מיני מזונות על עוגה] קודם שטעם הפרוסה, יטעמנה מיד ואח"כ יבדיל²⁰⁹.

איש שכבר הבדיל אינו יכול להבדיל עבור נשים²¹⁰. באם רוצה להבדיל אח"כ עבור אשתו, יכוון שאינו רוצה לצאת בהבדלה שבביהכ"נ²¹¹.

נשים שמתענות וקשה להם להמתין לבעליהן עבור הבדלה יבדילו בעצמן (על יין או חמר מדינה), ואם אינן יודעות להבדיל, מותר להם לשתות מים לפני הבדלה²¹². ובמקום הצורך – סודה, ואפילו תה וקפה בלי סוכר ובלי חלב²¹³. ובאם נצרך ביותר – יש מקום להקל להן לאכול ולשתות ולשמוע הבדלה אח"כ²¹⁴.

באם בדעתו לאכול לחם או מזונות²¹⁵ מיד אחר הבדלה, ועמציים על השולחן בשעת ההבדלה, יש לכסותם²¹⁶.

ברכת בורא פרי הגפן על יין הבדלה פוטר שאר משקים מברכה ראשונה ואחרונה, אם היו לפניו על השולחן כשבידל בפה"ג או שה' אז בדעתו לשתותם, אף שלא נתכוון לפוטרם בפירוש²¹⁷. אם לא היו לפניו כשבידל בפה"ג וגם לא ה' אז דעתו עליהם, צריך לברך על המשקים שהכל, אבל נפטרים בברכת על הגפן²¹⁸.

המבדיל על היין לפני סעודתו, ושתה כשיעורו, כיון שאין בדעתו כלל לשתות

דלא כנ"ל. ולהעיר גם מא"ק מוהרי"צ ח"ג ע' רחב.

(206) ח"ב ע' 614 הערה 66.

(207) שו"ע פ"ס ח' הע' צה.

(208) דאח"כ שו"ע אדה"ז סק"ז ס"א. ואף שטוב לחוש לדעה הב', מ"מ בנד"ז ה"ז טעימה קודם הבדלה.

(209) רמ"א סרע"א ס"ה. שו"ע אדה"ז סרע"ט ס"ב.

(210) שו"ע אדה"ז סרע"ט סוסי"ט.

(211) שו"ע סרע"ט ס"ז. אדה"ז שם ס"ז.

והמנהג בשעת ההבדלה בביהכ"נ שבאב בני ביתו לא שמעו עדיין הבדלה, מכיון הוא עכשיו שלא לצאת (ע"פ שו"ת שו"מ מהדו"ד ח"ג סק"ז. ברכת הבית שמו"ז ס"ה. וראה שו"ע אדה"ז סתפ"ט ס"ב. ולהעיר משו"ע אדה"ז סמ"ו ס"ט – ושם רק בנוגע לוח"א"ש. ובפס"ד לה"צ סתע"ה, דאפי' בדאורייתא, תנאי ל"ש לברירה) – אולי י"ל שלאחרי שמיעת הבדלה, לא גרע מהתחיל בהיתר, ומותר לו לאכול מיד.

(ואף שיתכן שיתברר למפרע שלא יצא יד"ח הבדלה, וקעבר איסורא דטעימה קודם הבדלה – כי באיסור התלוי הזמן, דקיל טפי (וקיל גם מקידוש בהתחיל בהיתר), ואין עליו חלות שם חצא דאיסורא, ל"ש לחוש כן. ובפרט שח"ה ספק בדרבנן. (וכע"ז בב"י, הובא במג"א סרס"ז סק"ב ובנו"כ שם, ובט"ז סרל"ג סק"ג. וכ"כ בשו"ת מגדנות אליהו ח"ב סק"א בהגה).

ובמוצאי תשעה באב ש"א שצ"צ הבדלה קיל טפי, כדלקמן בנוגע לנשים. ובסגנון אחר – ספק ספיקא בדרבנן. ומה גם שכבר עבר עיקר זמנו במוצ"ש (ע"פ שו"ע אדה"ז סרע"א ס"ט בטעם האיסור לטעום לפני הבדלה).

וגם י"ל דל"ש לגזור שמא ישכח (כמשמעות אדה"ז שם בטעם איסור טעימה. וכ"מ במג"א סרל"ה סק"ד, הובא בשו"ת אדה"ז סרע"ט סק"ב. ודלא כהנהגות רע"א למג"א סרע"א שם. וכדעתו, כ"ה בנהר שלום סרע"ט סק"ב, הובא בשע"צ שם סק"ו) כיון שכבר שמע הבדלה. ואף גם אם יתברר דלא יצא, נעשית אשתו כשומר).

אלא שבמשך כל השנה [שמברכים גם ברכת הריח והנח] צריך לזוהר שלא לברך להן ברכת הריח אא"כ חוזר ומריח (שו"ע אדה"ז סרע"ט ס"ח), וכן טוב שלא לברך להן ברכת הנח מחשש ברכה לבטלה (שם ס"ט ובק"א שם ס"ב), ויברכו לעצמן, והוא לא יענה אמן מחשש הפסק.

(212) ע"פ שו"ע אדה"ז סרע"ט ס"א. אלא שאין מנהגו כן, ראה ספר המנהגים – חב"ד ע' 35. וראה בכה"ח סרע"א סק"ז וסרע"ט סק"ו. אבל מסתבר שזהו רק במוצ"ש. ועוד שבכונן דא, ובנוגע לנשים, יש להקל.

(213) שיש מקילים שדינים כמים. אבל ראה בילקוט מעם לועז יתרו ע' תקצח.

(214) בעזר מקודש מבוטשאטש ס"ב סב ס"ז – בנוגע לנשים בכל מוצ"ש. וכ"כ בנד"ז.

ולהעיר מותרות שבת סרע"ט סק"ג (ע"פ תוד"ה מניחו – פסחים קב, ב) להתיר לאכול במקום צורך. אלא

שלדבריו (שם סק"ו) מותר גם לשתות מכוס ברהמ"ז. ואין כן דעת אדה"ז (שם ס"ה).

ועוד, שבכל מוצ"ש, באין לו יין להבדלה, א"צ להתענות כ"א זמן אכילה אחת (טור ר"י קפב, הובא בק"א סרע"ו סק"א. וראה מג"א סתר"ב סק"ד), וכשלא ימצא יין בלילה עד למחר, מותר לאכול מיד, באדם

חלוש (שו"ע אדה"ז סרע"ו ס"ב), וא"כ אולי יש לדון מזה להקל במוצאי תשעה באב, כשאי אפשר להבדיל מיד, אחרי שכבר עברו זמני כו"כ סעודות, בפרט להסבירא שעיקר זמן הבדלה גם בשנה זו הוא במוצ"ש (ראה לבו"ש למג"א ריש י"ד תקנן דדמי למי שאין לו כוס. ועיי"כ שו"ת צ"א ח"ד סמ"ד).

וראה שו"ת מנח"ח ח"ח סנ"א. דברי יציב ח"ז ס"ג. קובץ מבית לוי ח"ג ע' נג.

(215) שו"ת לבושי מורכבי ח"א סמ"ו.

(216) שו"ע סרע"ט ס"ט ושו"ע אדה"ז שם ס"ד.

(217) שו"ע אדה"ז סקנ"ד ס"ד.

(218) סדר ברה"נ פ"א הכ"א.

הלבנה, כיון שהיתה מכוסה בעננים). מאליי מובן, שגם לאחר צאת כ"ק אדמו"ר שליט"א לא פסקה השירה, ואדרבה הלכה וגברה. הקהל יצא בריקודים סוערים מתוך שמחה רבה גלויה ופנימית, בהמשך לשיחה וכו' והניגון דשמח"ת. רק כעבור זמן ארוך ניגש הקהל לאכול סעודה לאחר הצום.

מתוך מאמר שכתב אחד התמימים לאחר מכן: כתמימים הנמצאים אצל הרבי שליט"א וחיים עם השיחות והאווירה הגאולתית המיוחדת שהוא משרה עלינו, הרגשנו שכל הענין הזה של תשעה באב (שנדחה ליום ראשון) לא כל כך 'משתלב' פה... הרבה יותר הרגשנו את שבת חזון – בה הרבי מעורר תמיד לשלול כל ענין של היפך השמחה. אבל בשנה הזו ראינו את זה בצורה מיוחדת, כשבמשך ההתוועדות הרבי חזר שוב ושוב על הווארט (שבמונה הוא מופיע רק פעם אחת, אבל בהתוועדות זה היה הציר המרכזי) "כל האוכל בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו העלנה תשיעי ועשירי", כשהרבי מדגיש כי בשנה זו זכינו לאכול בתשיעי, ובמילא נזכר ל"אחילו התענה" שיתבטל כל הענין של הצום וכו'. הרבי האריך אז גם במעלה של חמשה עשר באב והשמחה הגדולה שצריכה להיות בו, כשהוא מקשר זאת לשמחת סיומי המסכתות של ימים אלו. ראו כיצד הרבי מחפש לעסוק רק בענינים של טוב ושמחה. זכורני שלאחר מכן, ישבנו בסעודה מפסקת בשבת קודש ב' 770 ובאווירת ההתוועדות כולם החלו לעשות כמה שיותר סיומים (מי על מסכת משניות ומי על פרקי אבות, העיקר לערוך עוד ועוד 'סיום' ולהוסיף בשמחה...). כשהגיעה שעת השקיעה, כבר לא יכלו עוד לאכול – אבל עדיין המשיכה השמחה והריקודים הסוערים, ממש כמעט עד כניסת הצום... גם בצום עצמו ראינו הנהגה מיוחדת שלא היתה מעולם, כשמדי אחרי איכה הרבי סימן על חלוקת דולרים, ובעוד שבכל פעם, היו מוכנים הדולרים מראש, כעת רק יצאה השבת והרבי עמד וחזיקה (כשכמובן בינתיים אי אפשר לשיר...) עד שילכו להביא את הדולרים לחלוקה. למחרת אחרי שחרית, התקיימה חלוקת הדולרים הרגילה של יום ראשון. אני זוכר כיצד אנחנו יושבים בזאל הקטן, בשעת אחר-צהריים של תשעה באב, ופתאום מתקבלת הידיעה שהרבי ירד למטה, אנחנו מסתכלים בשעון ורואים שעוד לא הגיע הזמן לתפילת מעריב. כמובן אנו רצים מהר למטה ורואים את הרבי עולה לבימת התפילה ומסמן על רצונו לומר שיחה – גם לא היה הלם גדול, לא היה תקדים להנהגה זו. בשיחה עצמה שוב הרעיש הרבי אודות הענין של משיח, שיום זה הוא "יום לידתו". אם חשבנו שבכך תמו ההפתעות, נכונה לנו הפתעה נוספת – כשאחרי השיחה, שוב סימן הרבי על רצונו לחלק דולרים, כשחלוקה זו היתה **השלישית באותו יום!** דבר שעד אז, לא קרה מעולם... אחרי מעריב והבדלה החל הרבי במפתיע בשירת "ניגון ההקפות" לאביו רלו"צ, כשהקהל כולו נסחף בריקודים סוערים במשך שעה ארוכה, כשזמן רב לקח להיזכר כי בעצם צמנו היום וצריכים ללכת לאכול משהו... ראינו איך הרבי משתדל לצמצם את הענינים הבלתי רצויים של הצום (אך כמובן, בגבולות הבוררים של השולחן-ערוך) למינימום האפשרי..."

מוצאי יום ראשון

סיום הצום – כאן בשכונה בשעה 8:56 (כמובן, רק לאחר הבדלה, כדלקמן).

אין לאחר תפלת ערבית משום טירחת הציבור שהרבה אנשים שהתענית קשה להם ובפרט מעובדות ומניקות, ותענית ציבור אין צריך תוספת.

ערבית כרגיל [המתפללים בזמן הנ"ל, יזהרו לקרוא עוד פעם קריאת שמע בזמנה], ואין אומרים אתה חוננתנו, אפילו לא אמרו במוצאי שבת¹⁹⁸.

נוטלים ידים ג"פ בסירוגין בלי ברכה [ונועל מנעליהם¹⁹⁹ ורוחץ פניו ופיו²⁰⁰] לפני הבדלה וקידוש לבנה כמו במוצאי יו"כ²⁰¹.

בספר סדר היום: ילך לביתו ויקבל תנחומין על אבלותו ויאמין באמונה שלימה שאלקינו יתברך ויתעלה ינחמנו מאבלנו כאשר הבטיח ע"י נביאיו.

אומרים הבדלה אחר תפילת ערבית, בנוסח ההבדלה הרגיל (הנה א"ל א"ל ישועתי וכו'²⁰²), אבל אין מברכים על הבשמים ועל הנר²⁰³. ויכול לשתות היין בעצמו²⁰⁴.

אחרי הבדלה, קידוש לבנה – בחגירת אבנט ובסידור. [בנוגע אכילה לפני קידוש לבנה – ראה בהערה²⁰⁵].

(198) שו"ת סתקנ"ו סק"א.

(199) הלכות ומנהגי מהר"ש מנוישטט סת"ג. וכ"ה בפמ"ג סתקנ"ד בא"א סק"א לענין קדוש לבנה.

(200) בנוגע לקדוש לבנה: פניו – בעבודת הקדש להחיד"א במורה באצבע סרל"ט. ופיו – בלוח כולל חב"ד.

(201) שו"ע סתקנ"ו ס"א.

(202) כנ"ל. וכן נהגו בבית חיינו. ומפי השמועה, שעובדא הוה בשנת תשמ"ח שהתחיל המבדיל כנ"ל, וביקשו להפסיקו והורה שימשיך. ובלוח כולל חב"ד שמתחיל מבפנה"ג. וצ"ב מ"ש ממוצי"ט למנהגו. וי"ל. וראה ביומן הרי"ל ע"ה דשנה הנ"ל.

(203) שו"ע סתקנ"ו ס"א.

(204) דגמ"ר סתקנ"ו. משיב שם סק"ג. א"א מבוטשאטש מהדו"ת סתקנ"ו. ושם מיירי בחל תשעה באב

ביום א'. וכ"כ בנד"ז. וראה שו"ת שבה"ח ח"ו סי' ע' סק"ט. ויש מחמירים ליתן לקטן כשאפשר – פמ"ג

שם בא"א סק"ב.

(205) פטושת הלשון בס' המנהגים אודות מוצאי יו"ה כמשמע כהדעות שיש להדר לאכול לפני קידוש

לבנה. וראה גם ר"ד דיוס א' דחגה"ס תשל"ל. וכן נהגו במוצאי יו"ה"כ עד תשל"א. אבל בפועל נוהגים כעת

בשעת קריאת עשרת הדברות עומדים ופניהם אל הספר תורה.
 "שבת שאחר תשעה באב מפטירין נחמו נחמו עמי . . מפטירין בנחמות ישעיהו באחר תשעה באב עד ראש השנה", "שבע דנחמא" – שאז מתחילה הנחמה ("נחמה בכפלים") על החורבן והגלות ע"י (ההפטר בדברי הנביאים ע"ד הבטחת הקב"ה על) הגאולה האמיתית והשלמה.

הסדר ד"שבע דנחמא" הוא באופן שהולך וניתוסף בענין הנחמה מצד בקשתם של ישראל שאינם מסתפקים בנחמה שלפני זה, כידוע מה שכתוב באבודרהם שהפטרות ד"שבע דנחמא" הם באופן של שקו"ט בין הקב"ה לכנס", שלאחרי ההפטר הראשונה "נחמו נחמו עמי", ש"הקב"ה אומר לגביאים נחמו נחמו עמי", משיבה כנס"י "ותאמר ציון עזבני ה'", כלומר, איני מתפייסת מנחמת הנביאים, ו"הנביאים חוזרין ואומרים לפני הקב"ה הנה כנסת ישראל לא נתפייסה בתנחומין שלנו", "ענין סוערה לא נוחמה", ו"על זה חזר הקב"ה ואומר אנכי אנכי הוא מנחמכם וכו'".

אין אומרים 'אב הרחמים' לפני מוסף.

שבת נחמו היא השבת הסמוך לתשעה באב וישמחו כל העם ויבטחו לנחמת ביאת הגואל²²⁷.

נהגו לעשות סעודה בשבת שלאחר תשעה באב. ועושים אותו כיום טוב והיא מצוה גדולה שהוא יום נחמה. וראוי להתענג בו יותר מבשאר שבתות השנה. וכל השמח בו זוכה בנחמת בנין בית המקדש²²⁸.

בר"ד משיחת שבת נחמו, ט"ו באב, תשל"ז: מ'האט דאך גערעדט פריער וועגן דעם עילוי פון שבת נחמו אז דאס איז די נחמה בכפלים שלאחרי הירידה דת"ב, און אויך וועגן דעם עילוי פון ט"ו באב, וואס דאס קומט גלייך נאך די ירידה פון ת"ב, און אויך דערויף זאגט די משנה לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב . . און איצטער איז דא מערניט ווי דער מנהג ישראל אז בט"ו באב זאגט מען ניט קיין תחנון . . איז דאך אבער פארשטאנדיק גודל הענין פון מנהג ישראל דוקא, דערפון וואס ס'איז מבואר גודל מעלת ההקפות (אז) מצד דערויף וואס דאס איז א מנהג ישראל . . וואס דערפון איז אויך פארשטאנדיק בנוגע צו דעם ענין פון ט"ו באב ווי דאס איז בזמן הזה, אז מצד דערויף וואס איצטער איז דאס מערניט ווי א מנהג ישראל, איז דאס אן ענין נעלה ביותר ע"ד מעלת ההקפות. און דער ענין פון ט"ו באב איז דאך פארבונדן מיט א שמחה גדולה ביותר, ביז אז דאס קומט אראפ אין א ענין של ריקוד, "בנות ישראל יוצאות וחולות כו'", וואס דער ענין פון ריקוד באווייזט אויף גודל מעלת השמחה . . א גרעסערע שמחה וואס קומט אראפ אין ריקוד דוקא. און אין ריקוד גופא קען זיין א ריקוד וואס איז במדידה והגבלה, און ס'איז דא א ריקוד וואס ער איז אין אן אופן פון בל"ג. וואס לכאורה איז ניט פארשטאנדיק ווי אזוי קען זיין ביי אן אדם מוגבל אן ענין של ריקוד אין אן אופן פון בל"ג? איז דער סימן אויף דערויף – דער ענין העיגול א מחול, וואס דאס באווייזט אויף אן ענין של בל"ג . . און אזוי ווי ביי חסידים האט מען דאך מתיר געווען זינגען און אפי' טאנצן בשבת – זאל מען איצטער זינגען א ניגון, צי "לכתחילה אריבער" אדער "ופרצת" אדער אן אנדער ניגון אן ווערטער, און זינגען דאס אין אן אופן פון בל"ג כו'. און ניט אז מזאל דאס זינגען אין אן אופן פון "ויפתוהו בפייהם ובלשונם וגו' ולבם לא נכון עמו", אז בשעת מעשה טראכט מען וועגן דעם עסק און וועגן דאלארן און וועגן דרייעריי וכו', נאר מ'זאל זיך אריינלייגן אין דעם ניגון עכ"פ אין די פאר מינוט וואס מ'זינגט אים און ניט טראכטן וועגן אנדערע זאכן. און יעדערער זאל ארויסגיין פון זיין גלות פנימי, וואס מ'איז שקוע אין דעם בוץ און מ'האט דערפון הנאה, כידוע דער משל פון כ"ק מו"ח אדמו"ר. און פון דעם "אם לא תדעי לך היפה בנשים" (המדובר לעיל) בהמאמר זאל מען קומען צו דעם ענין פון "עד דלא ידע", אז ס'זאל זיין א שמחה למעלה ממדידה והגבלה. (חסד הסיום).

משיחת ש"פ דברים תנש"א²²⁹: בקשר מיט חמשה עשר באב . . איז כדאי אז מ'זאל מאכן בכל מקום ומקום א התוועדות גדולה בשמחה גדולה, צוזאמענקלייבן אידן, אנשים נשים וטף, און רעדן דברי תורה, ומה טוב – מאכן א "סיום" מסכת, און געבן א נתינה לצדקה, און אנגעמען החלטות טובות צו מוסיף זיין בכל עניני תורה ומצוות ובכל ענינים טובים . . ובהדגשה – א התוועדות מתוך שמחה וטוב לבב, בהתאם צו דעם וואס "לא היו ימים טובים לישראל חמשה עשר באב", ביז מיט א שמחה הכי גדולה, בדוגמא ווי שמחת נישואין, וואס דערמיט איז פארבונדן די שמחה ווי"ט גדול פון ט"ו באב (שבהן בנות ירושלים "וי"ג: בנות ישראל) ויצאות כו' וחולות בכרמים כו').

המעלה דקביעות ש"ז ששבת נחמו וט"ו באב באים ביחד – ראה הנסמן בהערה²³⁰.

בריבי שיחות קודש נתבאר מעלת חמשה עשר באב וההוראות מזה בעבודת ה'. כאן הובאו נקודות אחדות בלבד:

(227) מהרי"ל.
 (228) ריטב"א תענית ל, ב. דרשות ר"י אבן שועיב (תל' הרשב"א) פ' ואתחנן. יוסף אומץ (האן) סתתצ"ד.
 (229) סה"ש ע' 721 ואילך.
 (230) ראה שיחות קודש תשל"ז סעיף יג; יז, יט. תשמ"א סעיף טז; יט; סוף סעיף כ.

יין בתוך הסעודה [כדלקמן בסעיף הבא] צריך לברך אחריו ברכת על הגפן לפני סעודתו (אא"כ יברך ברכת המזון על הכוס. אולם, אין נוהגים כן במוצאי הצום). ואם שכח ולא בירך לפני הסעודה יברך בתוך הסעודה לפני ברכת המזון. אבל אחר ברכת המזון לא יברך עוד²¹⁹.

בתשעה באב לעת ערב הציתו אש בהיכל ונשרף עד שקיעת החמה ביום עשירי, ומפני כך מנהג כשר שלא לאכול בשר ושלא לשנות יין בליל עשירי ויום עשירי עד חצות היום²²⁰. וכן הוא לכל דיני אבילות של תשעת הימים, שממשיכים עד חצות יום עשירי באב²²¹.

יום שני, י' מנחם-אב

חצות היום בשעה 1:02.

בשיחת ש"פ דברים תנש"א: היות אז די ימים שלאחרי תשעה באב – ביז חמשה עשר באב – זיינען א המשך צו תשעה באב – איז טאמער משיח וועט זיך ח'ו פארהאלטן אין די הימים הבאים – איז מען מציע אז מ'זאל ממשיך זיין מאכן "סיומים" ביז חמשה עשר באב, ועד בכלל.

ביוסף אומץ (האן)²²²: אחר שעבר תשיעי ועשירי יסיח אדם דעתו מן החורבן ויזכור לנחמה וכו' שהאבילות אחר זמנה היא איסור.

יום ועש"ק פרשת ואתחנן, י"ד מנחם-אב

העברת הסדרה שמו"ת – פ' ואתחנן.

הדלקת נרות שבת קודש בשעה: 8:01 (18 דקות לפני השקיעה).

שבת קודש פרשת ואתחנן, שבת נחמו, חמשה עשר באב

"לא היו ימים טובים לישראל חמשה עשר באב כו"

מהטעמים לכך בגמרא: א. יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה. ב. יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל. ג. יום שכלו בו מתי מדבר. ד. יום שביטל הושע בן אלה פרוסדיות שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל ואמר לאיזה שירצו יעלו. ה. יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה. ו. יום שפסקו מלכרות עצים למערכה.

בגמרא²²³ ש"מחמשה עשר באב ואילך תשש כחה של חמה כו' מכאן ואילך דמוסיף יוסיף", ופרש"י: "מחמשה עשר באב ואילך דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו". וענין זה מובא גם להלכה²²⁴: "ויש לאדם להתחיל ללמוד בלילה מט"ו באב ואילך, ו"מט"ו באב ואילך יוסיף מעט מעט". בביאור הענין "שבו בנות ירושלים (וי"ג: ישראל) יוצאות וחולות בכרמים" – ראה בהערה²²⁵.

בספר השיחות תנש"א²²⁶: "לא היו ימים טובים לישראל חמשה עשר באב", גרעסער פאר דער שמחה פון "מועדים לשמחה" אין די שלש רגלים . . און גרעסער אפילו פון דער שמחה "עד דלא ידע" פון פורים און די שמחה פון שמחת תורה בשנים שעברו.

נוהגין שמחמשה עשר באב ואילך מברכים ומאחלים "כתיבה וחתמה טובה" (שהיא גם הגמטריא ד"חמשה עשר באב").

בשלשלת היחס (בתחילת לוח "היום יום") תש"נ: "מורה לפרסם הוראת חז"ל דמט"ו באב ואילך דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו".

בפע"ח (דרוש על ט"ו באב): "ט"ו באב . . שהוא [שלמיות] מילוי הלבנה". ובמאמרי חסידות נתבאר שעיקר היו"ט הוא כי אז הוא שלמות מילוי הלנה. והענינים שאירעו בחמשה עשר באב הם כמו תוצאות מענינו העיקרי של יום זה – שלמות מילוי הלבנה.

ברשימות הצ"צ למגילת איכה ש"בט"ו הוא עיקר שלמות הלבנה, וט"ו באב בפרט יש לו בחי' גבוה יותר משאר ט"ו בחודש . . כל שהירידה למטה יותר . . עי"ז העלי' יותר . . ולכן עד"ל לפי שבת"ב עיקר ירידת המל', פני לבנה כו', ע"כ העלי' שלה בט"ו באב גבוה יותר כו'. ונתבאר בכמה מאמרי דא"ח.

ב'לכה דודי' אומרים "גם ברנה".

(219) שו"ע אדה"ז סקע"ד ס"ו וס"ז. סדר ברה"פ פ"ד הי"ב.
 (220) בסעודת מצוה מותרים כל הקרואים לאכול בשר ואפילו איננו קרובו.
 (221) טוב שלא לשמש מטתו בליל יו"ד אם לא בליל טבילה או יוצא לדרך או מן הדרך.
 (222) סתתצ"ג ואילך.
 (223) סוף מס' תענית.
 (224) רמ"א יו"ד סרמ"ו סכ"ג. הל' ת"ת לאדה"ז פ"ד ה"ח.
 (225) ראה לקו"ש ח"ד ע' 1336. ח"ט ע' 261. ח"ט ע' 80. חכ"ד ע' 57.
 בהשאלה בהיותו מצד צניעות וכו' – ראה בשו"ת באתרא דרב ס' ה'תו וס'ו'קסו. וש"נ.
 (226) ח"ב ע' 735.

חידוש. ומזה מובן, שכאשר מדגישים ענין של הוספה בזמן מיוחד – הרי זו הוספה שלא על דרך הרגיל, באופן שבאין-ערוך! (תשמ"ח); גם אם יש לאדם דאגות הפרנסה וכיוצא בזה הרי הוא מקבל החלטה שהדבר לא יפריע לו להוספה בלימוד התורה, ועל ידי עצם ההחלטה בזה – הקדוש ברוך הוא מברך אותו, שמלכתחילה לא יהי' לו דאגות ולומד תורה במנוחת הנפש ומנוחת בגוף, ובפרט שכן צ"ל ע"פ דין שכל יהודי ראוי לקבל ע"פ דין והלכה "כסעודת שלמה בשעתו", ואף יותר מכן באריכות ימים ושנים טובות, מתוך בריאות הגוף והנשמה (תש"נ).

בספר השיחות תשמ"ח: 231 בעמדנו בשבת נחמו, בסמיכות ממש ליום טוב חמשה עשר באב, זמן המוכשר ומסוגל ביותר לתיקון כללות ענין החורבן והגלות – יש להוסיף ("דמוסיף יוסיף") ביתר שאת וביתר עוז ב"מעשינו ועבודתינו" הממדרים ומזרזים את הגאולה, להוסיף עוד פעולה ועוד פעולה כדי להחיש ביאת משיח צדקנו בפועל ממש. ובפרטיות יותר – להוסיף בלימוד התורה ("מוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה"), נגלה דתורה ופנימיות התורה ו"גדול תלמוד שמביא לידי מעשה" – תוספת הידור בקיום המצוות, כולל ובמיוחד – מצוות הצדקה, השקולה כנגד כל המצוות. ובאותיות פשוטות: לכל לראש – צריך כאו"א לעשות חשבון צדק בנפשו בנוגע ללימוד התורה, נתינת הצדקה וכללות המצוות, האם עבודתו היתה כדבעי, כפי החיוב על פי דין, ללא חסרון. וגם לאחר שמשלים את החסר ובאופן של שלימות – אין להסתפק בזה, אלא צריך להוסיף עוד יותר, הן בכמות והן באיכות [ובהערה: בלימוד התורה – להוסיף הן בכמות זמן הלימוד, והן באיכות הלימוד, באורך רוחב ועומק כו'. ובצדקה – להוסיף הן בכמות הממון, והן בענין דסבר פנים יפות, ובכמות הממון גופא – לא רק לפי ערך ההוספה בעשירות שלו שסכום ה"מעשר" גדול יותר, אלא גם הוספה מ"מעשר" ל"חומש", להוספה יתירה מ"חומש" כו']. . והוספה זו הולכת ומשכנת (ואדרבה – בעילוי אחר עילוי) במשך כל התקופה ד"שבע דנחמא" (עד ראש השנה, שבו יומשך חיות חדש ונעלה יותר כו'), כלומר, אין זו הוספה חד-פעמית, אלא הוספה באופן של קביעות, מיום ליום, במשך כל ה"שבע דנחמא". דבר ברור הוא שדורנו זה הוא דור האחרון של הגלות ודור הראשון של הגאולה – דוגמת הדור שנכנס לארץ לאחר חמשה עשר באב שבו "כלו מתי מדבר", וזו נעשו "כולם שלמים ועומדים להכנס לארץ מאותן שכתוב בהן (בפרשתנו) חיים כולכם היום". ולכן בעמדנו בסמיכות ממש לחמשה עשר באב, שבו מודגש ביותר שנמצאים בסיום הגלות ד"מדבר העמים" ו"עומדים להכנס לארץ" באופן של גאולה נצחית שאין אחר גלות – צריכה להיות הדגשה והוספה מיוחדת בכל הקשור לקירוב הגאולה, כולל ובמיוחד – הצפי', הבקשה והתפלה על הגאולה (ע"ד ובדוגמת תפלת משה, **תקט' ו' תפלות**, כדי לפעול הכניסה לארץ באופן של גאולה נצחית). על כל אחד ואחת לעשות חשבון צדק בנפשו: מה עשה עד עתה לקירוב הגאולה?... ובפרט על ידי התבוננות שמשיח צדקנו עומד ומצפה בקוצר רוח לגאול את ישראל. . לאחר שראו"א ואחת ישלים את התלוי בו להחיש את ביאת המשיח, ומכיון שמשיח צדקנו בכבודו ובעצמו עומד וממתין לפעולה שלו, הרי מובן גדול האחריות המוטלת עליו, ביחד עם גדול הזכות כו'.

בספר השיחות תשמ"ט: 232. ה"נחמה בכפלים" שבהתחלה ו"ראש ה"שבע דנחמא" הו"ע כללי **שלמעלה** מכל פרטי הדרגות ד"שבע דנחמא", ונמשכת בכולן, שבכאו"א מהן הנחמה היא "בכפלים". . בנחמה בכפלים נכללת גם הנחמה הכי נעלית שאין למעלה ממנה – נחמה ממהותו ועצמותו ית'. . מובן שה"כלי" לקבל נחמה זו, שתומשך ותתגלה ותחדור בפועל ממש, הוא, על ידי עבודה, דוגמתה באופן ד"כפלים לתושי", הן בנוגע לעצמו, והן בפעולה על הזולת, היינו, שעבודתו בעצמו היא באופן ד"כפלים", ועבודתו עם הזולת היא באופן ד"כפלים".

אין אומרים 'צדקתך' במנחה.

פרקי אבות פרק ג'.

מוצאי שבת קודש בשעה 9:06.

(231 ח"ב ע' 581 ואילך).

(232 ח"ב ע' 629 ואילך).

לזכות

הרה"ת ר' מנחם מענדל זוגות מרת מלכה שיחיו

ובניהם אברהם, ארי' זאב שיחיו

קאבאטשניק

להצלחה רבה ומופלגה בכל ולנחת יהודי חסידי מכל יוצאי חלציו שיחיו

לזכות

ר' יעקב יצחק דוב הלוי זוגות אסתר מלכה ומשפחתו שיחיו לאנג

לזכות הבחור יוסף יצחק שיחיו בן ח' רחל ע"ה לרגל יום הולדתו ט' באב ל"שנת הצלחה"

לזכות מנוחה רחל בת שרה פעסל

לרגל יום הולדתה בט' מנחם-אב ל"שנת הצלחה"

יום טוב גדול ביותר: כל אחד מישראל צריך לעשות כל התלוי בו שמיד בתחילת ובראשית היום של ט"ו באב יהי' ניכר ש"לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב כו" כמבואר ענינו גם בהלכה שמת"ו ואילך צריך להיות הוספה בלימוד התורה וכו' (תשמ"ז).

מעלת היום: מבואר בספרים מעלת היום טוב חמשה עשר באב לגבי שאר ימים טובים – להיותו לאחר גודל הירידה דתשעה באב, ענין החורבן והגלות, אשר, ירידה זו היא צורך עלי', עד לעלי' הכי גדולה – גאולה האמיתית והשלמה על ידי משיח צדקנו. . בחמשה עשר באב מאיר מעין הגילוי דלעתיד (ביטול הירידה דתשעה באב, ויתירה מזה – שנהפך לששון ולשמחה וליום טוב), ולכן נעשה יום טוב גדול יותר מכל שאר הימים טובים (תשמ"ח); הטעמים שבגמרא שלא היו יו"ט כחמשה עשר באב הם ענינים שבניגוד והיפך הדברים שאירעו בתשעה באב (חכ"ד; תשמ"ז); יש בו עילוי לגבי ט"ו באב שבשנים שעברו, מכיון שבינתיים ניתוסף במעשינו ועבודתנו (תשמ"ט); מתחילה ההכנה לחודש אלול, שמתחילין לברך ברכת כתיבה וחתימה טובה (ש"פ עקב תש"נ).

עריכת התועדות: כדאי שיעשו בכל מקום ומקום, לאנשים נשים וטף, התועדות גדולה בשמחה גדולה, בהתאם לכך ש"לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב", עד לשמחה הכי גדולה, בדוגמת שמחת נישואין (תנש"א); מן הראוי שהתועדות תהיה באופן של "משחת ושמחה" על ידי אכילה ושתי' ועד לסעודה ממש (תשמ"ט); מובן ופשוט שהשתי' צריכה להיות מתוך זהירות שלא תביא לבלבול הדעת והמוח, אבל לאידך גיסא, צריכים לשנות משקל "המשמח אלקים ואנשים", רק שהשתי' היא בכמות קטנה ביותר, עם כל ההגבלות בזה (שם); בהתועדות ידברו דברי תורה, ומה טוב – לערוך "סיום" מסכת, לתת נתינה לצדקה, ולקבל החלטות טובות להוסיף בכל עניני תורה ומצוות ובכל ענינים טובים (תנש"א); להוסיף ולהרבות בהתועדות של שמחה בהתחלת היום, במשך היום, בסיום היום ובמוצאי היום, כולל גם ההמשך והשלמות בימים הסמוכים, ובאם יהי' צורך – אפשר להשלים ולערוך התועדות בשבת שלאחרי זה (תשמ"ט); אפילו אלו שעשו התועדות רק שהם מסופקים אם זה הי' כדרוש או שהי' אפשר לעשות יותר, יש לפשוט את הספק בפשטות, על ידי שעושים מיד עוד התועדות באופן של כפלים לתושי' (שם).

הוספה בתורה ובאריכות ימים ושנים טובות: בהתועדות יש לעודד ולחזק איש את רעהו להוסיף בלימוד התורה, "מכאן ואילך דמוסיף יוסיף", "מוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו" – להוסיף הן בנגלה דתורה והן בפנימיות התורה (תשמ"ט); ההוספה בלימוד התורה שייכת גם אצל נשים (בפרט בהלכות הצריכות להם) וגם אצל טף, תינוקות של בית רבן ובפרט בימי הקיץ בהן הם שוהים במחנות קיץ (תשמ"ז); כדאי ונכון לפרסם ולהכריז בכל מקום ומקום את הוראת חז"ל ש"חמשה עשר באב ואילך דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו". (שם); ובפשטות – שגם כשהגיע לגיל ק"כ שנה, ע"י ההוספה בלימוד התורה ניתוסף אצלו אריכות ימים ושנים טובות – עד ק"פ שנה, כשנות חייו של יצחק, שזהו מספר השנים הראוי להאבות (ועל ידם – לכל בני ישראל) (שם); ה"הכרזה והפרסום" צריכים להתחיל בו בעצמו, ובכך יתעורר כל אחד להוסיף בלימוד התורה, בכמות ובאיכות, וכמו כן יפרסם ויעורר את בני ביתו, ואת כל יהודי שיכול להשפיע ולעורר אותו (שם); ההכרזה והפרסום בנוגע להוספה בלימוד התורה צריכה להיות מתוך הדגשת המשך הענין – שעל ידי זה "יוסיף חיים על חייו", הדבר יחזק יהודים להתמסר ללימוד התורה באופן של "כל עצמותי תאמרנה" בהתעמקות ונעימות ("געשמאק")! (שם); נוסף לכך שגם עד עתה יש לכל אחת ואחת קביעות עתים בלימוד התורה, בודאי שהקדוש ברוך הוא נותן את היכולת והכח להוסיף בלימוד התורה, ועבודתו של האדם היא להמשיך ולגלות היכולת והכח בפועל ממש (תשמ"ט); כדאי לנצל את ההוראה מחמשה עשר באב – להוסיף במיוחד בשיעורי תורה רבים, על ידי יסוד שיעורים חדשים במקומות שעדיין לא קיים בהם שיעור, ולחזק ולהרחיב השיעורים שכבר קיימים (תשמ"ז); ובהוספה גופא – כמה וכמה דרגות בעילוי אחר עילוי: כללות העבודה על דרך הרגיל צריכה להיות באופן של הליכה, ועד להוספה באופן של

לעילוי נשמת

הרה"ח הרה"ת החזן הרב יואל בן

הרה"ח רפאל נחמן ז"ל הכהן כהן

ת.נ.צ.ב.ה.

BUTCHER

 SHOP ONLINE

CHBUTCHER.COM

 סניף תל אביב | סניף ירושלים

 347-770-4048 | 415 TROY AVE. | f @

New Location! 334 Albany Ave.

Wishing all

 Toshavei

 Hashechuna

 A Gezuntan

 Zummer!

 DC LIFE & HEALTH

 dchesney@gmail.com